

MUISTOJEN PARANTOLA

HALILAN KEUHKOTAUTIPARANTOLA JA SEN YLILÄÄKÄRI ROBERT ELMGREN

REIJO E. HEINONEN

Reijo E. Heinonen (2021). Muistojen parantola. Halilan keuhkotautiparantola ja sen ylilääkäri Robert Elmgren. Helsinki: Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura.

Toimittanut ja taittanut: Sanna Supponen

Julkaisija: Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura

ISBN (PDF): 978-952-69280-9-8

Ensimmäinen painos.

Kannen kuva: Halilan tuberkuloosiparatolan ylilääkäri Robert Elmgren virka-asuntonsa pihalla. Jalmari Martikainen 1920–1930-luku. Museovirasto: Historian kuvakokoelma, Karjalan Liiton kokoelma, HK19451228:74.23.

Äitini Tuomi Elmgren-Heinosen muistolle

KIIITOKSET

Tutkimus- ja kirjoitustyöni kuluessa olen tavannut henkilöitä, jotka ovat auliisti antaneet apuaan. Erityisesti Halilassa ja Kannaksen Uudellakirkolla syntyneet ja siellä nuoruuttaan viettäneet ovat mielellään palanneet lapsuutensa muistoihin. Moni heistä on työni kuluessa jo poistunut keskuudestamme. Keskusteluista heidän kanssaan on välittynyt elävä vaikutelma siitä, miten muistot Karjalasta ja erityisesti Halilasta ovat edelleen olleet tärkeä osa heitä itseään.

Karjalan Kuvalehteä ja Veikko Saksia kiitän merkittävästä avusta tavoittaa henkilöitä haastatteluja varten.

Viipurin Suomalaista Kirjallisuusseuraa (VSKS) kiitän käsikirjoituksen ottamisesta seuran julkaisuihin. Yhteistyö toimittaja ja taittaja Sanna Supposen kanssa on ollut ilo.

Uuskirkko-seuraa ja Outi Grusanderia kiitän avusta ja mielenkiinnosta työtäni kohtaan.

Terhi Haapiaista kiitän hänen työtäni kohtaan tuntemastaan innostuksesta ja prosessin aikana tekemiensä teknisten ongelmien ratkaisuista.

Matti Suuronen ja hänen rakentamansa Halilan keuhkotautiparantolan pienoismalli sekä lukuisat keskustelut parantolan rakennusten yksityiskohdista ovat edistäneet työni etenemistä. Kiitos yhteistyöstä.

Heikki Santavuorta kiitän elävistä ja yksityiskohtaisista havainnoista Halilan elämästä.

Kiitollisena muistan Leo Tuomisen kanssa käydyt monet keskustelut ja muistelut, jotka ovat elävöittäneet Halilan arjen ja juhlan tuntemusta.

Arvo Hussin omakohtaiset muistot Halilasta ja sen lasten elämästä ovat rakentaneet kuvaa henkilökunnan elämästä ja toiminnasta sekä lisänneet parantolan sosiaalisen ilmapiirin ymmärtämistä.

Alpo Kakon omakohtaiset muistot ja laaja Uudenkirkon elämän tuntemus ovat auttaneet luomaan yhteyksiä Halilan tuntijoihin. Heistä kaikkia ei tässä erikseen mainita, mutta kaikille heille sydämellinen kiitos.

Mervi Yli-Fossia kiitän kielenhuoltoon liittyvästä avusta ja monipuolisesta lämpimästä läheisen tuesta.

Reijo E. Heinonen, Naantalissa 5.8.2021

SISÄLTÖ

6	Miksi muistaisin Halilan keuhkotautiparantolan
9	1. Halila suomalaisen keuhkotuberkuloosihoidon kehityksessä
9	1.1. Robert Elmgren, ilmarintahoidon uranuurtaja Suomessa. Merkintöjä keuhkotuberkuloosin historiasta
15	1.2 Keisarillisesta tuberkuloosiparantolasta suomalaiseksi kansanparantolaksi 1920–1939
22	1.3. Ilmarintahoidon yleistyminen
25	1.4. Keuhkotuberkuloosista toipuvien työ koti Rantamäellä
29	2. Parantolan kannakselainen ympäristö
29	2.1. Vuorovaikutus Halilan parantolan ja paikallisväestön arjessa
34	2.2. Juho Hietanen, Parantolan taloudenhoitaja 1920–1940
36	2.3. Kiista Halilan parantolan omistuksesta
37	2.4. Parantola poliittisten jännitteiden keskellä
40	2.5. Uusikirkko sivistyspitäjänä
43	2.6. Lastenkoti Valkeahovi
45	3. Rajamaan parantola valtiollisen ja kulttuurisen huomion kohteena
45	3.1. Lenin Halilassa
47	3.2. Valtiollisen virkaelämän huipulta parantola-arkeen, kenraalikuvernööri Nikolai Gerard
50	3.3. Arkea ja juhlaa, kenraalikuvernöörin perhe Halilassa
54	3.4. Vieraskirjan sivut Halilan elämän heijastajina
62	3.5. Emigranttien Aurinkokoti
64	3.6. Patru, puolustusvoimien tuberkuloosiparantola Halilan naapurissa
66	Johtopäätöksiä
69	Lääkärit ja taloudenhoitaja Halilan keuhkotautiparantolassa vuosina 1921–1939
80	Kuvalähteet
81	Lähde- ja kirjallisuusluettelo

*Motto: Muisti ylläpitää ikuisen yhteyden elämään ja varmistaa ihmiselle, että hänen maallisesta olemassaolostaan muodostuu yksinäinen ainutkertainen hengenveto.
(Søren Kierkegaard)¹*

Miksi muistaisin Halilan keuhkotautiparantolan

Muistaminen, erityisesti arvokkaina pidettyjen asioiden ja tapahtumien mieleen palauttaminen on tärkeä ihmisen itseyden, identiteetin rakentumisen kannalta. Yksilö kokee, että hänellä on jotain ainutkertaista, vain hänelle kuuluvaa, jonka vain hän voi muistaa. Vain hänelle se on merkityksellistä. Asiat saattavat olla sellaisia, joiden merkityksellisyyttä ei ulkopuolinen olisi voinut kuvitella. Näin käy erityisesti lasten kohdalla, joiden arviot siitä mikä heihin on tehnyt voimakkaan vaikutuksen tuottavat yllätyksen.

Kun kysyin Halilan tilanhoitajan pojalta jokin vuosi ennen hänen kuolemaansa, mikä oli hänen vahvin muistonsa Halilassa vietetyn lapsuuden ajalta, vastaus yllätti. Se oli hetki, jolloin Halilan parantolan maatilalle oli hankittu ensimmäinen oja-aura. Sen viillot kesantopeltoon ja kauniit kaarevat saviset vaot palautuivat mieleen ja säilyttivät lapsen ihmettelyn ja ihailun muiston vuosikymmenten päähän nykyhetkeen.

Vaikka Karjalan luovutus merkitsi oman omaisuuden ja kaiken siihen liittyvän menetystä jäljelle on jäänyt kuitenkin jotain, jota ei voi ottaa pois. Muistojen rikkaus on mahdollista säilyttää. Eliniän karttuessa konkreettien, materiaaalisten ja henkisten, immateriaaalisten arvojen suhde muuttuu. Rakkaat muistot Karjalasta tulevat tärkeämmiksi kuin mielipaha, jonka kodin menetys kerran sai aikaan. Kumpi voittaa mielessämme, kärsitty paha vai koettu apu ja positiiviset kokemukset. Kun katkeruus ja hyvät muistot kilpailevat ylivalasta, ratkaisevaa on missä määrin osaamme palauttaa mieliimme ne sanat, tapahtumat tai ajatukset, joista olemme kokeneet kiitollisuutta. Onnellista jos kiitollisuus saa rakentaa mieleemme kuvan menneisyydestä. Se vaikuttaa ajatteluumme ja arvoihimme myös kaukaa lapsuudestamme ja nuoruudestamme. Kun muistamme Halilan parantolaa, onko mielessämme siellä kohdattu kärsimys ja kuolemanpelko vai kiitollisuus paranemisesta ja ihmisistä, jotka ovat auttaneet eteenpäin.

Halilan menneisyydestä voivat nousta kokemukset hyvästä hoidosta, tasa-arvoisesta elämästä ja virikkeellisestä arjesta. Aili Nenolan potilaiden muistoja kartoittavaan kirjaan *Parantolaelämää* sisältyy kysymyksiä eri parantoloissa hoidetuille. Eniten muistoja tallentui entisiltä Halilan potilailta. Tämä parantola oli ensimmäinen ja suurin valtion omistama keuhkotautiparantola, jo senkin vuoksi se ansaitsee tulla huomioiduksi ja muistetuksi.

Merkittävää tietoa Halilasta tekijä on saanut haastattelemalla Halilassa syntyneitä tai siellä työskennelleitä ja heidän jälkeläisiään.

Yllättävän vähän tietosanakirjat sotien jälkeen muistivat Halilaa. Esimerkiksi Suuressa tietosanakirjassa vuodelta 1964 se on mainittu vain neljällä rivillä. Karjalan siirtoväki ja sen eri yhdistykset sen sijaan ovat pitäneet hyvin huolta muistitiedon säilymisestä. Tästä osoituksena ovat K. Sirkiän *Uusikirkko, muistelmia ja kuvia* vuodelta 1955 ja Arvi Kolin toimittama *Uusikirkko – kylät kuja-sineen* vuodelta 1990.

Edellä mainitut teokset ovat auttaneet jäsentämään Halilan keuhkotautiparantolan elämää. Niitä täydentää ja syventää ylilääkäri Elmgrenin perheen kirjeenvaihto, joka on tuonut esiin erityisesti nivoutumisen kulttuurielämän eri verkostoihin. Tämä hämmästyttää ajateltaessa parantolan syrjäistä asemaa Uudenkirkon maaseudun kylien keskellä. Kannaksen poliittisten ja maanomistukseen liittyvien taloudellisten jännitteiden keskellä parantola muodosti omalakisensa tarkkaan järjestyksenpitoon perustuvan yhteisön, joka edellytti potilailtaan omaa vastuunkantoa sekä parantumiseen tähtäävien annettujen ohjeiden ja tehtävien noudattamista.

Parantolan arkisto on tiettävästi tuhoutunut talvisodassa.² Vaihtoehtoisesti se on aikoinaan sijoitettu paikkaan, josta se ei enää ole löydettävissä. Viimemainittua ajatusta tukee Heikki Santavuoren muistikuva siitä, että ylilääkäri olisi vienyt ”vanhat paperit” parantolan lähellä sijaitsevalle Kuujärven kesähuvilalleen suojaan ennen sodan puhkeamista 1939.³

Esityksen alkuosa on kirjoitettu Tuberkuloosihoidon historian näkökulmasta. Siinä käsitellään ylilääkäri Elmgrenin tutkimustyön kehitystä ja keskittymistä tuberkuloosin vastustamistyöhön. Merkittäväksi muodostui hänen ensimmäisenä Suomessa käyttöön ottamansa ilmarintahoido. Sillä tarkoitetaan niin kutsuttua typettämistä, jossa sairastunut keuhkojen osa painetaan kokoon ruiskuttamalla siihen typpeä. Tällä estetään keuhkonosan liikkuminen ja luodaan sille lepotila, jonka aikana sillä on mahdollisuus tervehtyä.

Halilan hoidoissa mikään yksittäinen toimenpide ei kuitenkaan ratkaissut potilaan paranemista. Siihen tarvittiin kokonaisvaltainen hoito, jossa potilaan elämäntilanne huomioitiin ja hänen omaan aktiivisuuteensa vedottiin. Tähän kuuluivat hyvän mielialan luominen ja parantolasta pois pääsemisen

jälkeisen ajan huomioon ottaminen. Rantamäen työkodin perustaminen yllä lääkäri Elmgrenin toimesta tuberkuloositoipilaita varten oli tarkoitettu eräänlaiseksi välitilan turvakodiksi, jossa kevyen työn avulla ja lääkärin tarkkailun alaisena valmistauduttiin kotiin paluuseen ja ansiotyön aloittamiseen.

Toisessa luvussa käsitellään parantolan kannakselaista ympäristöä ja siinä ilmenneitä poliittisia jännitteitä sekä taloudellisia ja kulttuurisia vuorovaikutuksia.

Kolmannen näkökulman Halilan parantolan elämään muodostavat yhteydet valtiovallan edustajiin, jotka vierailivat parantolassa erilaisista taloudellisista ja poliittisista sekä terveyteen liittyvistä syistä. Erityistä huomiota saa entisten Suomen kenraalikuvernöörien Nikolai Gerardin ja Vladimir Böckmannin (Woldemar von Boeckmann) asuminen viimeiset eläkevuotensa Halilan parantolassa sekä Leninin lyhyt vierailu.

Vahva taiteellinen ja kulttuurinen harrastus tuki parantolan terapeuttisia tavoitteita ja edisti potilaiden ja henkilökunnan yhteisöllisyyttä. Parantola eli useassa katsannossa raja-alueen elämää. Uudenkirkon kunta kuului Kannaksen rajamaahan, jonka poliittinen asema oli tavan takaa vaakalaudalla. Sairastavat ja toipilaat olivat arkielämän ja eristetyin sairaalaelämän rajalla ja henkilökohdaisesti joutuivat miettimään elämän ja kuoleman rajakysymyksiä. Näistä kokemuksista ja pohdinnoista syntyi muistoja ja omia kertomuksia, jotka ovat tärkeitä säilyttää, ei vain potilaitten ja heidän omaistensa takia, vaan myös sen takia, että Halilan parantolan elämästä Kannaksella voidaan oppia tulevaisuutta varten rajoja ylittävää monikulttuurista, luovaa yhteisöllisyyttä.

1. Halila suomalaisen keuhkotuberkuloosihoidon kehityksessä

1.1. ROBERT ELMGREN, ILMARINTAHOIDON URANUURTAJA SUOMESSA. MERKINTÖJÄ KEUHKOTUBERKULOOSIN HISTORIASTA

Tässä luvussa tarkastelen miten Robert Elmgrenistä (1872–1942) kehittyi ilmarintahoidon (*Pneumotrax*) uranuurtaja ja keuhkotautiparantolahoidon kehittäjä Suomessa: ”Robertin nimi on jäänyt suomalaisen lääketieteen historiaan henkilönä, joka ensimmäisenä otti käyttöön ilmarintahoidon menetelmän Takaharjulla 1908.”⁴ Tuberkuloosiopin professori Jorma Pätiälän mukaan:

(T)akaharjun parantolalla on ollut tuberkuloosipotilaiden hoidossa merkittävä osuus, varsinkin 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä, jolloin suuria kansanparantoloita ei vielä rakennettu. On merkittävää, että ilmarintahoidon Suomessa aloitti Takaharjussa Robert Elmgren 1908.⁵

Robert Elmgren valmistui lääketieteen lisensiaatiksi 1900 ja väitteli kolmea vuotta myöhemmin 1903 tutkimuksella, joka koski nefrotoosia, liikkuvan munuaisen kirurgista kiinnitystä.⁶ Tieteellinen perehtyneisyys ja ulkomaisen tutkimuksen asiantuntijuus eivät aluksi tuoneet pysyvää lääkärin virkaa. Ruoveden kunnanlääkärinä Robert Elmgren toimi vuosina 1902–1903 ja aloitti Tampereella yksityisvastaanotot 1904, seuraavat kaksi vuotta hän toimi Haminassa sotilassairaalan ylilääkärinä 1904–1906. Pohjois-Karjalaan hän tutustui vuosina 1906–1907 toimiessaan Joensuussa kunnanlääkärinä.⁷

Sitoutuminen keuhkotuberkuloosin tutkimukseen ja hoitoon kehittyi vähitellen ulkomaisten opintomatkojen, useiden lyhyiden virkasuhteiden ja sijaisuuksien aikana. Niinpä Heini Hakosalo toteaa lääkärisisaruksia Robert ja Elin Elmgreniä käsittelevässä artikkelissaan: ”Aningen överraskande var det tuberkulosvården som blev Roberts viktigaste verksamhetsfält.”⁸

Missä määrin kyse oli yllättävästä uran suuntautumisesta vai sittenkin vähittäisestä mielenkiinnon heräämisestä keuhkokirurgiaan ja taisteluun tuberkuloosipandemiaa vastaan? Vastausta tähän voi etsiä seuraamalla virkojen ja tehtävien vaihtumista kotimaassa ja uusien virikkeiden saamista ulkomaisilla opintomatoilla ennen aikaa, jolloin Robert Elmgren nimitettiin Takaharjun keuhkotautiparantolan ylilääkäriksi 1907.

Helmikuussa 1902 Elmgren lähti opinto- ja liikematkalle Berliiniin ja Pariisiin. Vaivalloinen matkanteko alkoi Hangosta laivalla läpi jääpeitteisten rannikkovesien Kööpenhaminaan ja sieltä junalla Berliiniin. Hangossa laiva joutui odottamaan viidensadan Amerikkaan matkalla olleen suomalaisen siirtolaisen alukseen asettumista. Elmgren välittää elävän kuvan laivamatkan dramaattisista vaiheista kirjeessään nuorelle puolisolleen Ines Meurmanille

(1873–1956), tunnetun fennomaanin ja talonpoikaissäädyn valtiopäiväedustajan Agathon Meurmanin tyttäreille. Kahden jäänmurtajan voimin aavalle avustettu matkustajalaiva Arcturus joutui myrskyn kouriin, mikä hidasti matkaa Hangosta Kööpenhaminaan neljäksi päiväksi.

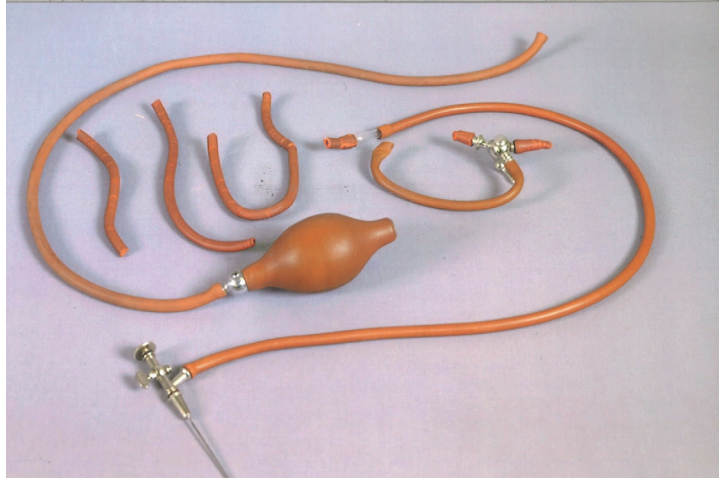
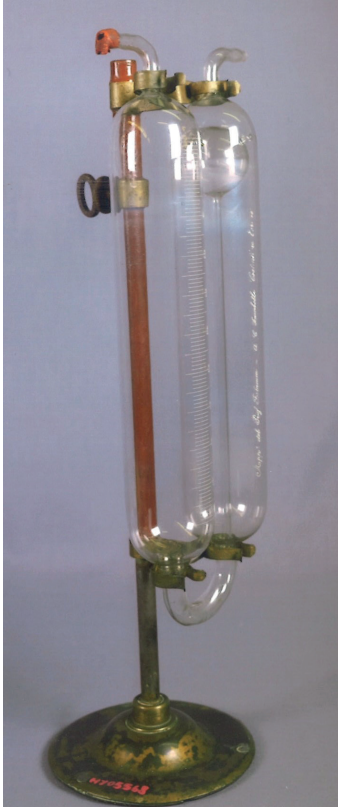
Myrsky kesti koko sunnuntain päivän ja seuraavan yön. Klo 1 yöllä tultiin äkkiä kapteenille raportoimaan, että etuvarastokamarissa on vettä, hän ei ensin luullut sitä niin vaaralliseksi, vaan jatkoi matkaa, mutta käski tuoda lähempiä tietoja. Vaan vähän ajan perästä ilmoitettiin, että vettä on varastohuoneessa 9 jalkaa. Kapteeni heti seisautti masinan ja ryhdyttiin pumppaamaan. Vesi oli tullut erästä aukosta mistä ankkuriketju kulkee, sen kautta, että ääretön myrsky oli repinyt pakningin pois. Siinä sitten keskellä kichuvaa Itämerta seistiin neljä tuntia. Vasta aamulla ilma tyyntyi. Ja tulimme ilman suurempia ikävyyskiä (vähän aikaa seistiin sumuntakia) Kööpenhaminaan tiistaiaamuna klo 9.⁹

Opintomatkalla oli kaksi tavoitetta: tutkimustiedon kerääminen väitöskirjaa varten ja käytännöllinen liiketoiminta vasta perustetun Instrumentarium oy:n edustajana ja toimitusjohtajana. Nuori Robert Elmgren oli perustanut yhtiön ja allekirjoittanut sen yhtiösäännön yhdessä Matti Äyräpään (1852–1928) ja Uno Lojanderin (1862–1933) kanssa vuonna 1900. Yhtiön ensimmäiseksi toimitusjohtajaksi valittiin Robert Elmgren.¹⁰

Vuosikertomuksessa vuodelta 1902 Elmgren kirjoittaa yhtiön alkuvaiheista seuraavaa:

Nyt kuluneen vuoden aikana on yhtiön toiminnassa tapahtunut suuri muutos. Edellisen vuoden (1901) tulos, kuten muistamme, ei tyydyttänyt, jonka tähden ruvettiin hakemaan syy tähän. Oliko syy menojen suuruudessa vaiko puhdasten tulojen pienuudessa. Tämä ratkaistiin siten, että haluttiin siirtää tavarahankinta pääosin pois Tukholmasta Saksaan ja Ranskaan. Tätä varten allekirjoittanut ulkomailla kävi useitten suurten firmojen johtajien puheilla ja niin tehtiin sopimuksia, jotka tekivät mahdolliseksi Instrumentariumin toiminnan uudelleen järjestämisen.¹¹

Helmikuussa 1902 Elmgren kertoo kirjeessään Inekselle tehneensä ”hyvät kaupat” silmäpeileistä ja selvittäneensä Thermophoosiyhtiön uuden toimipaikan Berliinissä.¹² Liiketoiminnan tavoitteena näyttää olleen lääkärin uuden aikaisimpien tutkimusvälinemallien hankinta suomalaisten lääkärin käyttöön. Kaupanteon edistymisestä Elmgren pyysi puolisoaan kertomaan rouva Hulda Takolanderille, joka hoiti liiketoimintaan liittyviä käytännön asioita yhtiön perustamisvaiheesta alkaen vuoteen 1935.¹³

Kruunupuiston kuntoutuskeskus Punkaharjulla käyttää osin samoja rakennuksia, joissa toimi Duodecim-lääkäriseuran vuonna 1903 perustama yksityinen Takaharjun keuhkotautiparantola. Tästä ajasta, 1900-luvun alusta, muistuttaa siellä parantolan jäämistöön kuulunut italialaisen Carlo Forlaninin pariaatteen mukaan rakennettu typetyslaite, jota ylilääkäri Robert Elmgren käytti aloittaessaan ilmarintahoidot Takaharjulla vuonna 1908.

Kevättalven ja kevään 1902 ulkomaamatkan toinen päätavoite, käytännön lääkärintyöhön tutustuminen ja väitöskirjan valmistaminen, loi monipuolista pohjaa erilaisille uravaihtoehdoille.¹⁴ Kolmekymmentävuotiaan ruuhkavuotiaan elävän lääkärin ponnisteluista antaa kuvan Berliinistä lähetetty kirje: ”Olen niin kovasti väsynyt, etten mitenkään jaksaisi esim. operatioissa seistä. En vielä ole alkanutkaan klinikoissa teen vaan työtä disputationiini hyväksi.”¹⁵ Päivän ruokailu jäi niin vaatimattomaksi, että illalla oli tarve mennä 60 pennin iltapalalle berliiniläisopiskelijoiden hyvin tuntemaan halparuokalaan Aschingerille, joka sijaitsi vielä 1960-luvullakin rautatieasema Bahnhof Zoon yhteydessä.

Synnytyssoppi näyttää tuolloin olleen Elmgrenin keskeinen mielenkiinnon kohde. Hänen väitöskirjansa ohjaajalla Otto Engströmillä oli naistentauti-klinikka Helsingissä Tarkk’ampujankatu 20:ssä. Klinikalla oli 23–27 vuodepaikkaa, ja se palveli lääkäreiden koulutuksessa pakollisena harjoitteluklinikkana vuodesta 1908 alkaen. Myös Elmgren oli työskennellyt siellä aikana, jolloin gynekologisesta kirurgiasta oli tullut merkittävä mielenkiinnon ja tutkimuksen kohde. Alan suosioon Suomessa lienee vaikuttanut Engströmin

vuonna 1888 suorittaman ensimmäisen onnistuneen keisarileikkauksen tuoma alan arvostus.¹⁶ Laajan tutkimusyhteistyöverkostonsa avulla Engström osasi myös ohjata nuoria tutkijoita kansainvälisesti merkittäviin tutkimuskeskuksiin. Ohjaustyö näytti tuottavan tuloksia, mikä on luettavissa Robertin kirjeestä Inekselle Pariisista: ”Jos tapaat Oskarin (Otto Engström) niin kerro hänelle, kuinka kovasti ihastunut olen Pinardiin ja hänen kouluunsa. Minusta olemme kaikki siellä kotona hyvin jäljessä obstetoriikassa (synnytysopissa).”¹⁷ Arvo Ylpön opit saksalaiselta Kaiserin Auguste Victoria Hausin ajalta 1912–1920 lienevät vaikuttaneet Suomessa vasta myöhemmin.

Synnytysopin professori Adolphe Pinardilta (1844–1934) Elmgren oppi käytännön taidon palpoida eli käsin tunnustellen tutkia potilaan tilaa, mistä tuli olemaan hyötyä myös keuhkotautidiagnostiikassa. ”Aion koettaa oppia paremmin kuin ennen palpoimaan ulkoa. Se on oikeastaan Pinard, joka sen on pannut laajemmin täytäntöön ja olisi hyvä, jos siinä olisi oikein perehtynyt.”¹⁸

Fysioterapeuttisten ja kirurgisten hoitomuotojen arvostukseen Elmgreniä ohjasi myös tutustuminen lääkkeiden sivuvaikutustutkimukseen ostetriikko tohtori Everken klinikalla Bochumissa. Elmgren kertoo lopettaneensa maaliskuussa siellä lääkkeiden sivuvaikutustutkimuksen *Nebenwirkungen der Arzneimitteln* ja suunnittelewansa artikkelia Matti Äyräpään juhla kirjaa varten.¹⁹

Väitöskirjaa varten Elmgren tutustui myös alan kirjallisuuteen Berliinin ja Pariisin kirjastoissa: ”Teen nykyään myös työtä Faculte de Medicinen kirjastossa. Se on tavattoman suuri ja hyvä kirjasto. Minusta se tuntuu paremmalta kuin Berliinin kirjastot.”²⁰ Tämä ei ollut ihme, sillä tämä kirjasto oli Elmgrenin keuhkolääkäriuran ja lääketieteen historian kannalta tärkeä. Alex Sakula viittaa kirjaston merkitykseen tutkittaessa keuhkotuberkuloosin historiaa:

That a pneumothorax might assist the healing of a tuberkulosis lung was first suggested in (1771) by Edmond Claud Bourru (1737–1823), the librarian to the Faculte de Medicine, Paris.²¹

Ratkaisevasti Elmgrenin suuntatumiseen keuhkotuberkuloosin tutkimukseen ja hoitoon vaikuttivat tuberkuloosilääkkeiden vähenevä suosio sekä Carlo Forlaninin ilmarintatutkimusten ja -hoitojen läpimurto. ”At a later stage, when treatment using Koch’s tuberculin proved so disappointing, there was a still greater need to discover an alternative therapy.”²² Elmgrenin käsitys uuden tutkimuksen ja avauksen tarpeellisuudesta vahvistui hänen viisi vuotta myöhemmin, 1907, tekemällään opintomatkalla Saksaan ja Pariisiin.

Luottamus tuberkuliinin ja yleensäkin lääkehoidon tehokkuuteen keuhkotuberkuloosin hoidossa ei kuitenkaan väistynyt yhtäaikaaisesti Euroopassa. Vielä vuoden 1907 opintomatkallaan Elmgren toteaa Frankfurtin lähellä

sijaitsevassa Friedrichsheinin parantolassa käytettävän tuberkuleenia osassa tapauksista. Myös ilmahoito ja hengitysterapia olivat käytössä. Parantolan yleisohjeiden mukaan

potilaan tuli usein hengittää syvään, mutta tuli välttää äkkinäistä hengen-
vetoa. Tärkeää että hengittäminen (suoritetaan) nenän kautta. Lopuksi
hän (parantolan johtaja Curschman) antaa meille broshuureja sukupuoli-
yhteyden, alkoholinkäytön välttämisen tarpeellisuudesta.²³

Sen sijaan ”keuhkovoimistelun” tarpeellisuudesta oltiin eri mieltä paranto-
laiden kesken. Curschman ei pitänyt sitä tarpeellisenä. Sydämen ja keuhko-
jen tutkimuksissa hän sen sijaan antoi hengitysohjeita. Potilaan tuli käyttää
maskia suun edessä, jotta kättä nostamatta saattoi yskiä. Heidän tuli muistaa
hengittää tässä tilanteessa syvään ja suun kautta: ”Mund auf Tief schnaufen.
(Hengittäkää syvään suu auki)”.²⁴

Elmgrenin kiinnostus synnytystautioppia ja keuhkotuberkuloosia kohtaan
yhdistyi kysymyksessä miten raskaana olevia tuberkuloosia sairastavia potilaita
tulisi hoitaa. Hänen muistiinpanoistaan löytyy viittauksia vuosina 1905–1917
ilmestyneisiin pääasiassa saksankielisiin artikkeleihin, joissa käsitellään raskau-
dentilan ja tuberkuloosin suhdetta. Yhtenäistä hoitokäytäntöä tuberkuloosia
sairastaville raskaana oleville potilaille ei Elmgrenin siteeraamista 15 teoksesta
ja artikkelista (1905–1917) löydy. Ääripäitä edustavat toisaalla käsitykset, joiden
mukaan todetusti tuberkuloosia sairastavalle tulee tehdä raskaudenkeskeytys ja
toisaalla käsitykset, joiden mukaan potilaan sairaudentila ratkaisee harkitaanko
raskaudenkeskeytystä. O. Burkhardt taas arvioi, että keuhkotauti voi parantua
raskauden aikana eikä abortti vaikuta parantavasti tuberkuloosiin.²⁵

Elmgrenin työssä Takaharjulta alkaen yhdistyivät kaksi ajankohtaista
kehityssuuntaa, keuhkokirurgian uusimpien metodien kehittäminen ja tuber-
kuloosin vastustamistyössä raskaudenajan tuberkuloosihoidon ongelmat.

Ylilääkäri Robert Elmgren
työpöytänsä ääressä Halilassa

Elmgren ei luottanut tuberkuleenin mahdollisuuksiin keuhkotuberkuloosin hoidossa siitä syystä, että hän katsoi lääkkeellä olevan vaarallisia sivuvaikutuksia.²⁶ Tähän käsitykseen vaikutti se, että keuhkotuberkuloosin parantamisessa ja ehkäisyssä oli kyse laajasta kansanterveydellisestä ja monisyisestä kokonaisuudesta. Kesällä 1913 ilmestyneessä kirjassaan *Keuhkotauti ja sen vastustaminen* Elmgren toteaa:

Syy miksi keuhkotaudille annetaan niin suurta huomiota, ei ole sen vaarallisuus, onhan olemassa monta muuta tautia, joita täytyy sanoa vaarallisemmiksi. Syy siihen on sen yleisyys. Se on levinnyt miltei yli koko maapallon, ainakin sitä on kaikkialla, minne eurooppalainen sivistys on päässyt tunkeutumaan.²⁷

Edellä sanottu sopinee monelta kohden myös myöhempisiin pandemioiksi muuttuneisiin epidemioihin, Espanjantautiin (1918) ja Covid 19 -pandemiaan (2019–).

Tuberkuloosin yleisyys alkoi selvitä vasta vähitellen 1900-luvun alussa, ja se näyttää vaikuttaneen Elmgrenin näkemykseen siitä, mikä tulisi olemaan lääkärin suuri ajankohtainen haaste. Kirjeessään Inekselle Pariisista hän mainitsee jo vuonna 1907:

Kuitenkin täytyy meidän vähitellen pyrkiä siihen, että yleisemmin kuin tähän asti ryhdytään keuhkotautia vastustamaan ja tähän työhön on liittyminen ei ainoastaan lääkärit ja lääkäreiden rouvat vaan ylipäätään kaikki parempiosaiset.²⁸

Edellä sanottu viittaa Elmgrenin eräänlaiseen kansanterveydelliseen heräämiseen. Keuhkotuberkuloosia ei voi tarkastella vain tautina muiden joukossa eikä varsinkaan vain keuhkokirurgisena tai lääkehoidollisena tapauksena. Kyse on koko yhteiskuntaa koskevasta tartuntataudista, johon kuka tahansa voi sairastua. Erikoista on viittaus ”parempiosaisien” suureen vastuuseen epidemian leviämisen ehkäisyssä. Ne, joilla menee hyvin taloudellisesti ja terveydellisesti, huolehtikoot heikommassa asemassa olevista. Tekstistä välittyä eettinen haaste.

Työskenneltyään keuhkotuberkuloosin tutkimuksen ja hoidon parissa jo kuusi vuotta Elmgren selvittää tilastollisesti pandemian kansainvälistä esiintymistä:

Varemminkin määrättiin sen (tuberkuloosi) leveneminen yksinomaan tuberkuloosiin kuolleiden luvun mukaan. Silloin huomattiin 1000 ihmisestä noin 2–4 kuolevan keuhkotautiin sekä todettiin että noin 1/7,

jopa paikoin $\frac{1}{2}$ kaikista kuolemantapauksista johtui tuberkuloosista. Nytemmin on huomattu, että suuri osa ihmisiä joskus on saanut tuberkelitartunnan, vaikka useat heistä ovat sen voittaneet eikä siten varsinaista tautia ole syntynyt. Niin on tutkijoita, jotka ruumiinavauksissa ovat 91 %:ssa (Burkhardt, Dresden) jopa 98 %:ssa (Naegli, Zürich) löytäneet merkkejä tuberkuloosipesäkkeistä. Tuberkeliini kokeista taas on saatu selville tuberkuloosia noin 60 %:ssa. Vieläpä sanoo Hamburger suurkaupungin köyhälistön lapsista 11–14 vuoden iässä 95 %:ssa tavattavan tuberkuloosia.²⁹

Elmgrenin keuhkotautikirjan ilmestymisen aikana vuonna 1913 keuhkotautiin kuolleita tilastoitiin seuraavasti: Suomessa kuoli keuhkotautiin 10 000 ihmisestä vuonna 1905/29,3; 1906/26,9; 1907/28,6; 1908/29,6; 1909/26,1; 1910/16,1. Suurkaupunkien tilanne näytti seuraavalta: Berliini 1881/33,2; 1891/28,2. Wienissä 1891/55,4; Tukholmassa 1881/n. 34; 1891/n. 20.³⁰ Venäjällä, jonka alaisuuteen Suomi kuului, keuhkotautikuolleisuus vuosina 1890–1892 oli 40 %, siis pääsääntöisesti korkeampi kuin Euroopassa, mikä selittää pyrkimyksiä perustaa lääketieteellisesti korkeatasoisia parantoloita. Tähän tarpeeseen pietarilainen lääkäri W. G. Dittman perustikin vuonna 1889 Karjalankannaksen Uudenkirkon pitäjään Halilan keuhkotautiparantolan, josta myöhemmin tuli keisarillinen Aleksanterin keuhkotautiparantola. Siellä koulutettiin Venäjän keuhkotautilääkäreitä. Lokakuussa 1918 sotasaaliskeskus luovutti parantolan itsenäisen Suomen lääkintöhallitukselle. Se päätti sulkea parantolan toistaiseksi niin, että se oli koko vuoden 1919 suljettuna. Tarton rauhan jälkeen Halilan keuhkotautiparantola avattiin uudelleen lokakuussa 1920. Järjestelyistä vastasi parantolan hiljan nimitetty ylilääkäri Robert Elmgren.³¹

1.2 KEISARILLISESTA TUBERKULOOSIPARANTOLASTA SUOMALAISEKSI KANSANPARANTOLAKSI 1920–1939

Kun Halilan keuhkotautiparantola oli siirtynyt Suomen valtion omistukseen, se avasi uudistettuna ovensa 7.10.1920. Samalla kun potilaita alettiin ottaa vastaan, heiltä edellytettiin parantolan sääntöjen tuntemusta ja niiden hyväksymistä. Ylilääkärinä LKT Robert Elmgren hahmotteli ja ohjasi toimintaa vuosina 1920–1939, apulaislääkärinä toimi LL Hedvig Buch, ylihoitajana Karin Rancken ja talousjohtajana kauppias Juho Hietanen.³²

Sääntöjen sanavalinnoissa heijastui henkilökunnan tietoisuus hoitotehtävien haasteellisuudesta ja koko parantolan hyvän yhteistyön merkityksestä.

Parantolan tarkoitus on parantaa keuhkotautisia. Tämän saavuttamiseksi

ei ole kylliksi, että lääkärit ja hoitohenkilökunta tekevät parhaansa potilaan hyväksi, ei, välttämättömänä ehtona on, että potilaat itse tekevät voitavansa, jotta tarjolla oleva hoito antaisi tuloksia. Heidän täytyy tarkalleen noudattaa parantolan sääntöjä, lääkärin määräyksiä, hoitohenkilökunnan neuvoja.³³

Hoitotyötä tukevan ilmapiirin ei kuitenkaan katsottu syntyvän vain sääntöjä noudattamalla. Vuonna 1926 tekemällään opintomatkalla Keski-Euroopan ja Pohjoismaiden parantoloihin Elmgren pohti potilaan psykofyysisen kokonaistilan vaikutuksia keuhkotuberkuloosin hoitoon ja totesi: ”Kuten tunnettua on ruumiillinen hyvinvointi suuresti riippuvainen mielentilasta, joskin yhtä totta on, että mielentila johtuu elimistön tilasta.”³⁴

Elmgren viittaa kansainvälisen levityksen saneeseen kansantajuiseen Charles Beaudonin kirjaan *Ajattelun voima* (1922) ja tiivistää sen sanoman seuraavasti:

Tähän asti on ollut yleisenä käsityksenä, että kyllä kaikki hermostuneisuus riippuu mielentilasta ja on tahdon vaikutuksen alainen, vaan nyttemmin on näytetty toteen, että harva elimellinen toiminta on ulkopuolella sielullisten toimintojen vaikutuspiiriä.³⁵

Elmgrenin mukaan ihmisen psykofyysisen kokonaistilanteen huomioon ottamisella olisi kansanterveydellistä vaikutusta:

Sanotaan että keuhkotautia on hoidettava ennen kuin se on puhjennut. Se onkin vallan oikein... otetaan vaarin keuhkotaudin puhkeamista valmistavista oireista ja silloin heti alussa tositeolla hoitaa itsensä, silloin ei tarvitse valittaa hoidon kalleutta, etenkin nykyään, kun valtio tarjoaa Halilan Parantolassa niin helppoa hoitoa. Ja kuitenkin siellä on kaikki apukeinot, mitä nykyisin käytetään keuhkotautien parantamiseksi, keinotekoisesti aurinkoa myöskin. Mutta kuten sanottu sielläkin vaaditaan hoidettavalta itseltään tarmoa ja ryhtiä.³⁶

Oheiset ajatukset enteilivät kulttuurin muutosta keisarillisen Aleksanterin keuhkotautiparantolan korkean virkamieskunnan laitoksen muuntuessa kansanparantolaksi. Itse asiassa Halilan parantola oli läpikäynyt aiemminkin toimintakulttuurin muutoksen. Sen historiasta voi tunnistaa kolme eri parantolakulttuurin vaihetta. Dittmanin paikalliseen tarpeeseen perustama parantola edusti Halilan keuhkotautiparantolan ensimmäistä vaihetta. Aleksanteri III:n uudelleen perustama, keisarilliseksi nimetty keuhkotautiparantola rakentui keisarillisen suvun tarpeista käsin. Kolmas vaihe oli tässä kirjassa käsitelty

Vanha Halila vuonna 1935

kansanparantolan aika.

Parantolakulttuurin ensimmäisessä vaiheessa pietarilainen homeopaattilääkäri tohtori W. G. Dittman perusti keuhkotautiparantolan omalle tilalleen Uudenkirkon Halilan kylään 1889, hän ajatteli suurkaupungin hälyttävää hoitotarvetta. *St. Petersburger Medicinische Wochenschrift* kertoi yksin Pietarissa kuolleen tuberkuloosiin 1800-luvun lopussa sata ihmistä päivässä. Tätä taustaa vasten onkin yllättävää, että parantola jouduttiin sulkemaan potilaiden puutteessa kolme vuotta myöhemmin 1891. Syyksi sanottiin, etteivät pietarilaiset lääkärit lähettäneet potilaitaan, koska tiesivät Dittmannin suosivan homeopaattisia hoitoja. Ehkä tärkeämpänä syynä voidaan kuitenkin pitää sitä, että parantolahoidon tehokkuuteen ei uskottu. Epäiltiin lisäksi sitä, ettei Halilan sijainti metsämaalla edistänyt hoitoja, kun keuhkotautiparantolat yleensä rakennettiin vuoristoalueille. Ehkä tärkein syy lieene ollut kuitenkin se, että ajateltiin pian saatavan tehokas lääke tuberkuloosin hoitoon, sillä saksalaisen Robert Kochin tuberkuloosibakteerin löytämisen vuonna 1882 arveltiin johtavan lähitulevaisuudessa tehokkaan lääkkeen kehittämiseen, mikä voisi tehdä tarpeettomaksi keuhkotautiparantolahoidot.³⁷

Halilan keuhkotautiparantola perustettiin toistamiseen vuonna 1893. Aleksanteri III osti omilla varoillaan Halilan tilan rakennuksineen edellisenä vuonna. Tuberkuloosihoidon tehostamistarve nousi keisarillisessa

perhepiirissä sattuneista kuolemantapauksista. Aleksanteri II:n poika, 22-vuotias suuriruhtinas Nikolai kuoli tuberkuloosin aiheuttamaan aivokalvontulehdukseen. Nikolain nuoremasta veljestä, panslavistiseen henkeen kasvattusta Aleksanterista tuli kruununperijänä keisari Aleksanteri III. Hänen äitinsä keisarinna Maria Aleksandrovna oli kuollut tuberkuloosiin. Halilan keuhkotautiparantola liittyi läheisesti keisariperheeseen myös osastojensa nimien välityksellä: Alkuperäisen parantolan nimeksi vakiintui Aleksanterin osasto. Uusi parantolarakennus vuonna 1893 nimettiin Maria-osastoksi. Kolmas osasto avattiin vuonna 1897 ja nimettiin Nikolai-osastoksi. Tätä 60 paikkaista osastoa kutsuttiin 1920–1930-luvuilla Vanhaksi Halilaksi. Suomalaisen arkkitehti Allan Schulmanin (1863–1937), joka toimi Halilan parantolan arkkitehtinä vuodesta 1899, johdolla rakennettiin vuonna 1915 neljäs osa ”Uusi Aleksanterin osasto”.

Ensimmäisessä perustamisvaiheessa parantola oli tarkoitettu osin Pietarin ympäristön upseereille ja virkamiehille, osin ”tavallisille” kansalaisille. Yhtä osastoa ylläpidettiin tuberkuloositartunnan saaneille potilaille keisarinnan nuorten naisten instituutista. Ajan kuluessa hoitokustannukset henkeä kohden kohosivat korkeiksi (400 mk kuukaudessa), mikä vaikeutti potilaiden tuloa Suomen suuriruhtinaskunnasta, koska se edellytti varallisuutta pitkäkestoista sairautta varten. Siksi autonomian aikana parantola palvelikin pääasiassa varakkaita venäläisiä.³⁸ Ennen Tarton rauhaa suurin osa potilaista ja henkilökunnasta oli kotoisin Venäjältä, vaikka myös suomalaisia lääkäreitä ja potilaita oli joukossa. Autonomiseen Suomeen Halila oli liittynyt myös sen johdosta, että Suomen senaatti oli avustanut Dittmanin vuonna 1889 perustamaa parantolaa myöntämällä sille 35 000 Suomen markan lainan.³⁹ Lokakuussa 1920 Halilan kolmannessa perustamisvaiheessa tavoitteena oli kansanparantola, joka otti potilaita ympäri Suomea eikä ollut siinä määrin kuin edeltäjänsä riippuvainen potilaiden taloudellisesta vakavaraisuudesta. Luovutus sopimuksessa vuonna 1920 sitouduttiin ottamaan potilaita myös Venäjältä, lähinnä Pietarin alueelta. Keväällä 1918 sodan päätyttyä jäljellä oli 58 venäläistä potilasta sekä henkilökunta perheineen. Karjalankannaksella elettiin kuitenkin vielä tuolloin levotonta aikaa, ja parantola suljettiin vuosiksi 1918–1919.⁴⁰

Vuosina 1919–1921 parantolaan oli sijoitettuina 800 pietarilaislasta, joista puolet oli tyttöjä ja puolet poikia. Tytöt sijoitettiin Vanhaan Halilaan ja pojat Uuteen Halilaan. Amerikan Punainen Risti hoiti kustannukset. Samaan aikaan oltiin yhteydessä Pietariin ja yritettiin löytää lasten vanhempia vallankumouksen jälkeisestä sekavasta kaupungista. Viimeinen lapsi lähti Halilasta vasta keväällä 1921.⁴¹

Kansanparantola-ajatusta tuki Elmgrenin ulkomaisilla opintomatkoilla omaksuma ajatus siitä, että tuberkuloosiepidemioiden voittamiseksi ei riitä

parantoloiden perustaminen. Tarvitaan laajapohjaista kansanterveystyötä, jonka tuli kattaa kaikki yhteiskuntaluokat, mutta aluksi piti lähteä liikkeelle varakkaiden vastuullisten aktiivisuudesta. Tuberkuloosin leviämistä ja puhkeamista yksilöissä tuli ehkäistä jo ennen kuin oireet ilmenivät. Kuolemanvakavan sairauden edessä kaikki ovat samanarvoisia.⁴²

Parantolaelämän monimuotoisuuden ja solidaarisuuden toteutuminen näkyi arkisissa käytännöissä kuten ruokailun järjestämisessä ja potilaiksi ottamisessa. Halilan kansanparantolan potilaiksi otettiin ensisijaisesti vähävaraisempia yhteiskunnan kustannuksella. Poikkeuksen teki edellä mainittu sitoutuminen venäläisten potilaiden vastaanottamiseen hoitoon Tarton rauhansopimuksen asetuksen mukaisesti.⁴³ Heidän tuloaan vaikeutti lupakäytäntö Neuvosto-Venäjän ja Suomen välillä. Potilasmäärä kasvoi nopeasti: vuonna 1920 potilaspaikkoja oli noin 100, seitsemän vuotta myöhemmin 270 ja talvisotaan mennessä 320.⁴⁴

Vuosina 1924–1927 parantolassa oli potilaina runsaasti Venäjän kansalaisia, jotka olivat joko tulleet passia käyttäen laillisesti tai pakolaisina. Suuren ryhmän heistä muodostivat inkerinmaalaiset Pietarin ympäristöstä. Entisen potilaan muistikuvan mukaan yhdellä kertaa parantolassa saattoi olla jopa 90

Naiset ottavat ilmakylpyä Halilan pihassa vuonna 1929. Taustalla näkyy Vanhan Halilan puinen terassi.

Venäjältä tullutta potilasta. Venäläisten joukossa Uudessa Halilassa hoidettiin noin 60 emigranttia.⁴⁵ Toisin kuin muiden venäläisten kohdalla ylilääkäri oli kieltänyt Vanhan Halilan potilaita olemasta yhteydessä heihin.⁴⁶ Syytä tähän emme tiedä, mutta mahdollista on, etteivät kyseessä olleet terveyteen liittyvät syyt, vaan ennemminkin poliittiset. Karjalankannaksella oli vielä levotonta 1920-luvun alussa, jolloin eri ryhmillä oli poliittisiin muutoksiin tähtääviä kumouksellisia suunnitelmia.

Parantolan arkea rytmitti Brehmer-Dettweilerin ”hygieenis-dieettinen” menetelmä, jonka mukaan päivät olivat tarkkaan aikataulutettuja. Perustana olivat runsas ravinto, oleskelu pölyttömässä ilmassa, potilaiden karaiseminen sekä yksilöllisesti suunniteltu liikuntaohjelma. Päiväohjelmaan kuuluivat kävelyt merkityillä reiteillä, joiden varsille oli sijoitettu numeroidut penkit kävelymatkan arvioimiseksi.⁴⁷ Tämä ei kuitenkaan estänyt potilaiden seurusteluun liittyviä vapauksia. Halilassa seurusteluun liittyi ”kankuttaminen” eli käsikynkkää tehdyt terveyskävelyt. Monet nuoret pitivät tätä hauskimpana mahdollisuutena, erityisesti koska se tapahtui ylilääkärin suostumuksella. Jokaisella potilaalla tuli olla ystävä, jonka kanssa potilas voi jakaa omat ilonsa ja surunsa. Käytännön teki ymmärrettäväksi se, että suurin osa potilaista oli 1930-luvulla 20–25-vuotiaita. Elämännälkää lisäsi tietoisuus siitä, että suuri osa potilaista ei

Vuonna 1915 rakennettu Uusi Halila

koskaan palannut parantolan ulkopuolelle normaaliin elämään. ”Yleensä valalla oli semmoinen ajatustapa, että kuolema on varmempi kuin paraneminen ja kuolemantapausta pidettiin aivan luonnollisena”, kertoi eräs vuonna 1935 syntynyt entinen naispotilas Aili Nenolan haastattelussa.⁴⁸ Vuosi, puolitoista näyttää kuitenkin olleen tavallinen hoitoaika parantolassa. Harva selvisi puolella vuodella ja usealle kertyi parantolassa monta.⁴⁹ Potilaiden kulttuuritautit vaihtelivat, sillä he tulivat eri puolilta Suomea ja eri yhteiskuntaluokkien piiristä. Oman panoksensa antoivat edellä mainitut ulkomaalaiset. Taustojen moninaisuus opetti ymmärtämään erilaisia mentaliteetteja ja edisti ”kulttuurista kotimaan matkailua” aikana, jolloin matkailu ei ollut muodissa eikä siihen olisi ollut taloudellisia mahdollisuuksiakaan.

Aili Nenola kuvaa sosiaalisten ja yhteiskunnallisten rajojen murtumista toteamalla sen tapahtuneen eri yksilöillä hyvin eri tavoin. Toiset kokivat integroitumisen suureen potilasyhteisöön ”arvonalennuksena” toiset taas ”ylennyksenä”. Niinpä viipurilainen työmies ihmetteli, miten hän oli ”tavalisesta työmiehestä kohonnut keuhkotautiparantolan potilaaksi”.⁵⁰ Tästä ajattelusta tunnistaa kiitollisuuteen kykenevän luonteen, mutta myös parantolaa kohtaan tunnetun kunnioituksen. Kenties myös Halilan parantolan suuruus ja keisarilliset perinteet, jotka olivat tunnistettavissa muun muassa arvokkaissa rakennuksissa ja niiden tilaratkaisuissa, vaikuttivat arvioon.

Halilan parantolan koko alue käsitti 445 hehtaaria, josta 50 hehtaaria oli tontti- ja puutarhamaata. Tälle alueelle pystytettiin sata rakennusta. Parantolarakennusten lisäksi siellä oli kirkko, henkilökunnan rakennus, hotelli potilaiden vieraita varten sekä talousrakennuksia. Vuonna 1915 rakennettu uusi Halila (Uusi Aleksanterin osasto) oli komea rakennus tuon ajan uudenlaisin varustein. Täydellisen laboratorion lisäksi oma apteekki sekä röntgen ja valohoito-osasto palvelivat tutkimusta. Kirjasto ja museo lisäsivät potilaiden viihtyisyyttä.⁵¹ Alkuperäisestä sisustuksesta ainoastaan pieni osa oli jäljellä, kun parantola avattiin uudestaan, sillä suurin osa oli viety vuonna 1919 presidentin linnaan kuten hopeat, porsliinit, kallisarvoiset lasit, huonekalut sekä matot. Parantolan ympärillä kulki puistokäytäviä kilometrikaupalla. Kaiken kehyksenä peninkulmittain mäntymetsää, se oli ”harvaa kuin puisto”. Katolta levitetyti ”ainoastaan erämaata ylt’ympäriinsä”.⁵²

Patriarkaalista mutta samalla myös kodinomaista tunnelmaa kuvasi se, että ylilääkäreitä nimitettiin ”ylipapaksi” ja ylihoitajaa ”ylimammaksi”. Tämä teki mahdolliseksi epämuodolliset hoitoon ottamiset, josta eräs entinen nuori potilas kertoi:

En olisi kai koskaan saanut sitä parantolapaikkaa, ellei naapurin hevonen olisi sairastunut [sic!]. Isäni lähti viemään sitä eläinlääkärille Halilaan ja

otti minut mukaansa. Pääsin Halilan yllilääkäriin tri Elmgrenin tarkastettavaksi ja sain jäädä samalla kertaa Halilan potilaaksi. Silloin oli uuden vuoden aatto 1930.⁵³

Suomessa ei vuonna 1924 ollut montakaan naislääkärää. On mahdollista, että Elmgren piti heidän työnsä edistämistä tärkeänä koska tunsu ne vaikeudet, joita hänen sisarensa LL Elin Elmgren oli lääkäriuransa aikana saanut kokea. Hän oli viides Suomessa valmistunut naislääkäri ja osallistui myös Duodecimlääkäriseuran ponnisteluihin tukea vähävaraisia keuhkotautisia.⁵⁴ Naislääkäriin kohtaaminen oli potilaista tuolloin jotain erikoista. Tiukkana pidettyyn LL Hedvig Buchiin on liitetty seuraava tapaus. Hallikierroksella eräs vanhempi nainen puhutteli tohtoria ja kysyi: ”Neiti vai rouvako olette?”, johon tohtori tarinan mukaan vastasi: ”Sanokaa vaikka herra tohtori, jos ette muuta keksi.”⁵⁵

Halilaa tuntenut ja Salossa asunut Arvo Hussi kertoo haastattelussani, että Halilan parantolassa ei arasteltu päästää lapsia mukaan aikuisten leikkeihin. Ehtona oli kuitenkin se, että osasi viisaasti vastata arvoituksiin ja tulkita esitettyjä sananlaskuja.⁵⁶ Ajatuksena lienee ollut se, että elämänvoimia säteilevät lapset ilahduttivat aikuisia, mutta mahdollisesti myös oletus immuunisuojan syntymisestä.

Tohtori Berner oli hoidettavana Halilassa vuosina 1923–1925. Hänen kokemuksensa mukaan kaikkia potilaita kohdeltiin yhdenvertaisesti siitä riippumatta, maksoivatko he itse tai kunta vai olivatko he vapaapaikalla. Jokaista potilasta kohdeltiin yksilönä ja hoidot laadittiin hänen tarpeittensa mukaan. Koska Berner oli ilmarintahoidossa, hänen oli istuttava ruokavaliopöydässä ja syötävä suolatonta ruokaa. Päivittäin lääkärit tekivät kierroksensa osastoissa ja makuuhalleissa. Ihailevin äänenpainoin Berner kertoo, että hyvästä mielialasta huolehdittiin muun muassa pelaamalla suosittua krokettipeliä, tekemällä matkoja Kannaksen nähtävyyksille ja myös uiminen oli ajoittain sallittua. Suuret ruokasalit, joissa saatettiin järjestää konserttejakin sekä seurusteluhuoneet lisäsivät viihtyvyyttä ja auttoivat hetkeksi unohtamaan taudin vakavuuden.⁵⁷

1.3. ILMARINTAHOIDON YLEISTYMINEN

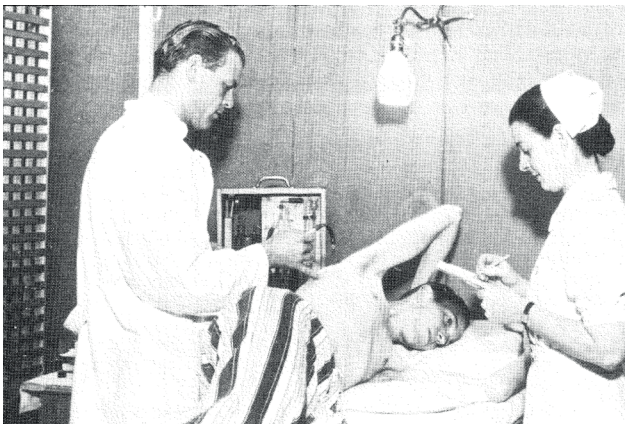
Ennen keuhkotuberkuloosin lääkehoidon kehittymistä kirurgisesti toteutettu ilmarintahoito tarjosi parannuskeinon keuhkotuberkuloosin hoitoon monien vuosien ajan aina 1920-luvulta 1950-luvulle ympäri maailmaa. Samana vuonna 1888 jolloin Otto Engström suoritti Helsingissä ensimmäisen onnistuneen keisarileikkauksensa, jonka avulla lapsi ja äiti jäivät henkiin, Forlanini suoritti ensimmäisen ilmarintaleikkauksensa Italiassa. Elmgren esitteli kirjassaan

Forlaninin alkuperäisen typetyslaitteen toimintaperiaatteen ja vertasi sitä chicagolaisen tunnetun kirurgin John Benjamin Murphyn (1857–1916) vastaa-vaan ilmarintaleikkaustekniikkaan. Erona oli muun muassa se, että Murphy käytti ilmarinnan aikaansaamiseksi huomattavasti suurempia typpikaasuvolyymeja kuin Forlanini, mikä saattoi johtaa keuhkojen ylipaineeseen.⁵⁸ Forlanini vastusti myös Murphyn tapaa käyttää avointa haavan leikkausta (*open incision*) ilmarinnan aikaansaamisessa.⁵⁹ Apuna paranemisprosessin seurannassa oli kummallakin Röntgenin x-säteiden löytäminen vuonna 1895. Murphy kuvasi kolme vuotta myöhemmin, miten niiden avulla voitiin seurata ilmarintaleikkauksen vaikutuksia paranemiseen.

Ratkaisevaksi kahden toisilleen läheisen metodin kilpailussa vaikutusval-
lasta tuli se, että Forlanini julkaisi tutkimustuloksensa saksalaisessa *Deutsche Medizinische Wochenschrift* -julkaisussa 1906. Sitä ennen monet saksalaiset lää-
kärit olivat olleet marburgilaisen professori Ludolph Brauerin (1865–1951)
tutkimusten perusteella tietoisia ensisijaisesti Murphyn tutkimuksista. Sakala
toteaa kuitenkin yhteenvetona lopputuloksesta: ”There can be no doubt that
it is Forlanini to whom credit must be given for the introduction of artificial
pneumothorax treatment of pulmonary tuberculosis.”⁶⁰ Elmgrenin onni oli
se, että Duodecim ymmärsi ilmarintaleikkausten tärkeyden ja hän sai esitellä
tutkimustuloksiaan tuoreeltaan seuran vuosikokouksessa vuonna 1908.⁶¹

Hyvin tuntemaansa Forlaninin typetyslaitetta Elmgren kuvasi seuraavasti.

Hän (Forlanini) on sitä varten (pneumothorax-leikkaus) laittanut
koneen, jonka pääasiallisena osana on kaksi vierekkäin seisovaa, kumpi-
kin 500 cm/3 vetävää lasisylinteriä, joitten pohjat U-muotoisen putken
kautta ovat toistensa yhteydessä. Toinen näistä on varustettu asteikolla.
Näistä täytetään toinen jollakin steriilillä nesteellä – Forlanini ehdottaa
1 % sublimaattiliuosta – toinen filtreetatulla ilmalla tahi vielä paremmin

Typetys Patrún sotilassairaalassa
vuonna 1931

typpikaasulla. Sublimaattiliuksella täytetyssä sylinterissä on nanometri, joka osoittaa nesteen paineen. Molempien sylinterien yläpäistä lähtee kumiletku, joista toisen nim. sublimaattiliuksella täytettyyn sylinteriin johtavan kumiletkun vapaassa päässä on Richardsonin kaksoisbalongi ja toisen päässä verrattain pitkä mutta hieno ruiskutusneula.⁶²

Tällaisella laitteella Takaharjulla aloitettiin ilmarintaleikkaukset 1908.⁶³

Hoidon alkaessa yleistyä Forlanini halusi asettaa reunaehdoja ilmarintakirurgian käytölle, sillä hän oli huolissaan väärinkäytöksistä. Ne saattoivat näet vaikuttaa asiantuntijoiden arvioon itse teoriasta. Seitsemännessä kansainvälisessä tuberkuloosikonferenssissa Roomassa 1912 Forlanini korosti, että ilmarintaleikkausta ei tulisi suorittaa ilman erityistä perehtyneisyyttä. Niinpä hän valitti, että ”nykyisin leikkauksen toteuttaa jokainen (lääkäri) vaikka vain harvojen tulisi se suorittaa”.⁶⁴ Lisäksi tuli ottaa huomioon, että ilmarintaleikkaus soveltuu tehtäväksi vain toisen keuhkolohkon alueelle toisen pääasiassa huolehtiessa hengityksestä.⁶⁵ Forlaninin huoleen siitä, että sopivan lääkkeen puuttuessa ilmarintahoittoa alettaisiin käyttää ilman riittävää asiantuntemusta, näyttää olleen aihetta. Asiantuntemuksen puutteeseen Elmgrenillä oli kansanomaisen ja suorasukaisen selitys: ”(E)i ole keksitty mitään yksinkertaista lääkettä keuhkotautia vastaan”, ja jatkaa: ”Oikeastaan tämä ei ole sananmukaisesti totta, sillä kyllä niitä keuhkotautilääkkeitä on keksitty satojakin – onhan Suomessakin keksitty useampia –, mutta niillä on yksi yhtenäinen ominaisuus: ne eivät paranna keuhkotautia.”⁶⁶

Osin ulkomailta saatujen kokemusten pohjalta Elmgren esitti kansanterveystyön ja parantolahoidon mahdollistavan paremmin kokonaisvaltaisen keuhkotuberkuloosin hoidon: ”Jo varhain huomattiin parantolahoito luotettavimmaksi parannuskeinoksi. Mutta tällä hoitotavalla on yksi varjopuoli, joka on sangen ikävä. Se vaatii suuria varoja.”⁶⁷ Tässä lienee yksi syy, miksi Elmgren vetosi tuberkuloosin vastaisessa kansalaistoiminnassa hyvin toimeentulevien ihmisten ymmärrykseen ja sydämeen. Sairastuvuustilastojen mukaan juuri köyhemmät ja ahtaissa usein vähemmän hygieenisissä oloissa asuvat ihmiset olivat vaaravyöhykkeessä. Kun taas parantolapaikkojen kustantamiseen yksityisissä parantoloissa varaa oli useasti vain suuri- ja keskituloisilla potilailla.

Elmgrenin vakuuttuneisuuteen ilmarinta- ja parantolahoidon eduista oli vaikuttanut myös Ranskaan ja Saksaan suuntautunut matka vuonna 1907. Baden Badenissa tohtori Rumpfin johtamassa Ebersteinburgin sanatoriossa hän oli seurannut ilmarintaleikkauksia ja sen jälkeen toteutettua jälkihoitoa.⁶⁸ On mahdollista, että Baden Badenissa tehdyt havainnot leikkauksista ja jälkiseurannasta sekä tohtori Rumpfin tapa soveltaa Forlaninin ilmarintahoittoa muovasivat Elmgrenin Takaharjun keuhkotautiparantolassa toteuttamien

leikkauksien käytänteitä. Elmgren kuvasi edellä mainittua tapaa muistiinpanossaan seuraavasti:

Ruiskutetaan typpikaasua pleuran lehtien väliin ja saadaan siten keinotekoinen ilmarinta. Kun perkuteeraamalla (päättelemällä koputusäänestä) huomaa typpihapon resorbeeraantuneen (imeytyneen) suurimmaksi osaksi injekteerataan (ruiskutetaan) uudestaan.

Leikkaukset näyttivät tehneen Elmgreniin vaikutuksen, sillä hän toteaa että ”prosessi on alkanut parantua ja paraneminen edistyy hyvästi”, kokoon painunut keuhkon osa alkoi tervehtyä kuten kolapsiteoria edellytti.⁶⁹

1.4. KEUHKOTUBERKULOOSISTA TOIPUVIEN TYÖKOTI RANTAMÄELLÄ

Ilmarintahoitojen ohella työkotitoiminnan aloittamista voidaan pitää toisena Robert Elmgrenin merkittävänä panoksena keuhkotuberkuloosihoidon kehittämisessä. Vaikka Rantamäen työkodin toiminta Uudenkirkon pitäjässä oli lyhytaikainen vuodesta 1927 vuoteen 1932, se näytti suuntaa parantolahoidolle ja sen jälkeiselle kuntouttavalle työterapialle.

Ajatus työkotitoiminnan aloittamisesta nousi Halilan parantolan välitömistä tarpeista, joista sekä henkilökunta että potilaat olivat tietoisia. Sairastuneita oli niin paljon, että hoitoon pääsyä sai odottaa useita kuukausia. Siksi oli tärkeää jatkaa toipilaiden hoitoa mahdollisimman pian parantolan ulkopuolella. Elmgren katsoi, että parantolan potilastulvan ylikuormittuminen uhkasi hoitotuloksia. ”Mutta meillä täytyy sairastuneen odottaa hoitoa surkean kauan (1926 8–10 kuukautta) eikä sairaita voi pitää parantolassa niin vällän kauan, koska odottavien joukko tunkee eteenpäin.”⁷⁰

Vuosien myötä Halilan parantolayhteisöstä muodostui monikulttuurinen, monessa katsannossa suvaitsevainen eri ikäkausia yhteen liittävä, oman huumorin yhdistämä vuorovaikutusyhteisö. Sitä syvensi kuoleman läheisyys, joka vaikutti ilonpidonkin taustalla. Ylilääkäri Elmgrenin järjestämät konsertit ja hänen perheensä panos saivat hyvän vastaanoton ja ilmeisesti vaikuttivat terapeuttisesti potilaisiin; tästä esimerkkinä on tapahtuma, jolla oli vaikutusta työkotitoiminnan aloittamiseen ja jota Ines Elmgren kuvaa kirjeessään tyttärelleen Tuomille. Kyseessä oli konsertti, jonka parantola halusi järjestää Beethovenin satavuotiskuolinpäivän 26.3.1927 kunniaksi.⁷¹

Illalla mentiin sitten parantolaan, jossa isä aloitti konsertin Kuutamosonaatilla, jota muutamat hoitajattaret olivat pyytäneet isää soittamaan satavuotispäivän johdosta, jota ei täälläkään unohdettu. Verner

Ryselin lauloi 'Ehre Gottes in der natur'. Piti sitten seurata Emman (Ryselin) laulu, mutta isän noustessa pianon äärestä astui hänen eteensä kunnia-asentoon eräs vänrikki ja piti isälle kauniin puheen kiittäen isää potilaiden puolesta siitä ilosta minkä isä heille tuottaa kun hän soitollaan kantaa heidät sävelmien maailmaan, jossa unohtavat tautinsa, unohtavat olevansa potilaita saavat vain elää ja nauttia ja suuren kiittolisuutensa osoitukseksi ja rakkauden tunnustukseksi joka heitä yllilääkäriinsä kiinnittää ovat potilaat keskuudessaan koonneet pohjarahaston joka kurtutettuna saisi kantaa 'Toht. Elmgrenin stipendirahaston' nimeä ja jonka pyytävät isän käyttämään parantolan köyhien potilaiden hyväksi oman harkintansa mukaan.⁷²

Tapahtumaa voitaneen pitää eräänlaisena musiikkiterapian puolustuspuheena. Tutkimusalana ja suunniteltuna hoitokäytäntönä se tuli tunnetuksi vasta vuosikymmeniä myöhemmin. Elmgrenin musiikkiterapian syvänä lähtökohtana oli hänen elämäntähtäyksensä taidekeskeisyys. Kirjeessään pojalleen Svenille Robert kirjoitti: "... (K)oko elämä on taidetta, jos sen vain näkee ja kykenee elämän kieltä ymmärtämään."⁷³

Robert Elmgrenin elämännäkemyks ja pitkälle kehittynyt musiikin harrastus tukivat terapeutista toimintaa Halilassa ja liittyivät hänen näkemykseensä potilaiden monipuolisen hoidon tärkeydestä. Siihen kuului ajatus siitä, että arkipäivän ilmiöt sisältävät terapeuttisesti tärkeitä hetkiä, joista potilaat voivat hyötyä, kunhan niiden psyykinen merkitys tiedostetaan. Tällaisena voidaan pitää seuraavaa Heikki Santavuoren (1923–2013), Halilan tilanhoitajan pojan, kertomaa tapahtumaa. Haastattelussa Pöytyällä vuonna 2012 kysyin häneltä tapasiko hän nuorena poikana Halilassa koskaan yllilääkäreitä. Hän kertoi sen tapahtuneen joka vuosi ainakin kerran, useimmiten sinä kauniina keuhkokuumeenä, jolloin lehmät ensi kertaa talven jälkeen laskettiin navetasta laitumelle. Potilaita oli kehoitettu tulemaan niitylle seuraamaan tapahtumaa ja "iloitsemaan lehmien kanssa".⁷⁴ Tuskinpa kovin moni tuon ajan lääketieteen tohtori olisi rohjennut asettaa omaa arvovaltaansa mahdollisen ymmärtämättömyyden ja pilkan kohteeksi.

Kyse Elmgrenin kohdalla ei ollut hetken mielijohteesta vaan laajemmasta työterapiaan liittyvästä käsityksestä. Arjen elämän hyvillä yllätyksillä ja huumorilla oli mielenterveyttä rakentava merkitys. Elmgren kuului Työterapiayhdistykseen ja suositteli tämän terapiamuodon käyttöä parantolahoitoon tueksi.⁷⁵ Työnteko liittyi parantolan arkeen eri tavoin. Ensinnäkin jokapäiväisiin askareisiin kuuluivat oman vuoteen sijaus ja pölyjen pyyhkiminen. Ne saattoivat jonkin verran "normaalistaa" ja muuttaa potilaan passiivista roolia parantolassa. Oman aktiivisuuden saatettiin kokea liittyvän sisäänkäynnin

ehtona mainittuun omatoimiseen parantumisen edistämiseen.⁷⁶ Toiseksi askarteluhoidon avulla potilaita ohjattiin omaehtoisesti harrastamaan sekä järjestettiin työntekoa puutarhassa tai muualla parantolassa. Kolmanneksi kannustettiin 1920- ja 1930-luvuilla omaehtoiseen opiskeluun. Kielten opiskelu sopi Halilan monikulttuuriseen ja eri kieliä äidinkielenään puhuvaan potilaskuntaan, se lisäsi vuorovaikutusmahdollisuuksia. Kielivalikoima oli varsin runsas. 1920-luvulla opiskeltiin englantia, saksaa, ranskaa ja venäjää. Opettajina toimivat joko kielitaitoiset potilaat tai henkilökunnan jäsenet. Myös ulkopuolisia toimi opettajina.⁷⁷

Parantolahoidon kesto-ongelmaksi muodostui pitkäaikaisen hoidon kalteus. Elmgrenin mieltä askarrutti opiskeluajoista alkaen huoli varattomien potilaiden selviytymisestä.⁷⁸ Vuonna 1927 Elmgren piti avajaispuheen Rantamäen työkodin avajaisissa, jossa hän pohti varattomien keuhkotautipotilaiden ongelmia, kun nämä kotiutettiin parantolasta:

Kaikki, jotka lähemmin ovat tutustuneet keuhkotautisten kohtaloihin tietävät miten usein parantolassa saavutetut tulokset menevät hukkaan siksi, että parantolasta lähtevät potilaat ovat pakotetut heti ryhtymään täysipainoiseen ansiotyöhön. Tätä parantolasta pääsevä harvoin vahingoittaa kestää. Mutta vähävaraisilla ei ole muuta mahdollisuutta kuin ryhtyä ansiotyöhön, vaikka voimat eivät tunnu riittävän.⁷⁹

Toisin kuin Keski-Euroopan parantoloissa, joissa pyrittiin välttämään potilaiden rasittamista, Halilassa tavoitteena oli saada potilaat niin pian kuin mahdollista liikkumaan ja kevyesti rasittamaan itseään. Elmgren ei kuitenkaan pitänyt mahdollisena järjestää työterapiaa parantolassa kuten ulkomaisissa sairaaloissa. Sen sijaan Norjan kansanparantola Glitten tarjosi yhden esikuvan suomalaisille työkodeille. Elmgrenin näkemyksen mukaan sopivimpia olisivat pienet työkodit, joihin tulisivat osaksi työkykyiset parantolasta pois päässeet potilaat; siellä he voisivat kuntoutua täysin työkykyisiksi.⁸⁰ ”Tällaista työkotia ei ole tähän saakka maassamme ollut”, Elmgren jatkoi puhettaan, ”vaikka sellaisen tarpeellisuus on ollut isäntänä olevan yhdistyksemme (Avustamisyhdistys) jäsenillä selvillä jo toista vuosikymmentä. Avustamisyhdistys onkin jo kauan sitten ottanut sen ohjelmaansa ja kun se nyt tässä on toteutettuna, on minusta todella syytä olla iloinen ja todella syytä juhlia.”⁸¹

Vähävaraisten Keuhkotautisten Avustamisyhdistyksen perustaminen kesäkuussa 1907 liittyi Takaharjun tuberkuloosiparantolan ja sen samana vuonna ylilääkäriksi valitun Elmgrenin pyrkimyksiin. Sitä auttoi myös kansalaiskeräys, jonka syntyy kirjankustantaja Werner Söderström oli vaikuttanut useissa lehdissä ilmestyneillä kirjoituksillaan. Kansalaiskeräyksen toteuttamiseksi

leskirouva Augusta af Heurlin teki helmikuussa 1907 aloitteen kansalaiskouksen koollekutsumiseksi. Siinä perustettiin ”Keräystoimikunta vähävaraisten keuhkotautisten hyväksi”. Käytännön keräystyö annettiin Raittiuden Ystävät -yhdistyksen huoleksi. Keräyslupan hakemista ja keräyskehotuksen laatimista varten perustettiin lääkitöimikunta, johon kuului muun muassa Robert Elmgrenin sisar LL Elin Elmgren. Avustamisyhdistyksen työtä tuki Halilassa paikallisin voimin vuonna 1922 perustettu yhdistys ”Yhdistys Ansiotyötä Keuhkotautisille”⁸² sekä Halilan potilaiden omatoiminen keräys ja ”Toht. Elmgrenin stipendirahto”, joka perustettiin vuonna 1926 vähävaraisten potilaiden auttamiseksi.⁸³

Avustusyhdistys edisti konkreettisesti Rantamäen työkodin perustamista hankkimalla sille maatilan Halilan parantolan läheisyydestä keväällä 1927. Avustusyhdistys oli onnistunut ostamaan suuren venäläisen huvilakiinteistön, joka lisäkaupan avulla laajeni 78 hehtaarin alueeksi, josta peltoa oli 15 hehtaaria. Maatilaan kuului kolme asuintaloa, lato, talli, sauna, suuri kasvihuone, paja ja verstaas. Parantolasta poiketen työkoti oli tarkoitettu vain miehille ilmeisesti tehtävien soveltuvuutta ajatellen. Työkodin lääkärinä toimi ylilääkäri Elmgren.⁸⁴

Rantamäen työkoti muistutti toimintamalliltaan Norjan kansanparantolaa Glitteniä. Kuten siellä potilaiden työpanos korvattiin rahallisesti. Rantamäellä tuntipalkka vaihteli kahdesta kolmeen markkaan tunnilta. Samoin kuin norjalaisessa laitoksessa potilaat itse maksoivat oleskelustaan. Vuonna 1930 maksu oli 15 mk päivältä. Laitoksen töihin kuuluivat maatalous- ja metsätyöt, puutarhan hoito, puusepän työt sekä kori- ja harjatyöt. Ensimmäiset asukkaat otettiin jo kesäkuussa tilan hankintavuonna 1927.⁸⁵

Tilan ylläpitoon ja hoitotoiminnan järjestelyyn liittyi myös taloudellisia vaikeuksia, jotka johtivat Suomen ensimmäisen tuberkuloosipotilaiden työkodin lopettamiseen kansainvälisen laman vuonna 1932. Työkotiin liittyneitä ajatuksia ja tavoitteita ei kuitenkaan unohdettu.

2. Parantolan kannaxelainen ympäristö

2.1. VUOROVAIKUTUS HALILAN PARANTOLAN JA PAIKALLISVÄESTÖN ARJESSA

Pyhänristin eli Muolaan pitäjältä erotettiin vuonna 1445 Suomenlahden rannikon puoleinen osa, josta muodostettiin Uudenkirkon pitäjä. Omiksi pitäjikseen siitä myöhemmin erosivat Kuolemajärvi vuonna 1863 ja Kanneljärvi vuonna 1923. Vuonna 1936 Uudenkirkon pitäjän pinta-ala oli 604 km² ja asukkaita 11110, jotka vuonna 1939 sijoittautuivat 62 kylään. Tarton rauhan vuonna 1920 väestönlaskussa suomenkielisten osuus oli 99,7 prosenttia, ruotsinkielisiä oli 25 henkeä ja venäjänkielisiä 28 henkeä.

Uudenkirkon vanhalla luterilaisella seurakunnalla oli monia kirkkoja. Niistä viimeinen valmistui vuonna 1800. Sen rakennusmestarina oli tunnettu kirkonrakentaja Matti Salonen. Kirkosta tuli tyylipuhdas kekokattoinen kaksoisristikirkko eli kahtamoinen. Sisustuksessa oli runsaasti rakenteellista ja maalauksellista koristeellisuutta. Kahtamoisen ristivarsissa oli tilavat lehterit. Kirkon keskikupoli oli laudoitettu. Sitä koristivat Raamatun tapahtumista kertovat kattomaalaukset. Istumapaikkoja kirkossa oli 1600.⁸⁶

Uusikirkko rajoittuu etelässä koko leveydeltään Suomenlahteen muodostaen Kannaksen pisimmän merenrantakaistan. Ilmasto on suotuisampi kuin samoilla leveysasteilla muualla Suomessa, mikä johtuu maan etelään päin alenemisesta, meren läheisyydestä sekä paikkakunnan hiekkaperäisyydestä. Ilmaston suotuisuuteen viittaa useiden maassamme harvinaisten jalopuiden esiintyminen. Uudellakirkolla viihtyvät tammet, saarnet, metsäomenapuut, lehmukset, vaahterat, kuusamat ja pähkinäpuut, joita kasvaa monin paikoin viljeillä. Uudenkirkon lintumaailma on myös runsaslajinen.

Halila oli Uudenkirkon pitäjän toiseksi merkittävin kylä kirkonkylän jälkeen. Parantola ja siihen liittyvä maatila olivat koko kylän sydän. Halilan kylän läheisyydessä esiintyy useita järviä, joista Halilanjärvi parantolan läheisyydessä purkaa vetensä Kuujokea myöten puolikuun muotoiseen kauniiseen Kuujärveen. Sen länsi- ja luoteispuolet olivat hyvin viljeltyjä alueita. Osa rannoista taas oli metsien peittämää. Uudenkirkon pitäjässä yhdistyivät merellinen luonto kalastus- ja laivanrakennuselinkeinoineen sisämaan idylliseen järvi- ja jokimaisemaan. Patrunjoen kautta Kuujärven vedet virtaavat Kirkkojärveen, jonka rannalla sijaitsi kaksi pappilaa ja monia seurakunnan rakennuksia. Patrunjokea kaunisti monille muistorikas Linkankoski.⁸⁷

Varsinainen Halilan alue muodostui kolmesta luonteeltaan erilaisesta kyläosasta; ensinnäkin Halilan parantolan alue, johon kuuluivat kaikki parantolarakennukset sekä niiden lisärakennukset ja toiseksi palstatilallisten ”kankahaaks” kutsuttu alue Parantolan välittömässä läheisyydessä. Kolmannen kyläosan

Matti Suurosen tekemän pienoismalli Halilan parantola-alueesta. Kirkonkylästä (alareuna) tultaessa ennen Halilan porttia lähtee tie oikealla Anterolaan. Tämän tien oikealla puolella sijaitsi konstaapeli Peipon talo. Portilla oli vartijan koppi. Vasemmalla portista sijaitsee henkilökunnan asunto. Etualalla vasemmalla oleva suuri rakennus on Vanha Halila. Posti on Vanhaa halilaa vastapäätä. Portista oikealla on pihamiehen asunto ja ylilääkärin virka-asunto. Kauempana vasemmalla siintää Uusi Halila. Sitä vasta päätä tien toisella puolella on kirkko, papiston talo ja lämmittäjän talo. Taka-alalla vasemmalla Dittmanin kylpylä (ensimmäinen sairaala), vesitorni ja lastensairaala Marisnski sekä oikealla hallintorakennus ja pesula.

muodosti Halilanjärven itä-, pohjois- ja luoteisrannalle levittäytynyt maanviljelyalue. Tähän kuuluivat Halilan parantolan alueesta erotetut kyläosat Mamian ja Selkoin kylät. Halilassa syntynyt Leo Tuominen muistelee:

Kylässämme löytyi kaikki mitä ihminen tarvitsee, oli kaksi kauppaa Hietasen kauppa ja osuuskauppa. Oli mahdollisuus lääkärikäyntiin sairaalan ansiosta. Oli kirkko, jossa kirkonkylän papit vierailivat. Oli myös vapaa-ajan toimintaa, nuorisoseuratalon ja myös työväentalon suojissa. Oli suosittu suojeluskunta ja lotta harrastus. Myös sairaalassa harrastettiin, siellä joutui olemaan pitkiä aikoja ja oli monen alan osaajia. Potilaat ja henkilökunta järjestivät näytelmiä ja jopa operettiesityksiä.⁸⁸

Parantolan vaikutuksesta Halilasta muodostui taajaan asuttu osittain kaupunginomainen kyläyhteisö jalkakäytävineen ja katuvaloineen. Kirkonkylään sekä lähimmälle rautatieasemalle Kuolemajärvelle oli noin 10 kilometriä. Viipuriin matkaa kertyi 60 kilometriä, Pietariin 70 kilometriä. Vaikka Halila oli laajan asuntoalueen keskus, se sijaitsi kuitenkin melko sivussa pitäjän valtaväylistä. Terijoki–Viipuri valtatielle oli matkaa noin viisi kilometriä.⁸⁹

Halilan parantolan potilaitten monikulttuurinen tausta merkitsi muun muassa sitä, että kaikille yhteistä uskonnollista toimintaa ei voitu järjestää. Ortodoksiseen kirkkoon eivät kuuluneet vain ainoastaan venäläiset vaan myös monet Karjalan eri puolilta tulleet potilaat. Luterilaisten lisäksi eri vapaitten suuntien hengellisiin liikkeisiin kuuluvia lienee aika ajoin ollut hoidettavana potilaina parantolassa. Yhteisöä kokoaviin henkisiin harrastuksiin kuului Uudellakirkolla vilkas kirkossa käynti. Uskonnollinen aktiivisuus heijasti toisaalta parantolan henkilökunnan omia katsomuksia, toisaalta ympäröivän seudun uskonnollista suuntautuneisuutta.⁹⁰

Halilan keisarillisen keuhkotautiparantolan yhteyteen oli rakennettu Nikolai II:n käskystä vuonna 1905 kivinen kirkko tsaariperheen käyttöön suuriruhtinas Aleksanteri Nevskin muistolle. Parantolan tultua Suomen valtion omistukseen, kirkko vihittiin uudelleen evankelisluterilaisten potilaiden ja seurakunnan käyttöön vuonna 1925. Tässä tehtävässä se palveli vuosina 1925–1944. Säilyttyään talvi- ja jatkosodissa ehjänä kirkko kunnostettiin myöhemmin ortodoksiseksi kirkoksi.

Uudenkirkon emäseurakunnan papit hoitivat viikoittaiset jumalanpalvelukset ja parantolan ylihoitaja iltarukoukset Halilan kirkossa.⁹¹ Parantolan suomalaisen omistusvaiheen aikana kirkon tilat koettiin juhlapyhinä liian pieniksi ja jumalanpalvelukset pidettiin Uudenkirkon pitäjänkirkolla. Viimeisenä vakituksena kirkkoherrana Uudellakirkolla toimi Eevertti Pärnänen. Naapuripitäjän Muolaan kirkkoherra Toivo Rapeli oli haastatteleman Alpo Kakon mukaan

tunnetuimpia vierailijoita seurakunnassa. Rapeli edusti teologiselta suuntautuneisuudeltaan evankelista liikettä. Kirkko ja sen sanoma oli lähellä tätä, pääosin pienviljelijäperheistä koostuvaa, ”rajamaan” poliittisissa jännitteissä elänyttä väestöä.

Vt. kirkkoherra (1941–1946) Topi Vapalahti kertoo talvisodan ajalta tapauksen, jonka voi ymmärtää viittaavan kirkkoa kohtaan tunnettuun kunnioitukseen. Kun evakuointimääräys 3.–4.12.1939 annettiin, sotilaat tulivat pitäjän kirkkoon, mutta ennen kuin he määräyksestä sytyttivät kirkon tuleen, he ”paljain päin” korjasivat talteen alttarivaatteet ja messukasukat.⁹² Väli rauhan aikana kotiseudulle palanneille jumalanpalveluksia järjestettiin pitäjän kirkon raunioilla. Kannaksen suurhyökkäyksen alettua 9.6.1944 useat heistä olivat täysin tietämättömiä alkaneesta evakuoinnista:

Vielä seuraavana (sunnuntai)aamuna 11.6.1944 saapui syrjäkyliltä väkeä kirkkoon pyhäpukeissaan täysin tietämättöminä alkaneesta evakuoinnista ... perjantaina 17.6. oli koko pitäjä jo venäläisten hallussa.⁹³

Rauhan vuosina hengellisellä toiminnalla oli monia vaikutuksia. Se lisäsi useasti yhteisöllisyyttä ja mahdollisti aikuisten, nuorten ja lapsien tapaamisia sekä ystävyyssuhteiden muodostumista. Hengellisiä tilaisuuksia ja kotiseuroja järjestettiin yksityiskodeissa kuten Halilan parantolan alueeseen rajoittuvassa Anterolan kylässä Herman Parkkarin ja Antti Hussin kodeissa. Anterola kuului Halilan koulupiiriin ja kylän lapset suorittivat Halilassa sekä ylä- että alakoulun opinnot.⁹⁴ Halila tarjosi anterolalaisille erilaisia palveluja kuten postin, lääkärin ja koulut. Yrittäjyyttä innosti Halilan parantolan synnyttämä ”markkina-alue”. Anterolan kylän asukkailla oli ollut jonkinlainen monopoli Halilan parantolan lihantarpeen tyydyttäjänä tsaarivallan ajoista alkaen. Kalaa pyydettiin Suomenlahdelta ja lähijärviltä parantolan tarpeisiin. Esimerkiksi nuottakalastusta harrastivat Parkkarin ja Hussin suvut läheisillä Kaukjärven ja Peippolanjoen vesillä.⁹⁵ Inkeriläiset pakolaiset olivat Halilassa tärkeä ryhmä. Heidän kalastus-, laivanrakennus- ja puutyötaitonsa tulivat Uudenkirkon merenrannoilla käyttöön. Santavuori muistaa työn olleen laadukasta; hirsitalojen kattotuolit olivat höylätyt ja ne lastattiin heidän paikallisissa verstaissa tekemiinsä jaaloihin ja kuljetettiin valmiina asiakkaille.

Vuorovaikutus parantolan kanssa alkoi usein jo lapsena. Marjojen, sienien ja käpyjen kerääminen korvausta vastaan tutustutti lapsia parantolan elämään. Halilan koetilalla tapahtui paljon sellaista, mikä kiinnosti lapsia ja nuoria. Halilan tallissa oli esimerkiksi 16 hevosta, joiden huoltamisessa lapsista ja nuorista oli apua. Halilan tilan salaojittaminen alkoi 1930-luvulla. Tähän liittyy tilanhoitajan pojan Heikki Santavuoren lapsuuden ajan voimakas muisto,

kun maatilalle hankittu ensimmäinen oja-aura viilsi kesantoniityn pinnan auki. Ojituksen avulla pohjavesi saatiin alemmaksi. Kun Heikki-poika noin 6-vuotiaana oli paimenessa, piti erityisesti varoa, etteivät lehmät astuisi salaojiin. Leo Santavuoren mukaan Halilassa aloitettiin myös AIV-rehun tuotannon kokeilu.⁹⁶

Leo Tuominen muistelee lapsuuttaan Halilassa:

Maatilan pehtoori (Kaarlo Santavuori) paitsi että oli innokas valokuvaaja, oli myös innokas suojeluskuntalainen. Hänen poikansa Jorma oli ikäiseni ja olimme paljon yhdessä. Pehtoori otti meidät joskus työhuoneeseensa ja luki meille Vänrikki Stoolin tarinoita, nämäkin hetket ovat pysyneet mielessä tähän saakka.⁹⁷

Perheen töihin ja asumiseen liittyvistä asioista Tuominen kertoo seuraavaa:

Sairaalan vesi siis otettiin järvestä aina vuoteen 1931 saakka, sen jälkeen vesi tuli lähteestä, joka sijaitsi Anterolan kylässä eli Pamppusen lähteestä. Se sijaitsi muutaman kilometrin päässä ja on täytynyt olla suuri koska vettä tarvittiin paljon. Järvestä tullut vesi pumpattiin ylös sairaalan vesitorniin höyrykoneen avulla, sille oli rakennettu talo ja halkosuoja järven (Halilan) rantaan. Se tarvitsi myös koneenkäyttäjän, ja myös sitä varten oli rakennettu asuintalo tilava tupa ja kamari ja iso leivinuuni tupaan. Järveen oli rakennettu tekosaari noin 10 neliön suuruinen täällä olevaan pumppuun suodatettiin vesi hiekan läpi, mutta järvivettä se kuitenkin oli ei niin puhdasta kuin lähteestä tuleva. Kun vedenotto siirtyi muualle, siirtyi koneenkäyttäjänkin ja asuintalo vapautui siitä tuli meille koti. Isälle se oli unelmapaikka asua järven rannalla lähellä kala-apajia. Meille muille se ei ollut yhtä mukavaa. Sieltä oli pitkä matka kaikkialle, lähin talo oli reilun kilometrin päässä. Koulumatkat olivat kulkemista pimeässä läpi metsän, ei missään valon pilkahdusta ellei tähtiä näkynyt. Myös itikat viihtyivät hyvin, kun oli kosteikkoja ja metsää. Marja metsät olivat toki lähellä, ja siellä käytiin ahkerasti jo ihan pienestä pitäen. Rantaa käyttivät myös parantolan muu väki. Sinne oli rakennettu pitkä laituri ja uimakoppi. Ranta ei kuitenkaan ollut hiekkaranta vaan aika lailla upottava, sen vuoksi jo mainittu Punnaniemi oli suositumpi uimapaikka, siinä se oli vähän vartioitu, kun oli asumusta. Monet ostivat kanootteja, koska niitä valmistettiin kylässä. Valmistaja oli tunnetun laulajan Kirkan isoisä, hän oli nimeltään Treisman ja hänellä oli pieni tehdas kylällä. Siellä tehtiin kaikenlaista kuten leikkikaluja jotain sähkölaitteita ja kanootteja. Kun ihmiset vaihtoivat työpaikkaa tai muuttivat muuten pois, nämä kanootit usein jäivät rantaan. Tätä laituria käytti myös vastapäisen rannan Makulan

kylän väki tullessaan asioimaan lääkäriin tai kylän kauppoihin, veneellä oli lyhyempi matka kulkea. Talvisin tästä kulki jäätie ja kulkijoita riitti.⁹⁸

Uudenkirkon monipuolisesta luonnosta ja sen herättämästä herkästä kauneuden tajusta saa vaikutelman, kun Tuominen kertoo polkupyörämatkasta meren rantaan.

Käytiin myös Äidin synnyinkylässä Jukkolassa meren rannalla. Matka tehtiin polkupyörillä pieniä kyläteitä pitkin. Juuri ennen Jukkolaa tultiin korkean mäen päälle, josta aukeni mahtava näkymä. Tämä oli pienelle pojalle aivan unohtumaton maisema. Oli aava meri, joka näytti jatkuvan loputtomiin, ja mäen alla tämä kalastajakylä. Kukaan ei ollut kertonut kuinka suuri meri on, se tuntui aivan minulle käsittämättömältä, kun oli nähnyt vain kotijärven. Myös meren oma tuoksu on jäänyt mieleen, se ei ole koskaan häipynyt, eikä missään minkään meren oma tuoksu ole tunnut niin hyvältä jälkeensä. Täältä jäi vielä mieleen jonkun Äidin sukulaisen minulle ostama linkkuveitsi, johon oli kaiverrettu kertomataulu.⁹⁹

2.2. JUHO HIETANEN, PARANTOLAN TALOUDENHOITAJA 1920–1940

Juho Hietanen, puutarhuri Salomon Hietasen poika Uudeltakirkolta syntyi 1879, samana vuonna, jolloin Suomen suuriruhtinaskuntaa koskeva elinkeinovapaus säädettiin. Sillä tarkoitetaan jokaiselle kansalaiselle kuuluvaa oikeutta harjoittaa elinkeinoa. Uusi asetus loi edellytyksiä myös Juho Hietasen menestykselliselle liikemiesuralle, joka palkittiin vuonna 1938 talousneuvoksen arvonimellä. Urakehitystä ei häirinnyt koulusuoritusten puute. Hänen ainoa teoreettinen ammattikoulutuksensa oli vuonna 1903 suoritettu kauppakoulun kirjanpitokurssi. Nuorella iällä saadut vastuulliset tehtävät kuitenkin kasvattivat hänet Karjalankannaksen asioiden ansiokkaaksi ajajaksi ja vähittäiskauppiaiden järjestötoiminnan uranuurtajaksi. Hänestä tuli 20-vuotiaana isänsä Uudellekirkolle Halilaan perustaman liikkeen omistaja ja myöhemmin Kuntun Kauppa Oy:n hallituksen puheenjohtaja.

Hietasen neuvottelutaidon ansiota oli suurelta osin se, että venäläisomistuksessa olleista maataloista ja muista kiinteistöistä suurin osa palautettiin 1920-luvun aikana niiden entisille omistajille. Tarton rauhan vuonna 1920 säädettiin laki, joka kielsi ulkomaalaisia hankkimasta kiinteistöjä Viipurin läänistä. Maanomistusoloja säätelevä laki ulkomaalaisomistuksessa olevasta hoidotta jääneestä omaisuudesta vuodelta 1922 mahdollisti venäläisen maaomaisuuden myymisen suomalaisille tietyn määräajan umpeuduttua.¹⁰⁰

Hietasen asiantuntemusta näissä kiinteistöihin liittyvissä liiketoimissa arvostettiin korkealle. Eräällä tavoin kiitokseksi hänet nimitettiin valtiolle siirtyneen Halilan keuhkotautiparantolan taloudenhoitajaksi, jossa hän toimi talvisotaan asti. Tässä tehtävässä hänen vastuulleen kuului Halilan parantolan vastaanottamisen, kun se 1918 luovutettiin itsenäisen Suomen valtiolle.¹⁰¹

Isältään Juho Hietanen oli perinyt kiinnostuksen ja harrastuksen maanviljelyyn ja erityisesti puutarhanhoitoon. Parantolamaatilan isännöitsijänä hän hyödynsi tätäkin asiantuntemustaan. Juho Hietasen puoliso Sanni oli niin ikään kiinnostunut puutarhanhoidosta, niinpä monet muistavat vielä vuosien takaa heidän kauniin Halilassa sijainneen puutarhansa, jonka istutuksiin kuului esimerkiksi omena- ja kirsikkapuita, pioneja ja daalioita.

Juho Hietanen oli paitsi kauppias ja maanviljelijä myös talous- ja kunnallismies. Hietasen monialaista toimintaa tarkastellessa huomaa sen rakentuneen vuorovaikutukseen eri sosiaali- ja harrastusalueita ja eri ikäkausia edustaneiden ihmisten kanssa. Tätä edisti hänen varhainen työelämään kiinnittymisensä. Kahdenkymmenen vuoden iässä aloitettu vastuullinen kaupanhoitajan ura edisti kylän asukkaiden suurten ja pienten asioiden tuntemusta. Kannaksen suuren Uudenkirkon pitäjän kunnallismiehenä hän ryhtyi ajamaan yhteisiä tavoitteita. Näköala valtakunnalliseen karjalapolitiikkaan hänelle aukeni myös kontaktien kautta, jotka syntyivät Halilan parantolan taloudenhoitajana.

Sivistystyö ja nuorisoseuratoiminta organisoitiin Halilassa vuonna 1901. Heikki Santavuori mainitsee haastattelussani, että Kirstilän kansakoulun ensimmäiseksi opettajaksi tuli Samuli Paulaharju, joka vaikutti Halilan lähellä vuodet 1901–1904. Tapaamiset seudun runotaitajien kanssa vahvistivat Paulaharjun sitoutumista kansanperinteen keräämiseen ja Karjalan rakennetun kulttuurin tallentamiseen.¹⁰² Paulaharju keräsi Uudellakirkolla kansanperinnettä erityisesti valokuvaamalla ja piirtämällä.¹⁰³ Vuonna 1901 perustettiin kansakoulu ja nuorisoseura. Hietanen kuului nuorisoseuran perustajajäseniin ja toimi sen esimiehenä. Sen eräänä saavutuksena Halilan nuorisoseuran hirsirakenteinen talo saatiin valmiiksi vuonna 1904, mikä mahdollisti monipuoliset harrastusmahdollisuudet. Urheiluseuratoiminnan yleistyessä myöhemmin 1930-luvulla Hietanen lahjoitti maa-alueen vuonna 1933 perustetulle urheiluseuralle. Tämä teki mahdolliseksi rakentaa muun muassa Halilan Haukkojen urheilukentän, joka vihittiin käyttöön vuonna 1936.¹⁰⁴

Hietasen avarakatseisuutta kuvaa se, että hän oli edistämässä myös vuonna 1905 perustetun työväenyhdistyksen komean toimitalon rakentamista toimimalla rakentamisesta päättäneen kokouksen puheenjohtajana vuonna 1910. Merkillepantavaa oli, että tuon ajan tavan mukaan yhdistystä olivat perustamassa niin talonpojat kuin työläiset aatteellisista ajattelutavoista riippumatta.¹⁰⁵

Pääasiassa talkoovoimin rakennettu työväentalo valmistui vuonna 1911.¹⁰⁶ Eero Lempiäinen, jonka isoisä oli talon puuhomiehiä, kertoo seuraavaa:

Kun eri puolueisiin kuuluvat osastotkin järjestivät omia ja yhteisiä vaalitilaisuuksia työväentalolla, kertoo se eri puolueiden ja ihmisten hyvästä sovusta ja kanssakäymisestä, vaikka puolueiden piirijärjestöt eivät sitä närkästymättä sulattaneetkaan.¹⁰⁷

2.3. KIISTA HALILAN PARANTOLAN OMISTUKSESTA

Halilan parantola siirtyi Aleksanteri III:n omistukseen vuonna 1892. Hänen seuraajansa keisari Nikolai II luovutti vuonna 1900 antamallaan käskykirjeellä parantolan keisarinna Maria Feodorovnan hyväntekeväisyyslaitoksen virkakunnalle. Se, että Aleksanteri III oli ostanut Halilan omilla varoillaan, tuli myöhemmin johtamaan omistuskiistoihin Suomen valtion ja keisarin perillisen välillä. Vaatimukselle parantolan palauttamisesta keisarilliselle perheellemä oli kuitenkin vaikea juridisesti löytää perusteita. Siihen viittaa kiistan alkamisen myöhäinen ajankohta vallankumouksen jälkeen vuonna 1928 ja oikeuskäsittelyn pitkittyminen vuosiksi Uudenkirkon käräjäoikeudessa.¹⁰⁸

Vuonna 1928 Nikolai II:n sisar suuriruhtinatar Ksenia Aleksandrovna, joka oli vallankumouksessa menettänyt omaisuutensa, vaati Suomen valtiolta 15000 punnan korvausta Halilasta. Haastajan mukaan perikunta ei koskaan ollut luopunut omistusoikeudestaan, minkä mainitseminen vallankumouksessa tapahtuneiden omaisuudensiirtojen jälkeen ei liene ollut riittävä peruste korvaukselle. Niinpä sovintoesityksen aikaansaamiseen tarvittiin korkean tason diplomatiaa. Englannin kuningashuone ryhtyi tukemaan suuriruhtinatar Aleksandrovnaa ja toimimaan välittäjänä oikeusprosessissa. Vihdoin vuonna 1933 päätös vaaditun summan maksamisesta vietiin läpi eduskunnassa suurta salassapitoa noudattaen. Tämä viittaa siihen, etteivät suuriruhtinattaren vaatimuksen perustelut olleet yleisesti ottaen vakuuttavia.

Suomen pankin pääjohtaja Risto Ryti näytteli tärkeää osaa Englannin kuningashuoneen kanssa käydyissä neuvotteluissa ja rahojen toimittamisessa Englantiin. Kun pääjohtaja Rytillä myöhemmin myönnettiin Englannin Victorian ristin ritarius, perusteluissa mainittujen kuningashuoneelle tehtyjen suurten palvelusten on ajateltu viittaavan erityisesti rakentavaan panokseen suuriruhtinatar Aleksandrovnan asioiden hoidossa.¹⁰⁹

2.4. PARANTOLA POLIITTISTEN JÄNNITTEIDEN KESKELLÄ

Keuhkotautiparantolan arkeen liittyi potilaiden henkilökohtaisesti kokema tietoisuus kuoleman ja kärsimyksen läheisyydestä. Se teki epävarmaksi ja esti usein kauaksi tähtäävien suunnitelmien tekemisen. Parantolan porttien ulkopuolella vaikutti epävarmuus Karjalankannaksen poliittisesta kohtalosta. Se jatkui läpi toisen venäläistämiskauden 1908–1917 ja bolševistivallankumouksen ja osin Tarton rauhan 1920 jälkeisiin vuosiin.

1900-luvun alussa jännitystä oli ylläpitänyt venäläinen suunnitelma, jonka mukaan Karjalankannaksen rajaseutu tuli liittää fyysisesti Pietarin kuvernementtiin. Ensisijaisesti tämä koski Kivennavan, Terijoen ja Uudenkirkon pitäjiä. Vielä Tarton rauhankin aikana raja-aluetta suunniteltiin liitettäväksi Neuvostoliittoon, mikä kuitenkin torjuttiin rauhanneuvottelussa. Niinpä kun Halilan keuhkotautiparantola aloitti toimintansa syksyllä 1920 suomalaisten uudistamana, uuteen valtionrajaan kohdistui paineita ja kyseenalaistavia epävarmuustekijöitä. Tarton rauhansopimuksen mukaan suomalaisten joukkojen piti vetäytyä 14.2.1921 mennessä Petsamosta. Rauhansopimus ei kuitenkaan rauhoittanut levottomuuksia Suomen ja Neuvosto-Venäjän rajalla, mikä ilmeni muun muassa Itä-Karjalan kansannousuna vuosina 1921–1922. Olojen epävarmuutta kuvaa myös se, että vielä vuonna 1922 suomalaiset ja karjalaset heimosoturit, ”Metsäsissit”, taistelivat venäläisiä bolševikkeja vastaan Rukajärven länsipuolella. Rajarauhasta Suomi ja Neuvosto-Venäjä sopivat 1.5.1922.¹¹⁰ Kansannousun loppuvaiheessa Suomeen saapui noin 30 000 karjalaista pakolaista.¹¹¹

Monikulttuurisen joustavan karjalaisen vuorovaikutuksen ja yhteistyön pinnan alla eli poliittinen jännite. Muistelmissaan J. K. Paasikivi toteaa, että ellei ensimmäinen maailmansota olisi syttynyt ja Venäjä hävinnyt sotaa, Suomella olisi todennäköisesti ollut tuho edessä. Toisella venäläistämiskaudella (1908–1917) oli näet suunnitelmia purkaa Suomen tuolloinen autonomia vuoteen 1914 mennessä. Kenraalikuvernööri F. A. Seyn oli katsonut, että syksyllä 1914 julkisuuteen tullut ”suuri venäläistämisojelma” tuli pääosin toteuttaa vasta sodan jälkeen.¹¹² Suomi itsenäistyi ennen kuin se ehdittiin toteuttaa.

Poliittiseen jännitteeseen lienee vaikuttanut myös se näkökulmien erilaisuus, jolla Kannaksen aluetta ja asemaa tarkasteltiin. Ensiksikin Pietarista käsin Kannaksen asemaa arvioitiin turvallisuuspoliittisesta ja taloudellisesta näkökulmasta. Toiseksi Helsingistä käsin Kannaksen monikulttuurisuutta vieroksuttiin erityisesti heimoaktivistien keskuudessa ja se nähtiin venäläistämiskäytännön laajenemisena, mikä haastoi vastatoimiin. Erityisesti venäläisten kiinteistökauppojen vaikutukset huolestuttivat. Tarkemmin erittelemättä näytti siltä, että venäläisen huvila-asutuksen leviämisen salliminen, jota oli

helpottanut Pietari–Viipuri-radan valmistuminen 1870-luvulla, olisi ollut osa 1890-luvun venäläistämispoliittikkaa.¹¹³

Kolmanneksi paikallinen oma kannakselaisuus tarkasteli vuorovaikutusta pitkälti eri kulttuurien edustajien kanssa konkreettina arkipäiväisenä kysymyksenä. Venäläisten rikkaiden huvilat antoivat paikallisille työtä ja tarjosivat pienviljelijöiden maataloustuotteille markkinat. Viipurin läänissä elettiin 1920–1930-luvuilla monikansallisessa, monikulttuurisessa ympäristössä.

Uudenkirkon Halilaan, joka sijaitsi sivussa liikenteen valtaväylistä, poliittiset vastakohtaisuudet tulivat tuontitavarana. Monet uskikirkkolaiset kokivat, ettei vihanpitoa ennen vuotta 1918 heidän keskuudessaan ollut.¹¹⁴ Missä määrin kielikysymykset, erityisesti suomen kielen taitamattomuus, hidastivat pietarilaisten aatteellista vaikutusta, olisi mielenkiintoista tutkia. Ideologiset kysymykset eivät erottaneet työväentaloa ja nuorisoseurantaloa toisistaan ennen sisällissotaa.¹¹⁵ Paikallinen yhteisöllisyys oli voimakkaampi kuin luokkaraja niin, että yleiset tanssit ja näytelmätilaisuudet saatettiin järjestää työväentalolla.¹¹⁶ Uskonnollisesti aktiivisessa Uudenkirkon pienviljelijäväestössä 1800-luvun lopun wrightiläinen työväenliike lienee ollut luontevampi vaihtoehto kuin vallankumousteoreettiset bolševistiset opit. Vielä sisällissodan aikana valtaenemmistö punaisiin liittyneistä kuului kirkkoon.

Japanin sota vuosina 1904–1905 sai aikaan vallankumouksellisen liikkeen voimistumisen Venäjällä. Sen seurauksena valtiollinen poliisi tiukensi toimintaansa Pietarissa ja pakotti yhteiskunnallista muutosta edistävät liberaalit ja vallankumoukselliset etsimään turvaa muun muassa Kannaksen rajapitäjien huviloista. Heihin kuului tunnettuja venäläisiä taiteilijoita kuten Maxim Gorki, Leonid Andrejev ja Ilja Repin. Andrejevin huvila sijaitsi Uudenkirkon Vammelsaarella. Kesällä 1905 hän antoi siellä haastattelun, jossa hän esitti Kannaksen olleen venäläisille liberaaleille ”eräänlainen vainottujen turvapaikka”.¹¹⁷

Venäläisen runoilijan Osip Mandelstamin mukaan ”Pietari hengitti Suomen kautta, sinne saattoi matkustaa ajattelemaan loppuun sellaista, mitä ei voinut ajatella loppuun Pietarissa”.¹¹⁸ Myöhemmin Venäjän vallankumouksen jälkeisenä aikana Mandelstam esitti runojensa välityksellä kritiikkiä vallinnutta bolševikkien luomaa järjestelmää kohtaan, mutta Kannas ei kuitenkaan enää ollut antamassa turvapaikkaa. Madelstam pidätettiin alkavien Stalinin vainojen yhteydessä vuonna 1934 ja suljettiin vankileirien saaristoon, jossa hän menehtyi vuonna 1938.¹¹⁹ Venäläiset ”intelligenttikirjailijat” joutuivat eri aikoina pettymään ihanteellisissa odotuksissaan, joita he etukäteen olivat asettaneet ”vapaalle Suomelle”.¹²⁰

Ensimmäisen duuman melko radikaalin agraariuudistusohjelman laatijan

professori M. Herzensteinin murha 31.7.1906 keskellä Terijoen huvilayhdyskuntaa herätti kannakselaiset miettimään kehityksen suuntaa ja tiedostamaan paremmin julkisuudelta piilossa tapahtuvan poliittisen taistelun.¹²¹ Maaliskuun 1906 *Karjala*-lehdessä nimimerkki ”Maalainen” katsoi Kivennavan rajapitäjän muuttuneen ”Pietarin esikaupungiksi”. Kehityksen suunnan muuttamista nimimerkin takana kirjoittanut toimittaja Vilho Hämäläinen ei pitänyt mahdollisena. Sen sijaan Uudellakirkolla tilanne oli toinen ja siellä maaomistuksen säilyminen suomalaisten maanviljelijöiden käsissä oli vielä mahdollista venäläisestä huvila-asutuksesta huolimatta. Tätä varten olisi ryhdyttävä työskentelemään paikallisten asukkaiden henkisen ja taloudellisen tilanteen parantamiseksi muun muassa lainoitusjärjestelyjen avulla.¹²² Kansallishengen herättämisellä pyrittiin luomaan suojamuuri autonomian ajan venäläistämispyrkimysten sekä bolševististen kumouksellisten aatteiden torjumiseksi.

Syksyllä 1906 kesäasutuskysymys laajeni valtakunnalliseksi ongelmaksi. Kannakselaisesta sosiaalisesta ja taloudellisesta kysymyksestä oli tullut valtiolinen, poliittinen ongelma Helsingin näkökulmasta. Eräänä ratkaisuna toimittaja Mikko Puhakka piti suomalaisen kansallistunteen elvyttämistä rajaseudun väestön keskuudessa. Tässä toiminnassa Uudenkirkon kansanopistolla (1894–1924, 1925– Kanneljärven kansanopisto) tuli olemaan merkittävä rooli.¹²³

Vuoden 1905 suurlakon jälkeinen lyhyt kausi, ennen toista venäläistämisvaihetta vuosina 1908–1917, antoi kansanvalistustyölle tarvittavaa liikkumavapautta. Suomen etuja puolustaneen kenraalikuvernööri Nikolai Gerardin (1905–1908) aikana syntyi lyhyt poutakausi. Sen aikana lehdistö saattoi käsitellä myös Kannaksen venäläisen kesäasutuksen negatiivisia vaikutuksia. Niinpä Viipurilainen osakunta lähetti kaksi stipendiaattia tutkimaan venäläisasutuksen aiheuttamia ongelmia. Tutkimuksien painopiste oli taloudellisissa kysymyksissä. Jalo Kohonen tutki Uudenkirkon tilannetta ja J. A. Pimiä Kivennapaa kesällä 1907. Tutkimustietonsa he antoivat Viipurin läänin maatalouskomitean käyttöön.¹²⁴ Samana vuonna Etelä-Karjalan Nuorisoseuran vuosikokouksessa kysyttiin ”Voivatko nuorisoseurat tehdä jotain maiden joutumisessa venäläisille?”¹²⁵ Uudenkirkon kansanopiston työn katsottiin tuottaneen tuloksia 1900-luvun alkuvuosina.¹²⁶ Kannaksen taloudellinen ja kansallinen valveutuneisuus lisääntyivät ja samalla poliittisen agitaation kaikupohja heikkeni.

Vaikka rajaseudulla oli paljon venäläisiä, oli bolševimin kannatus asukkaiden keskuudessa varsin vähäistä. Vuoden 1918 sodan jälkeen ensimmäisissä eduskuntavaaleissa 1919 maalaisliitto sai suuren menestyksen Viipurin itäisessä vaalipiirissä: 20 kunnassa 32:sta se sai ehdottoman enemmistön. Uukuniemellä ja Raudussa puolueen kannatus oli yli 80 prosenttia ja Jaakkimassa ja Kirvussa 70 prosenttia. Heikoimmin puolue menestyi kaupungeissa, Viipurin

maalaiskunnassa, Kannaksen rajakunnissa ja Raja-Karjalan syrjäseudulla.¹²⁷ Kannatusta bolševismi sai Kannaksella ensiksi varhaisilla sahateollisuuspaikkakunnilla kuten Muolaan sahalaiteksella.¹²⁸ Äyräpään Pölläkkälässä, Suursaaren sahalla oli 670 työntekijää vuonna 1924, joista suurin osa oli muualta muuttaneita. Sahasta muodostui yksi sosialistien keskuksista Kannaksella. Vaikka poliittiset jännitteet ennen sisällissotaa eivät olleet yhtä huomattavia kuin muualla Etelä-Suomessa, sosialismin aatteiden levittäminen ja organisointi olivat kansainvälisestäkin tarkasteltuina merkittäviä Kannaksen teollisen työväestön keskuudessa. Pienviljelijäväestölle jokapäiväisen toimeentulon turvaamiseen keskittyminen oli kuitenkin tärkeämpää kuin radikaaliin muutokseen pyrkiminen vallankumouksen avulla. Itsenäisten talonpoikien keskuudessa suhteellinen tasa-arvoisuus oli vallitseva. Sitä tukivat ihmissuhteet karjalaisissa suurperheissä, joissa palkollisten ja omien lasten välinen ero ei korostunut. Hannu Soikkanen esittää tähän viittaavan muun muassa palkollisesta ja omasta tyttärestä käytetty sama sana: ”piika”.¹²⁹ Kannakselaisen yhteiskunnan monikulttuurinen, rakentava ilmapiiri tarjosi kuitenkin suojan liberaalien muutosvaatimusten ja bolševikkien vallankumouksen suunnittelulle. Näin kävi myös V. I. Leninille hänen lukuisilla Suomeen suunnatuilla matkoillaan.

2.5. UUSIKIRKKO SIVISTYSPITÄJÄNÄ

Uttakirkkoa on luonnehdittu Karjalankannaksen sivistyspitäjäksi. Ennen Talvisotaa siellä oli 21 kansakoulua ja ammattikoulua sekä yksityinen oppikoulu vuosina 1928–1934. Lisäksi pitäjässä sijaitsi maamieskoulu ja kotitalouskoulu. Niiden ohella Uudenkirkon kansanopisto tuki pienviljelijäväestön ammatinharjoittamista sekä edisti kansalaistaitojen omaksumista uuden tutkimuksen pohjalta.

Ajatus perustaa kansanopistoja Suomeen oli tullut ajankohtaiseksi suurten nälkävuosien, 1867–1868, aikana. Kansanopistojen esikuva tuli Tanskasta, jossa se oli saanut merkittävää kannatusta. Suomessa opistojen perustamista kuitenkin hidastivat nälkävuosien aiheuttamat taloudelliset seuraukset sekä keskittyminen kansakoulujen perustamiseen 1800-luvun lopulla. Vuoden 1866 kansakouluasetus näet velvoitti kaupungit perustamaan nelivuotisia kansakouluja. Maaseudulla kunta sen sijaan sai itse päättää kansakoulujen perustamisesta.¹³⁰

Viipurin Sanomien 16.2.1894 pääkirjoitus kertoi Uudenkirkon kansanopiston ja sen kannatusyhdistyksen perustamisesta. Kirjoituksen yhteydessä julkaistiin tämän Etelä-Karjalan ensimmäisen kansanopiston säännöt.¹³¹ Ilman yksityisten tekemiä lahjoituksia Uudenkirkon kansanopisto ei olisi

tullut toimeen. Valtionapu kansanopistolle kattoi vuosisadan alussa alle 40 % kaikista menoista. Huomattavimpia opiston yksityisiä avustajia oli kauppaneuvos Juho Lallukka, Helsingin (Apollonkatu 13) taiteilijakodin perustaja, joka toimi pitkän ajan opiston johtokunnan sihteerinä ja rahastonhoitajana. Kansanopistoaatteen merkittäviä tukijoita olivat myös hovioikeudenneuvos G. V. Homén ja tohtori Julius A. Lyly. Viimemainittua on pidetty Uudenkirkon kansanopiston varsinaisena syntysanojen lausujana.¹³²

Sen lisäksi että kunta tuki kansanopiston koko toimintaa, se edisti myös vähävaraisia oman kunnan oppilaita. Sirkiä kuvaa eloisesti kansanopiston opiskeluohjelmaa ja sen vaikutuksista kannakselaiseen elämään.

Ne syrjäkyläkodit, joissa oli kansanopiston käyneitä, alkoivat muuttaa muotoaan. Asuinhuoneet alkoivat puhdistua ja kaunistua. Naiset kutoivat kankaita uusien ohjeiden mukaan. Ikkunat verhoutuivat. Miehet alkoivat valmistaa huonekaluja entistä enemmän. Työkalut, ajopelit ym. saivat uusia muotoja. Kansanopetuksen vaikutus näkyi myös navetoissa ja talleissa tai talleja vastaavissa katoksissa. Maidot opittiin hoitamaan entistä paremmin. Maanviljelys ja varsinkin kasvitarhojen hoito syntyi kuin uudestaan. Monessa muussa talouden haarassa näkyi kansanopiston kasvatuksen jälki.¹³³

Kansanopiston koulutustoiminta loi myös mahdollisuuksia yhteiskunnalliseen vastuun kantamiseen ja vaikutti Kannaksen kulttuuriseen ja yhteiskunnalliseen toimeliaisuuteen opettamalla opiskelijoita esiintymistaidoissa. ”Yleisenä käsityksenä ja tavoitteena oli, että kansanopiston käyneiden piti kyetä esiintymään nuoriso- ym. seurojen ja yhdistysten iltamissa ja kokousten ohjelman suorittajina.”¹³⁴ Kaihoisasti ihaillen Sirkiä toteaaakin:

Useiden nuorten toiminnassa tapahtui kansanopiston käynnin jälkeen suuri muutos. He tartuttivat opiston henkeä toisiinkin nuoriin. Myös kirjallisuuden harrastukseen kansanopisto vaikutti elvyttävästi ja samoin isänmaallisen hengen herättämiseen ja kasvattamiseen. Kun entiset oppilaat olivat kansanopiston kanssa jatkuvasti kosketuksissa osallistumalla opistolla pidettäviin Kalevalan-päiviin ja muihin juhliin sekä kokouksiin, niin kansanopiston vaikutuksen valtavalla tiellä ei ollut milloinkaan kelirikkoa.¹³⁵

Opiskelijajoukkoa tarkasteltaessa Uudenkirkon kansanopisto vaikutti ennen kaikkea kannakselaiseen kulttuuriin ja talouselämään. Pääosa 1006 opiskelijasta tuli Viipurin läänistä 1894–1914, muista maakunnista 24 opiskelijaa. Koska kansanopiston toimintasuunnitelmaan kuului monikulttuurisuuden

suosiminen, opiskelijoita saapui myös Venäjältä pääasiassa Pietarista ja Inkerinmaalta 117 opiskelijaa. Rajapitäjien Uudenkirkon 174 ja Kivennavan 103 opiskelijamäärät olivat suurimmat kannakselaiset ryhmät. Muilta seuduilta opistoon tultiin seuraavasti: Viipurin ympäristöstä 91, Parikkalasta (joka nykyisin on Suomen puolella) 60, Koivistolta 42, Raudusta 42, Sakkolasta 42 ja Valkjärjeltä 42.¹³⁶ Uudenkirkon kansanopisto loi näin edellytyksiä kannakselaiselle monikulttuuriselle vuorovaikutukselle. Opistolaisten arvion mukaan Kansanopisto muodosti Kannaksen huomattavan ”valistuskeskuksen”.¹³⁷

Uudenkirkon kansanopiston sivistyksellistä vaikuttavuutta lisäsi sen rehtorien ja opettajien edistyksellisyys ja kansallinen tunnettuus. Maakauppiaan poikana syntynyt kansanopiston pitkäaikainen rehtori, filosofian maisteri Erkki Paavolainen (1890–1960) oli pitäjässä tunnettu muun muassa *Karjala*-lehden päätoimittajana vuosina 1917–1920. Tältä näköalapaikalta hän saattoi seurata Kannaksen sosiaalista ja poliittista kehitystä sekä siihen liittyvien koulutustarpeiden muutoksia. Samoin kuin Halilan taloudenhoitajalla, kauppias Juho Hietasella, hänelläkin oli myönteinen suhde työväestön sivistyspyrkimyksiä kohtaan. Paavolainen toimi vuosina 1919–1920 Viipurin työväenopiston vt. johtajana, mikä mahdollisti Kannaksen moniarvoisen sovittävän kulttuurin edistämisen.¹³⁸ Tämä oli vaikuttamassa hänen toimintaansa Viipurin läänin kokoomuksen piirisihteerinä ja myöhemmin kansanedustajana, mikä olikin puolueen kannatuksen kannalta menestyksellistä. Uudenkirkon ja Kanneljärven alueella kokoomuksen kannatus ”pohjautui ennen muuta” Erkki Paavolaisen toimintaan. Viipurin kaupungissa kokoomuksella oli ehdoton enemmistö 1920-luvulla. Oikeistosuuntauksen vahvistuessa 1930-luvulla se menetti kannatustaan IKL:lle. Vaalipiirin sijainti valtakunnanrajan välittömässä läheisyydessä vieroitti venäläislähtöisenä pidetystä kommunismista.¹³⁹ Vaikuttaa siltä, että kannakselaisuus nähtiin eri maailmankatsomuksia yhdistävänä tai ainakin kärjistäviä eroja ehkäisevänä elämäkäsityksenä. Elämäntyönsä Paavolainen tekikin Karjalankannaksen sivistyksellisessä herättämistyössä. Karjalan Liiton toiminnanjohtajana hän työskenteli liiton alkuvaiheissa vuosina 1940–42 yhteistyössä Juho Hietasen kanssa, joka oli valittu sen ensimmäiseksi puheenjohtajaksi.

Uudenkirkon kansalaisopisto vaikutti Kannaksen taloudelliseen ja yhteiskunnalliseen kehitykseen myös Uuno Branderin (1870–1934) toimiessa opiston maatalousasioiden opettajana vuosina 1923–1934. Samanaikaisesti hänestä tuli maatalouden rajaseututoiminnan ylijohtaja vuosina 1923–1934. Valtakunnan johtopaikoilla Karjalan kysymykset olivat tulleet esille myös hänen esittäminään. Hän oli näet toiminut aiemmin vuosina 1918–1919 maatalousministerinä ja apulaistalousministerinä. Nuorsuomalaisen kansanedustajana

hän vaikutti itsenäisen Suomen ensimmäisessä yksikamarisessa eduskunnassa vuosina 1907–1908.¹⁴⁰

Uudenkirkon keskeisiin vaikuttajiin kuului 1800-luvun loppupuolen suomalaisuusliikkeen poliitikko, toimittaja ja lyseon lehtori FT Julius A. Lyly (1856–1903, vuoteen 1883 Berg). Hän toimi *Viipurin Sanomien* päätoimittajana ja oli tiettävästi lausunut Uudenkirkon kansanopiston syntysanat.¹⁴¹ Ensimmäinen sortokausi, 1899–1905, ohjasi suomalaisuusmiehen vastustamaan myöntyväisyyskantaa perustuslaillisin argumentein ja liittymään ”vastarintajärjestö” kagaaliin, jonka johtoon hänet myöhemmin luettiin. Nikolai II:n ”bobrikovilainen” järjestyksenpito johti kuitenkin siihen, että Lyly karkotettiin maasta. Berliinissä hän 1903 teki itsemurhan.¹⁴²

Vaikka Paavolainen, Brander ja Lyly edustivat eri ikäkausia, erilaisia maailmankatsomuksia ja poliittisia ohjelmia, yhteistä heille oli pyrkimys taustoja kyselemättä luoda Suomeen moniarvoista karjalaista kulttuuria. Halilan parantolan opintopiireissä, joissa opiskeltiin muun muassa useita eurooppalaisia kielä, heijastui Uudenkirkon sivistysmyönteinen ilmapiiri.

2.6. LASTENKOTI VALKEAHOVI

Vuonna 1919 Uudenkirkon lastenhuolto parani merkittävästi, kun lastenkoti Valkeahovi aloitti toimintansa. Edellisenä vuonna kunta oli ostanut kauppias Edvard Huntulta Vilppula-nimisen tilan, jossa sijaitsi Valkeahoviniminen huvilarakennus. Paikka oli luonnonkaunis Linkan kylään kuuluvan Kirkkojärven rannalla. Kirkonkylän Orpokoti oli aiemmin huolehtinut ”kunnallisista orvoista”, mutta sisällissodassa orvoiksi jääneet lapset lisäsivät lastenkodin tarvetta. Sairaanhoitoa heidän oli mahdollista saada Halilan Marinskin osastolla.

Vuonna 1920 pantiin toimeen perinpohjainen korjaus puurakenteisessa Valkeahovissa. Se käsitti 13 huonetta ja oli osittain kolmikerroksinen kaksine torneineen. Päärakennuksessa asuivat vanhemmat lapset. Pihapiirissä punamullalla maalattu entinen renkitupa, Kuusela, toimi alle kouluikäisten lasten kotina. Vuonna 1936 hoitopaikkoja oli 45 ja talvisotaan tultaessa niitä oli 55. Lastenkodin johtokuntana toimi huoltolautakunta.¹⁴³

Valkeahovissa kasvanut Marjatta Riski kertoo romaanissaan Valkeahovin tarinoita merkittävästä yhteisöllisyydestä ja keskinäisestä palvelutyöstä lastenkodissa. Otaksuttavasti lapset kokivat velvollisuutensa eri tavoin, mutta orpo-lasten muut vaihtoehdot lienevät olleen huonompia Valkeahoviin verrattaessa. Kaikkein pienimmät eivät osallistuneet työaskareisiin, mutta 5–6-vuotiaat keräsivät roskia ja käyttivät nuorempiaan ulkokuoneessa. He järjestivät illalla

leikkikalut hyllyille paikoilleen ja hakivat kannulla vettä Valkeahovin päärauk-
nuksen puolelta.

Vanhemmat lapset olivat täystyöllistettyjä, sillä heidän tehtäviinsä kuului koulussa käynnin ja läksyjen lukemisen lisäksi myös varsin suuri osuus nuorempien huoltamisesta. Heidän piti hakea ruoka Valkeahovin puolelta, syöttää pienokaiset, lakaista Kuuselan lattiat, sijata vuoteet ja pukea lapset aamuisin. Kuten kiireisten vanhempien heidän piti parsia pienten sukat ja keritä vielä tehdä oma varsinainen työnsä, läksyjen lukeminen.¹⁴⁴

Vaikka Valkeahoviin liittyivät monet orpojen ja aviottomien lasten koke-
mat elämän vaikeudet ja salaisuudet, aikuisiällä lastenkodin aikana syntyneet
muistot saivat pääosin kauniin heleät värit. Niissä heijastuivat monien mielessä
Kannaksen järvimaiseman ystävälliset piirteet.

3. Rajamaan parantola valtiollisen ja kulttuurisen huomion kohteena

3.1. LENIN HALILASSA

Bolševistijohtaja Vladimir Leninin käynnistä Halilan parantolassa 6.–10.1.1918 muistuttaa vielä nykyisinkin Uuden Halilan pihassa seisova pat-sas. Tämän vierailun johdosta Halilan parantolan vanhat rakennukset suojeltiin kulttuurisesti merkittävänä kohteina Neuvostoliiton päätöksellä vuonna 1960.

Parantolaan Leniniä ei ensisijaisesti vetänyt poliittinen toiminta vaan oman terveyden hoito. Parantolaa oli suositellut hänen ystävänsä Ivan Berzin, neuvostovaltuuskunnan ensimmäinen täysivaltainen edustaja Suomessa ja valtuuskunnan johtaja Tarton rauhanneuvotteluissa vuonna 1920. Berzin oli lähtöisin latvialaisesta talonpoikaisperheestä ja koulutukseltaan opettaja. Toukokuussa 1918 hänet nimitettiin Neuvosto-Venäjän lähettilääksi Sveitsiin, mutta paikalliset ja viranomaiset karkottivat hänet marraskuussa 1918. Keväällä 1919 hän toimi lyhyesti Latvian neuvostotasavallan valistusasiain kansankomissaarina ja vuosina 1919–1920 kommunistisen internationaalin sihteerinä. Vuodesta 1929 Berzin työskenteli historiallisten asiakirjojen julkaisun parissa ja 1932 hänet nimitettiin Neuvostoliiton keskusarkiston johtoon, jossa julkaistiin vallankumoukseen liittyviä dokumentteja. Berzin vangittiin Stalinin vainojen aikana joulukuussa 1932 ja teloitettiin vuonna 1938. Hänet rehabilitoitiin vuonna 1956.¹⁴⁵ Berzin oli joulukuussa 1917 ollut lepäämässä Halilassa ja saanut oleskelustaan myönteisen vaikutelman.¹⁴⁶

Leninin lepoon ja terveydenhoitoon suunniteltu matka muuttui kuitenkin työmatkaksi. Leninin juna ylitti Suomen rajan 6.1.1918. Seurueeseen kuuluivat hänen puolisonsa Nadežda Krupskaja, sisarensa Maria Iljinitšna sekä luotto- ja turvallisuusmiehensä, silloinen Pietarin Suomen aseman komissaari Eino Rahja. Krupskaja kertoo pariskunnan rautatiematkasta ja oleskelusta Halilassa, ettei lepäämisestä tullut mitään, sillä Lenin pohti intensiivisesti uuden neuvostovallan ongelmia ja kirjoitti niistä: ”Iljitsh alkoi jopa puhua puoliääneen kuten entisaikoina, jolloin oli pakko piileskellä.”¹⁴⁷

Neljänä lomapäivänä Halilassa Lenin teki muistiinpanoja, joissa hän hahmotteli neuvostotasavallan tulevan ulkopoliitiikan ääriviivat. Tehtyjä muistiinpanojaan hän ei kuitenkaan antanut julkaistaviksi.¹⁴⁸ Halilan muistiinpanoissaan Lenin pohti ensimmäisen maailmansodan erillisrauhan vaarallisuutta ja merkitystä. Hänen ongelmakysymyksenään oli se, millainen neuvostovallan ulkopoliitiikan tulisi olla suhteessa proletaariseen internationalismiin. Hän tuli siihen tulokseen, että ensin tuli voittaa Venäjän porvaristo vallankumouksen puolelle ja vasta sitten oli taisteltava vierasmaalaista porvaristoa vastaan.¹⁴⁹

Tämä saattoi tarkoittaa, että Suomen porvaristoa vastaan ei tässä vaiheessa ollut viisasta taistella ja jatkaa vastakohta-asettelua. Kokonaiskuvaan vaikutti myös usko sosialismin voittoon Suomessa.

Opetusministeriön toimittamassa teoksessa *Lenin ja Suomi III* esitellään Venäjän vallankumouksen kehitykseen vaikuttanutta Leninin kirjallista toimintaa:

Lenin alkoi kirjoittaa 'Valtio ja vallankumous' -teostaan viimeistään Jalkalassa (Kivennapa) (1917) (P. Parvialan talossa). Pääosan siitä hän kirjoitti Helsingissä, missä K. H. Wiik lainasi hänelle tätä varten puolueensa arkiston kokoelmasta eräitä Marxin teoksia.¹⁵⁰

Halilan takaama lepo ja työrauha osoittautuivat kuitenkin varsin pettäviksi. Arvi Kolin toimittamassa teoksessa *Uusikirkko – kylät kujasineen* viitataan Eino Kantolan 1.8.1988 *Suomen Kuvalehdessä* julkaisemaan kirjoitukseen ”Lenin yrittettiin murhata Suomessa”.¹⁵¹ Siinä kerrotaan Leninin vierailuun liittyneestä dramaattisesta tapahtumasta seuraavaa:

Leninin ollessa Halilassa Pietarista oli lähetetty kaksi revolverein ja kranaatein aseistettua miestä Halilaan murhaamaan hänet. Toinen heistä, Nikolai N. Martjanov kertoi myöhemmin maanpaossa eläneelle Aleksander Kerenskille, että Lenin oli ehtinyt lähteä parantolasta vain kaksi tuntia aiemmin kuin Martjanov ja hänen toverinsa Jakob Tjagunov olivat ehtineet Halilaan. Pian tämän jälkeen, kun Lenin oli pelastunut murhayrityksestä Halilassa, hän kuitenkin joutui 14.1.1918 Pietarissa väijytyksen kohteeksi, mikä johti haavoittumiseen.¹⁵²

Leninin työskentely Halilassa liittyy laajempaan vaikutukseen, joka Suomella oli Venäjän neuvostovallan synnyssä ja kehityksessä. Siitä Suomen osuutta korostaen *Lenin ja Suomi III* -teoksessa todetaan:

Lenin päätyi Helsingissä (syyskuussa 1917) ratkaisevaan tulokseen: vallankumous oli nyt mahdollista toteuttaa ja sen määrätietoiseen valmisteluun oli ryhdyttävä välittömästi. Venäjän tulevaisuus tuli sinetöidyksi Helsingissä vaatimattomassa alivuokralaisasunnossa.¹⁵³

Leninin kuvaan Venäjän ja Suomen suhteista vaikuttivat hänen idealistiset näkemyksensä kansallisesti itsenäisestä sosialistisesta Suomesta.¹⁵⁴ Vuosina 1905–1907 ja 1917–1918 tekemillään matkoilla hän oli luonut kokonaiskuvan vallankumouksen etenemisen mahdollisuuksista. Matkat olivat suuntautuneet Etelä-Suomeen ja Kannakselle, jossa erityisesti Terijoen kuntaan kuulunut Kuokkalan kylä oli vuosina 1906–1907 muodostunut tärkeäksi.¹⁵⁵ Pietarista 40

kilometrin päässä sijaitseva Kuokkalan huvila-alue ei ollut Leninille tärkeä vain turvallisuuden vuoksi. Siellä hän saattoi asua lähellä Viipuria, jossa painettiin *Proletariaatti*-lehteä, vallankumousajattelun äänenkannattajaa. Sen merkittävimpiin rahoittajiin kuului kirjailija Maxim Gorki.¹⁵⁶ Myös Mensevikkien johtajat kuten Martov Aksdrod muuttivat näihin aikoihin Terijoelle. Kuokkalan huvila-alueella asui vuosina 1906–1907 myös suuri joukko muitakin venäläisiä vallankumouksellisia.¹⁵⁷

Kysyttäessä Leninin lyhyen Halilan vierailun merkitystä tärkeää on huomioida vierailun ajankohta neuvostovallan muotoutumisprosessissa. Vallankumouksen toteutuksen edetessä Leninin ajattelu muuttui, mutta tammikuun alussa siihen kuului kolme piirrettä, joilla oli merkitystä sekä Neuvostoliitolle että myös juuri itsenäistyneelle Leninin tunnustamalle Suomelle. Pienten kansallisvaltioiden itsenäisyyden tunnustaminen oli bolševikeille tärkeää, kunhan ne samalla tukisivat omalta osaltaan maailmanvallankumousta. Myöhemmin Leninin tähän näkemykseen tuli uusia piirteitä. Toiseksi Lenin näki luokkataistelun porvareita vastaan tapahtuvan vaihteittain ensin omassa maassa ja sitten ulkomailla. Kolmanneksi Leninin vierailu Halilassa sattui ajankohtaan, jolloin hänellä vielä oli luottamus Suomen siirtymisestä vallankumouksen kautta sosialismiin. Sisällissodan punaisten komentokeskus Helsingin Smolnassa antautui vasta 13.4.1918. Se antoi aihetta arvioida Suomen mahdollisuuksia vallankumoukseen uudella tavoin.

3.2. VALTIOLLISEN VIRKAELÄMÄN HUIPULTA PARANTOLA-ARKEEN, KENRAALIKUVERNÖÖRI NIKOLAI GERARD

Kenraalikuvernööri Nikolai Gerard (3.9.1838–9.12.1929) liittyy autonomian ajan Suomen poliittiseen historiaan lyhyenä poliittisena suvantokautena erityisesti eduskuntauudistuksen kautta. Tuolloin, vuonna 1906, säätyvaltiopäivien tilalle luotiin yksikamarinen, yleiseen ja yhtäläiseen äänioikeuteen perustuva kansanedustuslaitos, eduskunta. Tässä kehityksessä Gerardilla oli merkittävä rooli hänen työskennellessään senaatin varapuhemiehen Leo Mechelinin ja ministerivaltiosihteeri August Langhoffin kanssa yhteistoiminnassa.

Vuoden 1905 suurlakon jälkeen keisari Nikolai II kumosi helmikuun 1899 manifestin, joka oli luonut pohjan Nikolai Bobrikovin (1839–1904) venäläistämispoliitikalle. Keisarin tavoitteena oli nyt rauhoittaa yhteiskunnallinen kuo-hunta. Vuonna 1905 annettuun marraskuun manifestiin sisältyi siksi lupaus kutsua koolle valtiopäivät säätämään kansanedustuslaitoksen uudistamisesta ja kansalaisvapauksista. Se kumosi myös Bobrikovin käyttämät diktaattori-valtuudet.¹⁵⁸ Kun Gerard nimitettiin Suomen korkeimmaksi virkamieheksi,

Suomen kenraalikuvernööri (1905–1908) Nikolai Gerard ja hänen puolisonsa Zinaida Halilan parantolassa 1920-luvulla

kenraalikuvernööriksi 21.11.1905 hänen tehtäviinsä kuului marraskuun manifestin sisältämien muutosten toteuttaminen. Yhteistyö Uudenmaan kuvernöörin Max Alfthanin ja senaatin varapuhemiehen Leo Mechelinin kanssa oli rakentava. Gerard kirjoittaa:

(J)o helmikuussa (1906) saatoin esittää keisarille kaksi tärkeää marraskuun manifestiin nojautuvaa lakiehdotusta. Ne olivat valtiopäiväjärjestys sekä vaalilaki, jotka molemmat heijastivat senaatin ja sen suurimman puolueen linjauksia. Näissä näkyi selvästi lakia valmisteelleen Mechelinin politiikka. Lakiehdotukset tähtäsivät liberaaleihin ja demokraattisiin uudistuksiin, joita olivat säätyvaltiopäiviä korvaava yksikamarinen eduskunta ja yleinen äänioikeus.¹⁵⁹

Yhdessä Mechelin ja Gerard vastasivat edistyksellisen eduskuntauudistuksen toteutuksesta.¹⁶⁰

Ihmetystä saattaa herättää se, miten oli mahdollista, että Nikolai II, joka aiemmin oli aloittanut sortokauden venäläistämistoimenpiteet, saattoi myös hyväksyä liberaalin siviilihenkilön Nikolai Gerardin Suomen olojen rauhoittajaksi. Gerard itse antaa tähän erään vastauksen kertoessaan tapaamisestaan

keisarinna Maria Feodorovnan kanssa: ”Keisarinna kertoi, että nimittämisseni Suomen kenraalikuvernööriksi oli tapahtunut hänen tahdostaan ja että hän tiesi suomalaisten sympatioiden olevan puolellani.”¹⁶¹ Syntyjään Maria Feodorovna oli Tanskan prinsessa Dagmar, josta tuli Suomen suuriruhtinaan ja keisari Aleksanteri III:n puoliso ja keisari Nikolai II:n äiti. Suomessa Maria Feodorovna tunnettiin prinsessa Dagmarina. Gerard totesi hänestä: ”Hän rakasti Suomen kansaa ja oli aina vastustanut bobrikovilaista politiikkaa.”¹⁶²

Suomen eduskunnan syntyyn johtanut laki astui voimaan 1.10.1906 ja ensimmäiset eduskuntavaalit toimitettiin seuraavana vuonna. Kenraalikuvernööri Nikolai Gerard avasi ensimmäisen yksikamarisen eduskunnan valtiopäivät keisarillisen palatsin, nykyisen presidentin linnan valtaistuinsalissa keisari Nikolai II:n valtuuttamana 25. päivänä toukokuuta 1907.¹⁶³ Suomalaiset naiset saivat ensimmäisinä Euroopassa äänioikeuden ja saavuttivat samalla vaalikelpoisuuden. Kun suomalaiset osasivat arvostaa Gerardin tasapuolista liberaalia valtiomiestoimintaa, Venäjän duuman konservatiivien hyökkäykset onnistuivat luomaan sen sijaan hallitsijan epäluuloa. Tämä johti siihen, että Gerard oli pakotettu hakemaan eroa jo kolme vuotta nimityksensä jälkeen.¹⁶⁴ Senaatin varapuheenjohtaja Leo Mechelin piti 17. maaliskuuta 1908 kiitospuheen, jossa hän totesi Gerardin hoitaneen virkaansa suomalaisten etujen mukaisesti siten, ettei se ollut ristiriidassa Venäjän etujen kanssa.¹⁶⁵

Vielä lähtöpäivän aamuna perjantaina 21.2.1908 satoi huomionosoituksia. Ylioppilaskunnan laulajat, Päivölän ja Soihdun kuorot kävivät esiintymässä. Asematori ja -rakennus olivat täynnä väkeä, joka halusi jättää kenraalikuvernöörille jäähyväiset. Asemarakennuksen ensimmäisen luokan odotussalissa Gerardia hyvästelivät senaatin jäsenet, varapuheenjohtajat ja prokuraattori sekä virastojen päälliköt ja kaupunginvaltuusto. Asemalaiturilla 500 soihdunkantajaa odotti kenraalikuvernöörin perheineen – vaimo Zinaida ja tytär Elisabeth tulivat asemalle erikseen – nousevan kukilla koristeltuun salonkivaunuun. Kuorot oli sijoitettu asemalaiturille ja laulettuaan ”Savolaisten laulun” ja ”Suomen laulun” ne kohottivat yhdeksänkertaisen hurraa-huudon Gerardille. Maamme-laulun viimeisten sävelten kaikuessa juna lähti kohti Pietaria.¹⁶⁶

Hurraavien väkijoukkojen ja kiittävien juhlapuheiden saattamana tapahtuneen Suomesta lähdön jyrkäksi vastakohtaksi muodostui paluu Suomeen viisitoista vuotta myöhemmin 1923. Lokakuun vallankumousta seuranneiden levottomuuksien jälkeen vuonna 1919 Gerardin ja hänen perheensä asema oli vaikea. Maatila Demjankinin Homelissa oli ryöstetty, hänen asiakirja-aineistonsa tuhottu, eikä Kiovastakaan löytynyt rauhallista asumapaikkaa. Hän joutui siksi asettumaan erittäin köyhiin olosuhteisiin tyttärensä Elisabethin luo Pietariin.¹⁶⁷ Suomen valtio tuli apuun, kun Moskovan suurlähettiläs

Antti Hackzell oli kääntynyt presidentti K. J. Ståhlbergin puoleen ja ehdotanut molempien hyvin palvelleiden kenraalikuvernöörien Nikolai Gerardin ja Vladimir Böckmannin auttamista ahdingosta. Hackzellan ehdotuksesta valtionneuvosto päätti 27.10.1922 heidän sijoittamisestaan Halilaan.¹⁶⁸ Saatuaan tiedon Suomen hallituksen myöntämästä eläkettä vastaavasta luontaisedusta Halilassa Gerard totesi kiitoskirjeessään presidentti Ståhlbergille tarjouksen ylittäneen kaikki hänen toiveensa. Tämän ymmärtää myös Gerardin taloudellisen ja sosiaalisen tilanteen pohjalta.

Elämän karuudesta kertoo yllilääkäri Robert Elmgrenin tyttären Tuomi Elmgren-Heinosen (1903–2000) muistikuva Gerardin tulosta tutustumaan Halilaan. Ankarassa pakkasessa yllilääkäri Elmgren oli reellä kenraalikuvernööriä vastassa Kuolemanjärven asemalla. Saavuttaessa parantolaan Elmgren oli ihmetellyt, miksi vieras piti pikkutakkinsa kiinni kauluksesta alkaen, jolloin tämä avasi takin. Sen alla ei ollut paitaa.¹⁶⁹

Virallisesti Nikolai Gerard ja hänen seuraajansa Vladimir Böckmann saapuivat perheineen Suomeen 10. toukokuuta 1923 Rajajoen kautta. Rajan ylittytään pariskunnat joutuivat viiden päivän karanteeniin.¹⁷⁰

Yli kuusi vuotta kestäneen Halilassa vietetyn ajan, 1923–1929, Gerard käytti muistelmiensa kirjoittamiseen. Siinä häntä avusti entinen ministerivaltiosihteeri August Langhoff, jonka hän tunsi virka-ajaltaan Suomessa. Muistelmateos virka-ajalta on hiljattain julkaistu Kansallisarkiston toimittamassa teoksessa *Nikolai Gerard, Suomen unohtettu kenraalikuvernööri* (2017).

3.3. ARKEA JA JUHLAA, KENRAALIKUVERNÖÖRIN PERHE HALILASSA

Nikolai Gerardin ja hänen puolisonsa Zinaidan oleskelua ja sopeutumista parantolaelämään edistivät eräät järjestelyt, joiden luomisessa yllilääkäri Elmgrenillä oli keskeinen rooli. Myös kenraalikuvernöörin lasten Elisabethin ja Nicolaksen nimet löytyvät Halilan vieraskirjasta eri juhlien yhteydestä. Seurustelua yllilääkärin perheen kanssa helpotti sen kaikkien jäsenten ranskankielentaito. Perheeseen kuuluivat sairaanhoitajan koulutuksen saanut Ines Elmgren (o.s. Meurman) sekä lapset Tuomi (s. 1903), Sven (s. 1905) ja Eva (s. 1909). Ranskan kielen alkeet lapset olivat oppineet jo ennen koulua ranskalaisen lastenhoitajan ”Mademoisellen” johdolla. Jotkin hänen opettamansa laulut ja sananparret tulivat myöhemmin tutuiksi myös Robert Elmgrenin lapsenlapsille. Perheen ranskan kielen ja kulttuurin harrastus syntyi molempien vanhempien välityksellä. Robert syvensi kouluranskaansa opiskeluaikanaan Pariisissa ja Ines oppi ennen kouluaikaa ranskan alkeita jo kotonaan

Liuksialassa. Hänen isänsä, säätyvaltiopäivillä talonpoikia edustanut kunnallisneuvos ja suomalaisuusmies, Agathon Meurman oli edistänyt tämän kielien tuntemusta muun muassa laatimalla ranskalais-suomalaisen sanakirjan (1877).¹⁷¹

Vaikka kieli- ja kulttuuriharrastuksista voisi päätellä, että kyseessä olisi ollut eristäytyvä yläluokkainen ilmapiiri, näin ei kuitenkaan ollut monikulttuurisuuteen kasvaneella Karjalan kannaksella. Ylilääkäreitä pidettiin parantolassa kansanomaisena ja jopa kodikkaan holhoavana. Tämä käy ilmi haastattelustani vuonna 2012 Pöytyällä, kun Halilan tilanhoitajan poika Heikki Santavuori muisteli lapsuuttaan ja nuoruuttaan parantolassa. Ylilääkäristä hän totesi: ”Elmgren oli suosittu kansanihminen, ei suvainnut konnankoukkuja.” Harvoin muistetaan, että korkeakulttuurin harrastus ja kansanomaisuus eivät ole toisiaan poissulkevia elämäntapoja.¹⁷²

Siihen, miten yhteishenkeä luotiin Suomen suurimmaksi kasvaneessa 320 potilaan Halilan keuhkotautiparantolassa, liittyvät hyvät harrastusmahdollisuudet ja arjen työterapia. Erityisesti ylilääkärin kerran kuussa järjestämät konsertit parantolan suuressa ruokasalissa olivat suosiossa. Niissä esiintyivät ylilääkärin itsensä lisäksi hänen tyttärensä Tuomi sekä tämän kanssa samalla laulunopettajalla, Frederick Huslerilla, Berliinissä opiskellut Georg Malmstén.¹⁷³ Viipurilaisia muusikoita kuten Boris Sirpon oppilaita Viipurin musiikkiopistosta kuultiin myös konserteissa. Heikki Santavuori kertoo miten ”äiti otti mukaansa lapset parvelle kuuntelemaan ... kaikki tykättiin Tuomin laulusta”.¹⁷⁴

Musiikki yhdisti myös kenraalikuvernöörin ja ylilääkärin perheet. Nikolai Gerard oli opiskeluaikanaan ystävästynyt 1860-luvun alussa Pjotr Tšaikovskin kanssa Pietarin keisarillisessa oikeusopistossa, joka oli tuolloin yksi Venäjän arvostetuimpia oppilaitoksia. Pjotrin siirryttyä Pietarin konservatorioon Nikolain ja hänen veljensä Vladimirin kiinnostus musiikkia kohtaan jatkui.¹⁷⁵ Nikolai Gerardin musiikin harrastus ilmeni Halilassa siten, että hän osallistui yleisön joukossa parantolan konsertteihin eikä seurustelutilaisuuksissa arastellut käyttäjä laulutaitoaan. Tästä Ines Elmgren kertoo kirjeessään 8.6.1924 Sven-pojalleen. Robertin nimipäivänä täällä olivat ”käymässä Guérardit [Gerardit], Buch’it ja Spetchinsky (se Etterin tuoma potilas)”. Eloisasti Ines kuvaa tapahtumia:

Ukko G. Oli hyvin hyvällä ja puheliaalla tuulella ja kun tuli puhe musiikista niin hän sanoi pitävänsä kovin paljon ’Ernanista’, oopperasta, Tuomikin laulaa yhden aarian. ’Comment sont les paroles?’, hän kysyi Tuomilta. Tuomi aloitti sitten laulaa sitä ja kun ukko kuuli ensimmäisen sanan ja sävelen niin hän heti yhtyi Tuomin lauluun ja muisti mainiosti

sekä sanat että melodian. Oli niin hauska, melkein liikuttavaa nähdä ukon innostus entisiin, menneisiin muistoihin.¹⁷⁶

Gerardin ja yllilääkärin perheitten lämpimästä vuorovaikutussuhteesta kertoo myös Ines Elmgrenin seuraava merkintä: ”Huomenna rouva Gerard tulee tänne. Minä opetan häntä kutomaan röijyä sillä hänen tyttärensä on saanut pienen beben, joka on syntynyt samana päivänä, kun lapsen isoisä (3.9.) ja äidin sisar.”¹⁷⁷ Kyse oli siis Pietarissa asuvan Elisabethin lapsesta.

Jotain kenraalikuvernööri Gerardin herkästä ja luonteeseen juurtuneesta oikeudenmukaisuuden tajusta kertoo yllilääkärin tyttären Tuomin yllättävä havainto. Kun Gerardin perheen kanssa käydyissä keskusteluissa puhe siirtyi vallankumouksen aikaan ja bolševikkihallinnon karuihin toimiin, joiden johdosta Gerard oli menettänyt omaisuutensa ja ajautunut ankaraan köyhyyteen, hän ei lausunut tiettävästi koskaan katkeria sanoja. Vaikka hän ei hyväksynyt vallankumouksen käyttämiä väkivaltaisia toimia, hän ymmärsi muutoksen välttämättömyyden ja sorrosta kärsivien vaatimuksia.¹⁷⁸ Kenties Gerard koki itse taistelleensa myös heidän asemansa parantamiseksi eri tehtävissään. Elmgrenin perhe sai hänestä vaikutelman, että hän osasi samaistua heikkojen ja apua tarvitsevien asemaan. Omaa elämänsänsenttaan ja luonnettaan Gerard katsoi muovanneen lapsuuden huolehtiva ja rakastava ilmapiiri. Erityisesti äitiään hän ihaili syvästi. Tämä oli opiskellut Moskovon naisopistossa ja häntä luonnehdittiin oppineeksi ja edistysmieliseksi.¹⁷⁹

Myös ministerivaltiosihteeri August Langhoff kuvasi Gerardia samansuuntaisesti. Virka-aikanaan heillä oli ollut hyvä yhteistyö. Vertaillen Suomea kenraalikuvernööriä hän totesi, että näiden joukosta erottui poikkeuksellisen:

Halilan parantolan
ruokasali

ylevä, oikeamielinen kenraalikuvernööri, todellinen salaneuvos Gerard (1905–1908), osaksi ehkä myöskin, vaikka ei samassa määrässä, hänen seuraajansa, ratsuväenkenraali Boeckmann (1908–1909). Gerard oli kyllä sanan parhaassa merkityksessä aitovenäläinen isänmaanyhdyttävä, mutta hän oli laajanäköisempi oivaltamaan, mitä Venäjän edut vaativat, kuin moni venäläinen pauhupatriootti. Hän piti arvossa meidän lakejamme, osoitti täyttä ymmärtämystä pyrkimyksillemme ja seurasi pelkäämättä vakaumustaan, riippumatta siitä, olivatko valtakunnan vallanpitäjät samaa mieltä hänen kanssaan... hänen syvän vakaumuksensa mukaan Venäjän todellinen etu juuri vaati meidän lakiemme noudattamista.¹⁸⁰

Presidentti Ståhlberg lähetti Gerardille ministerivaltiosihteeri Langhoffin ruotsiksi kirjoittamat muistelmat ja pyysi yllilääkäri Elmgreniä kääntämään siitä sopivia osia ranskaksi.¹⁸¹ Kun Gerard alkoi Halilassa kirjoittaa muistelmiaan, Langhoff (1856–1929) puolestaan auttoi häntä siinä. Vaikeutena Gerardilla oli muun muassa se, että hänen arkistonsa oli hävitetty maatilalla tuhoamisen yhteydessä vuonna 1919. Gerardien nuorin lapsi Nicolas von Guerard (1899–1963) opiskeli 1920-luvulla Saksassa insinööriksi ja avioitui Ingrid Börgemanin (1927–2003) kanssa.¹⁸² Heidän ainoan lapsensa Irina von Guerardin hallussa ovat kenraalikuvernööri Nikolai Gerardin säilyneet asiakirjat. Kenraalikuvernöörin kuoleman jälkeen hänen lapsensa omaksuivat nimen vanhan kirjoitusasun ja aatelistunnuksen.¹⁸³ Aikuisena asuessaan Saksassa rehtori Irina von Guerard löysi isoisänsä venäjänkieliset muistelmat. Häntä saammekin kiittää siitä, että 139 konekirjoitusliuskaa käsittäneet kenraalikuvernöörin virkakauden (1906–1908) koskevat muistelmat saatiin valtionarkiston käyttöön ja julkaistiin vuonna 2017 laajalla esittelyllä varustettuna kirjana *Nikolai Gerard, Suomen unohdettu kenraalikuvernööri*.

Kenraalikuvernööri Gerardin viettäessä 80-vuotispäiviään syyskuussa 1928 Halilassa yllilääkäri Elmgren piti onnittelupuheen. Hän korosti siinä kiitollisuutta siitä arvokkaasta vuorovaikutuksesta, joka oli voinut heidän välillään menneiden viiden parantolavuoden aikana.¹⁸⁴ Nikolai Gerard kuoli 9.12.1929. Hautajaiset järjestettiin Suomen valtion kustannuksella Uudenkirkon ortodoksisessa kirkossa. Lähiomaisten lisäksi paikalla oli huomattava joukko valtion ylintä johtoa. Arkkua kantoivat muun muassa senaattori Kaarlo Castren, Viipurin läänin maaherra Antero Manner ja Halilan parantolan yllilääkäri Robert Elmgren.¹⁸⁵

3.4. VIERASKIRJAN SIVUT HALILAN ELÄMÄN HEIJASTAJINA

Tarkasteltaessa Halilan parantolan ylilääkärin vieraskirjaa vuosilta 1921–1936 parhaiten siinä ovat edustettuina neljä ammattiryhmää: taiteilijat, valtiovalan edustajat, kirkollisen elämän edustajat ja parantolan henkilökunta. Näistä huomio kiintyy taiteilijoiden nimien runsauteen. Tämä selittyy osin ylilääkärin perheen musiikin harrastuksella ja kiinnostuksella laulutaitteeseen. Musiikki kuului Halilan parantolan juhlaan ja ylilääkärin perheen arkeen. Robert Elmgren itse oli etevä amatööripianisti ja musiikkiarvostelija, joka oli opiskellut pianonsoittoa Elli Rängmanin opastuksella ja sävellystä Sibeliuksen johdolla. Maaseutukonserteissa hän saattoi säestää Aino Acktéa (1876–1944) ja Väinö Solaa (1883–1961). Hänen tyttärensä Tuomi Elmgren oli opiskellut Berliinissä 1920-luvun puolivälissä professori Fredrik Husslerin johdolla ja vuosikymmenen lopussa Pariisissa. 1930-luvun alussa hän esiintyi Aino Acktén oppilaana tämän oopperaproduktiossa kuten Händelin Julius Caesar -oopperassa, jossa hän lauloi naispääosan ja Georg Malmstén miespääosan.¹⁸⁶ Klassisen laulukoulutuksen saanut Malmstén ei tuolloin vielä ollut siirtynyt viihdemusiikin piiriin, jossa hän tuli tunnetuksi tanssiorkesteri Dallapén kapellimestarina ja laulusolistina vuosina 1935–1936. Myös Dallapé vieraili Halilassa Itä-Suomen kesäkiertueillaan. Malmsténin kaudella ohjelmistoon tuli operettimusiikkia, jonka soittamisesta orkesterin vannoutuneet jazzsoittajat eivät tosin liiemmin pitäneet. Tämä musiikin laji oli sen sijaan tuttua Malmsténille itselleen.¹⁸⁷

Halilassa oli useita valtakunnallisestikin merkittäviä muusikkoja. Leo Tuominen kertoo halilalaisten musiikkiharrastuksesta ja Dallapén vierailusta:

Tässä lähellä asuivat myös Voutilaisen Kalle ja Selma suuren perheen kanssa. Kaksi vanhinta poikaa Alvari ja Aaro olivat jo 30-luvulla armeijan soittokunnassa ja vielä rakuuna sellaisessa. He olivat punaisissa housuissa ja luurankotakissa komea näky, kun kävivät kotona lomilla. Myöhemmin myös nuoremmat pojat Arvi sekä Alarik olivat tunnettuja soittajia. Myös vanhemman veljen Alvarin molemmat pojat olivat muusikoita, Raimo soitti Helsingin kaupunginorkesterissa sekä johti tunnettuja puhallinorkestereita, joista tunnetuin on Karelia puhallinorkesteri. Hänen veljensä oli taitava klarinetin soittaja ja oli hänellä jossain vaiheessa oma tanssiorkesteri. Meitä soitti tässä Karelia yhtyeessä parhaimmillaan viisi Halila taustaista soittajaa. Oli neljä Voutilaista ja minä, joka olin myös armeijan kautta koulutettu soittaja. Ulkopuolisia esiintyjäkin kävi hyvinkin tunnettuja omien kuorojen ja soittoryhmien lisäksi. Minun muistiini on jäänyt yksi, jossa tunnettu Dallabee (Dallape) orkesteri vieraili sairaalassa. Sinne ei sivullisia päässyt kovin montaa, minä olin kuitenkin yksi

sellainen. Isän kanssa oltiin ruokasalin kapealla parvekkeella, se ei ollut tarkoitettu varmaankaan oleskeluun, mutta siellä me kuitenkin olimme. Ei silloin tiennyt, että joskus soittaisin yhtyeessä 50-luvulla muutaman kerran.¹⁸⁸

Useat vieraista liittyivät Karjalankannaksen kulttuurielämään, kuten Viipurin musiikkielämän keskeinen vaikuttaja musiikkiopiston perustaja Boris Sirpo (Sirob) ja hänen puolisonsa Greta Sirob. Venäläissyntyinen suomalainen viulisti ja kapellimestari Sirpo oli tullut Suomeen vuonna 1912 ja toiminut Helsingin Filharmonisen orkesterin viulistina. Vuonna 1918 Sirpo perusti Viipurin musiikkiopiston, jonka johtajana hän toimi talvisodan syttymiseen 1939 saakka. He kuuluivat Elmgrenien tuttavapiiriin ja vierailivat Halilassa muun muassa tammikuussa 1926.

Laulutaiteen edustajista Väinö Sola vieraili ainakin neljä kertaa Halilassa 1920-luvun lopulla. Kaksi asiaa yhdisti hänet ylilääkärin perheeseen. Laulutaiteen ja oopperan lisäksi Solalla oli huoli tyttärensä keuhkotuberkuloosin kehityksestä. Yhdessä Aino Acktén ja Oskar Merikannon kanssa Sola oli perustamassa Suomalaista oopperaa vuonna 1911.¹⁸⁹ Kuten Sola, myös Ackté kuului ylilääkärin perhetuttuihin.

Keskeisesti oopperaan liitettäviä nimiä vieraskirjassa olivat vuodelta 1931 Sulo Räikkönen (k. 1955) ja oopperatenori Jorma Huttunen (k. 1979). Inkerin Lempaalassa syntyneen Räikkösen isä oli toiminut Pietarin Pyhän Marian kirkon kanttorina. Oopperan pääjohtajana Sulo Räikkönen toimi vuodesta 1952 kuolemaansa saakka. Huttunen puolestaan loi kansanvälisestikin arvostetun uran Suomen kansallisoopperassa vuosina 1936–45 sekä muun muassa Tukholmassa ja Berliinin valtionoopperoissa.¹⁹⁰ Halilan Parantolan musiikki- ja kulttuurielämään liittyi myös Pietarin konservatoriossa opiskellut kapellimestari Simon Parmet.¹⁹¹ Vuonna 1928 säveltäjä Toivo Kuulan leski Alma Kuula (o.s. Silvennoinen) vieraili Halilassa, mihin viittaa myös Alman kodista, Skinnarilasta lähetetty posti.¹⁹² Laajalti tunnetun yhdysvaltaisen laulaja Marian Anderssonin pitkäaikainen säestäjä Kosti Vehanen vieraili Parantolassa vuonna 1932, mikä myös kertoi Parantolassa harjoitetun musiikin tasosta.

Myöhemmin vanhin tytär Tuomi kuvaa, miten musiikki liittyi perheen arkeen. Palattuaan aamukierrokselta osastoilta ylilääkäri rentoutui päivittäin soittamalla ennen lounasta. Ohjelmistoon kuului Bachia, Beethovenia ja Schumannia. Soitto loi kotiväkeen rauhoittavan ja mieliinpainuvan muistiku- van, joka auttoi kestämaan parantolan arkeen kuuluneita paineita. Musiikin harjoituksella oli myös käytännön tarkoitus. Kerran kuussa ylilääkäri järjesti parantolan potilaille konsertin, joka useissa tapauksissa koostui klassisen musiikin helmistä sekä parantolan potilaiden ja henkilökunnan toiveista.¹⁹³

Kirjailijoista huomio kiintyy kahteen varsin erilaisia maailmankäsityksiä edustaneeseen henkilöön, Kersti Bergrothiin ja Katri Valaan (myöh. Heikel). Viipurissa syntynyt Bergroth (1886–1975) kuului Elmgrenien ystäväpiiriin ja kävi usein Halilassa. Hän kirjoitti aluksi ruotsiksi vuoteen 1920 asti. Näytelmissään *Anu ja Mikko* (1932) ja *Kuparsaaren Antti* (1936) hän käytti karjalanmurretta ja elämänsä lopun runot syntyivät häneltä saksankielisinä. Saksa oli tullut hänelle tutuksi muun muassa antroposofisen kirjallisuuden myötä. Antroposofisen seuran puheenjohtajana hän tutustutti ystäväpiirinsä myös Halilassa seuran perustajan, saksalaisen Rudolf Steinerin ajatteluun. Pitkään yli 60 vuotta kestäneeseen kirjailijanuraan kuuluivat myös suomenkieliset suosioita saaneet nuorisokirjat *Eevan luokka* (1917) ja *Vähän enemmän Eevasta* (1918), jotka hän julkaisi salanimellä Mary Marck. Bergrothissa ja hänen työkielivalinnoissaan henkilöityi Karjalankannaksen rakentava monikulttuurisuus.¹⁹⁴

Katri Vala (1901–1944) kuului 1920-luvun Tulenkantajien heterogeeniseen nuorten kirjailijoiden ryhmään. Vuonna 1922 hän valmistui Heinolan seminaarista kansakoulunopettajaksi ja työskenteli opettajana muun muassa Ilomantsissa vuosina 1925–1929. Kirjailijana Vala tuli tunnetuksi vapaa-muotoisilla runoillaan. Vuonna 1928 hän sairastui tuberkuloosiin ja hakeutui Halilan parantolan potilaaksi. Täysin hän ei kuitenkaan taudistaan parantunut. Avioliiton hän solmi vasemmistoradikaali Armas Heikelin kanssa vuonna 1930. Pahenevan tuberkuloosin ja taloudellisten ongelmien vuoksi hän muutti Ruotsiin, missä myös hänen veljensä Erkki Vala asui.¹⁹⁵

Sekä Bergroth että Vala olivat kriittisiä kirjailijoita – tosin eri tavoin. Edellinen tarkasteli hienovaraisesti porvarilliseen sovinnaisuuteen kätkeytyjä pinnallisuuksia osin antroposofisen maailmankatsomuksen pohjalta. Jälkimmäisen kritiikin kohteena olivat 1930-luvun äärioikeiston synnyttämät ihmisoikeusongelmat. Tämä vasemmistolaiseksi luokiteltu kritiikki 1930-luvun oikeistosuuntausta ja erityisesti Saksan kansallissosialismia kohtaan yhdisti Valan teatterinohjaaja ja kirjailija Elli Tompuriin (1880–1962). Tuolloin ”punaisena diivana” tunnetuksi tullut Tompuri esitti Saksassa kiellettyjen kirjailijoiden teoksia muun muassa ”Kaunis Saksa – Poltettua runoutta” -runoillissa vuonna 1934 ja johti Työnlausujat-lausuntauoroa. Tämä johti hänet silloisen Etsivän keskuspoliisin tarkkailtavaksi.¹⁹⁶ Vieraskirjan mukaan Elli Tompuri kävi Halilassa vuosina 1930, 1931 ja 1932. Hänen käyntinsä kertovat pikemminkin Halilan kansanparantolan taide-elämän avarakatseisuudesta ja eetoksesta kuin poliittisesta suuntautuneisuudesta.

Vieraskirja kertoo myös maamme poliittiseen johtoon kuuluvien käynneistä Halilassa. Presidenttien K. J. Ståhlbergin ja Lauri Kristian Relanderin käynneille näyttää olleen useampiakin syitä. Valtion ylläpitämän maamme

Halilan potilaiden pilailukulkueen vappumarssi, jota vastaanottaa yllääkäri Elmgren

suurimman keuhkotautiparantolan toimintaa seurattiin mielenkiinnolla. Valtion korkeinta johtoa se kiinnosti myös siksi, että siellä asuivat vuosina 1923–1929 Suomen entiset kenraalikuvernöörit Nikolai Gerard (1905–1908) ja Vladimir Böckmann (1908–1909).

Syyskuussa 1922 presidentti Ståhlberg vieraili Halilassa ja tapasi kenraalikuvernööri Gerardin, jonka syntymäpäivää vietettiin 3. syyskuuta. He olivat myös kirjeenvaihdossa keskenään. Ståhlberg oli ollut vaikuttamassa siihen, että valtioneuvosto päätti salaisessa istunnossaan 27.10.1922 majoittaa entiset kenraalikuvernöörit Halilan parantolaan kiitokseksi siitä, että he olivat virka-aikanaan toimineet Suomen etujen mukaisesti.¹⁹⁷ Ines Elmgren kertoo Ståhlbergin vierailusta emännän näkökulmasta seuraavaa:

Meillä oli kova homma järjestää kaikki koristeet ja ruokalistat ja kaikki vastaanottoa varten. Sekin oli jo hauskaa mutta sitten kun presidentti oli tullut, oli oikein juhlatunnelma. Suojeluskunta ja laulukuojo ja kaikki mitä sellaisessa tilaisuudessa on tavallista. Ja presidentistä itsestään pidimme kaikki kovin paljon.¹⁹⁸

Presidentin puolison Ester Ståhlbergin lastensuojelua edistäviin pyrkimykseen liittyi Uudellakirkolla toukokuussa 1919 perustettu lastenkoti Valkeahovi. Huvilaan kuulunut Kuuselan talo oli tarkoitettu vuoden 1918 sodassa kaatuneiden punaisten lapsille ja seudun avioliiton ulkopuolella syntyneille lapsille.

Halilan parantola-alueen kolmas sairaalana toiminut rakennus Marinski eli Pikku Halila oli tarkoitettu tuberkuloosiin sairastuneille 2–12-vuotiaille lapsille. Ester Ståhlberg kehitti koko Suomen heikossa sosiaalisessa ja terveydellisessä asemassa elävien lasten huoltoa perustamalla vuonna 1922 Suomen Pelastakaa Lapset -järjestön.¹⁹⁹

Presidenteilla K. J. Ståhlbergilla ja L. K. Relanderilla oli itäsuomalainen tausta. Edellinen oli syntynyt Suomussalmella vuonna 1865 ja jälkimmäinen Laatokan Kurkijoella vuonna 1883. Relander vieraili Halilassa tammi-kesäkuussa 1921. Hän toimi tuolloin Viipurin läänin maaherrana (1920–1925) ja joutui virkansakin puolesta seuraamaan Halilan uudelleenorganisointia suomalaisten voimin. Kannaksen Karjalaan ja sen maatalouden kehittämiseen Relanderia yhdisti myös perheen Pamppusaaren maatila Viipurin lähellä. Agronomina ja maataloustieteen tohtorina Relanderin kiinnostuksen kohteena oli kehitys Halilan suurella koetilalla, josta tutkimustietoa ja työmenetelmiä saatettiin levittää Kannaksen pienviljelijöiden käyttöön. Tätä edisti Uudenkirkon kansanopiston koulutustoiminta. Myös Ester Ståhlberg tuki Uudenkirkon kansanopiston toimintaa jo sen varhaisvaiheissa. Siitä kertoo kuva kansanopiston nuorisoseurakursseilta vuodelta 1910, jossa hän istuu eturivissä.²⁰⁰

Seuraavan kerran Relanderin nimi löytyy vieraskirjasta kesäkuulta 1923. Tuolloin hänen virkatehtäviinsä lieene kuulunut toivottaa tervetulleiksi entiset Suomen kenraalikuvernöörit Nikolai Gerard ja Vladimir Böckmann, jotka perheineen olivat saapuneet kesäkuussa Suomen Karjalaan ja Halilaan. Kansainvälisissä tapaamisissa Relanderin puoliso Signe (o.s. Österman) tuki miestään hyvällä kielitaidollaan ja tyylikkäällä käyttäytymiskulttuurillaan.

Lääkäreille Halilan keuhkotautiparantola oli kiintoisa vierailu- ja opintokohde ammatillisessa katsannossa. Tunnettuja ylilääkäreitä Elmgrenin kollegoja ja ystäviä tutustui Halilaan 1920- ja 1930-luvuilla. Pian Halilan avattua ovensa potilaille lääkintöhallituksen pääjohtaja (1920–1927) Akseli Koskimies tutustui parantolaan, joka oli Tarton rauhansopimuksen myötä tullut hänen vastuualueelleen. Hänen ja Robert Elmgrenin tavoitteet ja työ olivat liittyneet jo aiemmin toisiinsa Suomen Tuberkuloosin Vastustamisyhdistyksessä, jonka puheenjohtajana Koskimies oli toiminut vuosina 1928–1937.²⁰¹

Halilan parantolassa apulaislääkärinä ja läheisenä Robert Elmgrenin työtoverina 15.6.–30.7.1925 työskennelleestä Wäinö J. Soiniosta tuli myöhemmin Uudellakirkolla sijainneen sotilaskeuhkotautiparantolan eli Patrun ylilääkäri. Patrun uusi leikkaussali oli niin hyvin varustettu, että Halilan potilaitakin jouduttiin toisinaan leikkaamaan siellä.²⁰²

Arvo Ylpön vierailu vuonna 1922 sattui aikaan, jolloin hän oli hiljattain palannut Berliinistä Kaiserin Auguste Victoria -sairaalan lastentautien lääkärin

tehtävistä (1912–1920) ja alkanut ylimääräisen professorin virassa (1921–1925) käytännössä soveltaa Saksassa omaksumiaan tutkimustuloksia. Hän oli tuolloin aloittamassa pitkää menestyksellistä lastentautilääkärin uraansa Lastenlinnan ylilääkärinä ja lastenhoitokurssien johtajana (1920–1963).²⁰³ Myös Robert Elmgrenillä oli saksalaisen lääketieteen tuntemusta jo opintoajoiltaan, joskin hänen suhteensa ranskalaiseen kulttuuriin ja tieteeseen oli läheisempi. Halilassa Ylppöä lienee kiinnostanut erityisesti Marinski-osasto, jossa hoidettiin 2–12 vuoden ikäisten lasten tuberkuloosia. Lasten tuberkuloosihoito Halilan Maria-osastolla kiinnosti Ylpön lisäksi myös Sophie Mannerheimia, joka kävi Halilassa vuonna 1925. Yhdessä Ylpön kanssa hän oli perustamassa Helsingin Lastenlinnaa ja veljensä marsalkka Mannerheimin kanssa Mannerheimin Lastensuojeluliittoa sekä toimi sen valtuuston varapuheenjohtajana vuosina 1920–1928.²⁰⁴

Pian Salpausselän tuberkuloosiparantolan ylilääkäriksi nimittämisensä jälkeen vuonna 1925 A. J. Palmén vieraili Halilassa. Palmén ja Robert Elmgren olivat perhetuttuja ja kollegoja tuberkuloosilääkäreinä. Palmén oli historioitsija ja valtioneuvos E. G. Palménin poika. Robertin isä taas oli Helsingin yliopiston kirjastonhoitaja, professori Sven Gabriel Elmgren. Vanhempaa Elmgreniä ja Palméniä yhdistivät historiantutkimus ja akateemiset yhdistykset. Suomen Tiedeseuran kokouksessa E. G. Palmén ehdotti seuralle, että se ottaisi julkaistakseen edesmenneen Elmgrenin kulttuuria ja politiikkaa koskevat muistiinpanot. Ehdottajan kuoleman jälkeen ne julkaistiin vuonna 1939 professori Aarno Maliniemen toimittamina. Siitä lähtien *S. G. Elmgrenin muistiinpanot. Suomen historian lähteitä II* ovat olleet 1800-luvun tutkijoiden tärkeänä lähteenä. Alkusanoissaan Maliniemi toteaa:

Professori Sven Gabriel Elmgren (1817–1897) on niitä varhaisemman suomalaisuustyön ansioituneimpia raivaajia, joiden uupumaton toiminta on ollut kulttuurimme nousun välttämättömänä edellytyksenä.²⁰⁵

Keskustelu- ja väittelytaitoaan Elmgren oli kehittänyt taistellessaan suomen kielen vahvistamiseksi Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran sihteerinä vuosina 1846–1861 ja varapuheenjohtajana vuosina 1874–1881. Paraisten kappalaisen poika oli tukenut Snellmania ja toimittanut *Litteraturbladetia* (*Litteraturblad för allmän medborgerlig bildning*) tämän Kuopion työvuosien ajan (1850–1854).²⁰⁶ S. G. Elmgrenin henkilökohtaisesta elämästä Maliniemi totesi, miten vaikea hänen oli jäädä viimeiseksi eloon ystäväpiiristään. Ikäeroa korosti se, että toimiessaan Suomen tiedeseuran puheenjohtajana vuosina 1882–1883 Elmgrenille lankesi kunnias tehtävä pitää lyhyin väliajoin muistopuheet ”taisteluvuosiensa tovereista ja kunnioittamistaan ystävistä” Fredrik Cygnaeuksesta (k. 1881), J. V.

Robert ja Ines (o.s. Meurman) Elmgren

Snellmanista (k. 1882) ja Elias Lönnrothista (k. 1884).²⁰⁷ Maliniemi toteaa: ”Se akateeminen polvi, joka Elmgrenin viime vuosina jo oli emeritus-iän mailla, ei häntä tuntenut omakseen, vaan näki hänessä vanhan muiston menneiltä ajoilta.”²⁰⁸ Perheen muistinvaraisissa kuvauksissa säilyvät eräät hänen luonteenpiirteensä, joita ikä vain korosti:

Eräänä myöhäisenä iltahetkenä kerrotaan palvelijan tulleen pyytämään Elmgreniä väittelyksi muuttuneeseen keskustelutilaisuuteen, jossa Snellmanin sanotaan kuunnelleen liian vähän toisten keskustelijoiden ajatuksia ja argumentteja. Kun Elmgren työhuoneestaan käsin kysyi, kuka oli ovella ja mistä oli kysymys viestintuoja vastasi tuohduksissaan: ’Kom nu Sven du är den enda, som kann tala med den omöjliga Wilhelm [Snellman].’²⁰⁹

Vieraskirjan verraten lukuisat kirkonmiesten ja teologien vierailut Halilassa selittyvät osin sillä, että Halilan parantolan kirkolla, joka oli muutettu luterilaiseksi vuonna 1922, ei ollut omaa pappia. Käydessään Halilassa syksyllä 1921 O. Immanuel Colliander toimi püspana Savonlinnan hiippakunnassa (1899–1924), joka myöhemmin jaettiin Mikkelin ja Viipurin hiippakunniksi. Teologisilta katsomuksiltaan Colliander kuului konservatiivisiin biblisisteihin. Hänen erityisalansa hymnologia ja kirkkomusiikki tarjosivat kuitenkin

keskustelumahdollisuuksia musiikkiorientoituneessa ylilääkärin perheessä.

Helsingin yliopiston systemaattisen teologian professori (1919–1932) Antti J. Pietilä tunnettiin kärjekkäistä kannanotoistaan ajankohtaisiin opillisiin ja eettisiin kysymyksiin. Hän vieraili Halilassa 5.8.1921. Pietilä tuomitsi jyrkästi muun muassa Rudolf Steinerin antroposofian moittien sitä hämäräksi sala-opiksi.²¹⁰ Mikäli tästä on ylilääkärin perheen kanssa keskusteltu, on mahdollista, että aihe on kirvoittanut varsin erilaisia puheenvuoroja. Muistammehan, että Halilassakin vierailut antroposofisen seuran puheenjohtaja Kersti Bergroth oli perheystäviä.

Hengellisesti aktiivisen Ines Elmgrenin sisaren poika teologian tohtori Paavo Virkkunen (1874–1959) toi avartavia, maailmasta vetäytyvää uskon-elämää kriittisesti tarkastelevia ajatuksia keskusteluihin. Hänen näköalapaikkansa eduskunnan puhemiehenä lisäsi asiantuntemusta käsitellä ajan poliittisia kysymyksiä.

Vieraskirjaa tarkastellessa huomaa vielä yhden Halilan ylilääkärin perhettä eräisiin vieraisiinsa yhdistävän tekijän, sukulaisuuden. Erityisesti perheen suhteet laajaan Agathon Meurmanin (1826–1909), Liuksialan isännän ja kunnallisneuvoksen, kahdentoista lapsen muodostamaan sukulaisverkostoon jäävät helposti huomaamatta nimien suomennosten ja avioliittojen tuomien uusien nimien johdosta. Harvemmin sukulaiskyläilyt olivat kuitenkaan ainoa syy vierailla Halilassa. Niinpä Helsingin yliopiston rikosoikeuden professorin, rehtorin ja kaslerin, Helsingin kaupunginjohtajan sekä lyhytaikaisen pääministerin (1925) Antti Tulenheimon (1879–1952) vierailu Halilassa 16.9.1923 on mahdollisesti liittynyt kenraalikuvernöörien tuloon Halilaan. Tulenheimon äiti Minna Fredrika Thule, Kangasalan urkutehtaan johtajan Bror Axel Thulén puoliso, oli Ines Elmgrenin sisar. Minnan ja Ineksen lapset olivat serkuksia vaikkakin merkittävästi eri-ikäisiä.

Läheisiin sukulaisuussuhteisiin kuului Agathon Meurmanin nuorin poika ja Ines Meurmanin veli, Jalmari Meurman, jolle Liuksialan kartano siirtyi Agathon Meurmanin kuoltua. Jalmarin Robert Elmgren oli oppinut tuntemaan jo nuoruudessaan käydessään Liuksialassa tapaamassa Inestä.²¹¹

Useammin Halilassa nähty vieras, ylilääkärin perheen lasten serkku, oli Viipurin kaupunginarkkitehti (1918–1937) ja sittemmin Suomen ensimmäinen asemakaavaopin professori Otto-Iivari Meurman (1890–1994). Hänen kesähuvilansa Johanneksen Mäntyniemessä oli noin 30 kilometrin päässä Halilasta.

Halilan rakennushistoriaan läheisesti liittyvä Viipurin lääninarkkitehti (1915–1932) Allan Schulman oli parantolan vieraana 28.8.1921 pian Halilan siirryttyä Suomen valtion omistukseen. Hänen käsialaansa on Uuden Halilan Aleksanterin osaston suuri sairaalarakennus.

3.5. EMIGRANTTIEN AURINKOKOTI

Vallankumouksien seurauksena Venäjältä pakeni vuosina 1917–1922 tuhansia maahanmuuttajia. Virallisten tietojen mukaan Suomessa vuonna 1919 rekisteröitiin 15457 venäläistä, mutta todellinen luku oli suurempi, sillä pelkästään Viipuriin rekisteröitiin 11000 pakolaista. Suurin pakolaisvirta oli vuonna 1922, jolloin itärajan yli saapui noin 35000 henkilöä. Pakolaiset olivat pietarinsuomalaisia, inkeriläisiä, itäkarjalaisia sekä ylhäisiä aatelisia. Heidän joukossaan oli myös tsaariperheen lähisukulainen suuriruhtinas Kirill Vladimirovitš Romanov, upseereja ja tehtaanomistajia. Myös Kronstadtin kapinan (1921) jälkeen Suomeen pakeni 6400 matruusia Suomenlahden jään yli. Osa pakolaisista jatkoi Keski-Eurooppaan tai Yhdysvaltoihin, osa kotiutui Suomeen.²¹²

Monet emigranteista olivat monarkisteja ja kannattivat Romanovin hallitsijasuvun paluuta valtaan. Halilaan tulleista emigranteista useat olivat kotimaissaan olleet varakkaita, mutta monesti vailla ammattikoulutusta ja työkokemusta. Paettuaan Venäjältä he olivat menettäneet omaisuutensa, ja mukana mahdollisesti tuodut rahavarat hupenivat nopeasti. Tällaisille iäkkäille venäläisille pakolaisille Halilan lähelle oli varattu vanha huvila ”Aurinkokoti”. Vuonna 1904 keisarillinen perhe oli rakennuttanut sen Venäjä-Japani sodan aikana haavoittuneita upseereja varten. ”Erikoinen komitea Suomessa olevien venäläisten asioita varten” vuokrasi edellä mainitun sotilaskäytössä olleen suuren parantolarakennuksen Suomessa asuvia venäläisiä pakolaisia varten. Se sijaitsi lähellä Halilan rajaa Kuujärven puolella, Uudenkirkon kirkonkylään menevän tien varrella. Vanhainkodiksi kalustettu Aurinkokoti oli tarkoitettu noin sadalle vanhukselle.²¹³

Ilman Suomen valtion tukea vanhainkodin rakennukset kuitenkin rapistuivat. Käynnistään Aurinkokodissa vuonna 1930 taidemaalari ja kirjailija Kirsti Gallen-Kallela kertoo seuraavaa:

Seuraavana päivänä kävimme merkillisessä paikassa, jonka nimi on ’Aurinko’, mutta on sen täysi vastakohta. Se on vanha tummanruskea, luhistunut huvila keskellä pimeää kuusimetsää, ja siellä asuu vanhoja sivistyneitä venäläisiä ylhäisö naisia sekä muutamia herroja. Tri S:llä [Wäinö Soinio] oli tapana pelkästään ihmisystävällisyydestä käydä siellä päivittäin, ja me pyysimme päästä mukaan. Herätti melkoista huomiota, kun saavuimme, sillä kukaan ei koskaan käy siellä paitsi hän, lääkäri.²¹⁴

Kirjoittaja kuvaa sitten tummin värein emigranttivanhusten taloa:

Suuri kuisti, pitkin seiniä hataria korituolijäännöksiä. Pimeä eteinen ja valtavia matkalaukkuja toistensa päälle kasattuina ja vanhoja turkkeja,

jotka riippuivat siellä keskellä kesää. Hetken parlamentteerauksen ja kuiskausten jälkeen kiipesimme sisään ja meidät esiteltiin yhdelle heistä. Hän kysyi muutta mutkitta. (Mitä te tahdotte?) Ja minä ainoana ranskan kielen taitoisena sain selittää. Kun lopulta sanoin, että olisimme myös kiinnostuneita heidän kodistaan, kun olimme nähneet Halilankin, sanoi hän: 'Oh, nous sommes tous fous'... (Olemme kaikki hulluja, siinä ei ole mitään nähtävää.)²¹⁵

Näiden emigranttien tilanne parani, kun Suomen valtio alkoi vuonna 1930 huolehtia heistä ja Punainen Risti jakaa heille avustuksia. Terijoella käynnin yhteydessä kriittisesti venäläisasutukseen suhtautunut Kirsti Gallen-Kallela otti seuraavan esimerkin vanhusten avuttomuudesta: ”He ovat niin hienostuneita ja saamattomia, että mieluummin maksavat 15 mk palvelijattarelle, joka pukee heidän päälleen kuin oppivat sen itse tekemään.” Monille kannakselaisille tämänkaltaisen venäläisten huvila-asukkaiden avuttomuus oli kuitenkin toivottu tulonlähde. Gallen-Kallelalle vierailusta jäi henkilökohtaisesti ahdistava tunne: ”Se oli kuin painajainen keskellä päivää.”²¹⁶

Lapsuutensa Halilassa viettäneellä lämmittäjän pojalla Leo Tuomisella oli myöhemmin saatu valoisampi kuva Aurinkokodista:

Kävin tässä Aurinko-huvilassa monet kerrat viemässä marjoja ja sienä, joita siellä ollut suomalainen keittiöhenkilökunta osti. Myös kalat kävivät kaupaksi ja niitä meillä riitti, koska isä oli oikea himokalastaja, kaikki vapaa aika kului järvellä ja Halilan järvi oli kalarikas. Näistä huvilan asukkaista on mukava muisto. Siskoni, joka oli melkein viisi vuotta vanhempi, oli oikea touhumimmi. Viimeisenä kesänä ennen sotaa hän oli saanut Hietasen kaupan myymälänhoitajan palkkaamaan itsensä jäätelön myyjäksi sairaalan porttirakennuksen ulkopuolelle. Myynti tapahtui kaksipyörisistä kärryistä. Nämä kärryt olivat painavat ja aika kiikkerät työllä; niitä säilytettiin kaupan tiloissa, joista ne aamulla haettiin ja täytettiin jäätelöllä. Matkalla myyntipaikalle piti vielä hakea jäitä metsästä olevasta sahanpurukasasta. Matkaa kertyi reilu kilometri yhteen suuntaan eikä sisko oikein jaksanut yksin työntää, sen vuoksi minä olin mukana. Auringon asukkaat olivat innokkaita jäätelön syöjiä ja olivat paljon kärryn ympärillä.²¹⁷

Lapsen näkökulmasta korjattu Aurinkokoti oli valoisa ja hyvä paikka.

3.6. PATRU, PUOLUSTUSVOIMIEN TUBERKULOOSIPARANTOLA HALILAN NAAPURISSA

Kuujärven kyläalue muodostui kahdesta asutustaajamasta; varsinaisesta Kuujärven kylästä ja Patrun kyläosasta. Patru oli pääkyläänsä tunnetumpi pitäjäläisten keskuudessa ja laajemmaltikin. Tämä johtui siitä, että samanniminen sotilasparantola sijaitsi siellä. Parantolassa hoidettiin tuberkuloosia sairastavia asevelvollisia ja sotilaita.

Patrun kyläosa sijoittui Kuujärven eteläpäästä kaakkoon, Patrunjoen halkaisemalle alueelle. Joki laski vetensä Linkankosken kautta Kirkkojärveen. Kylästä oli matkaa kirkonkylään noin yhdeksän kilometriä ja Kuolemajärven puolella sijainneelle rautatieasemalle kymmenen kilometriä. Pohjoisessa Kuujärven kylä rajoittui Halilan kylään. Halilan parantolaan matkaa oli kolme kilometriä. Maisemallisesti Kuujärven kylän alue oli hyvin kaunis. Monin paikoin talojen ikkunoihin näkyivät sekä Halilan että Kuujärven rannat. Kuten Uudellakirkolla yleensäkin tännekin nousi pietarilaisten rakennuttamia huviloita, taatsoja (datsoja).

Kuten Halila myös Patrun parantola oli ollut venäläisten käytössä ennen Suomelle siirtymistä. Patru toimi 1910-luvun alkupuolella Putilovan asetehtaan työläisten keuhkotautiparantolana. Uutta parantolarakennusta alettiin rakentaa suomalaisin voimin venäläisten varoin. Rakennus ei ehtinyt valmistua ennen ensimmäistä maailmansodan puhkeamista elokuussa 1914. Silti parantolaan otettiin potilaita hoidettaviksi ja myös rintamalla haavoittuneita sotilaita. Parantolalle venäläiset antoivat tunnekylläisen nimen ”*Spielaved*” (Valkoinen kukka).²¹⁸ Suomen ja Neuvosto-Venäjän välisen rajan sulkeuduttua keväällä 1918 seurasi aika, jolloin parantola autioitui ja rakennukset pääsivät rapistumaan. Kunnostustöihin ryhdyttiin 1920-luvun alussa ja käyttöön parantola otettiin uudelleen vuonna 1926, jolloin siitä tuli Patrun parantola -nimisenä puolustusvoimien tuberkuloosiparantola.²¹⁹

Sekä Halilan että Patrun parantolat tarjosivat Kuujärven kylän asukkaille työtilaisuuksia. Parantolat ostivat kulutustavaroita maatalouden, kalastuksen ja metsästyksen piiristä. Metsätöistä ja ajoista syntyi talvisin lisäansioita paikkakuntalaisille. Taloudellisen hyvinvoinnin lisäksi parantolat vaikuttivat seudun asukkaiden sosiaalisiin oloihin. Laajat rakennukset ja valaistut tiet loivat kylään kaupunkimaisen vaurauden tuntua ja lisäsivät seudun arvostusta. Vielä 1920–1930-lukujen vaihteessa lähes kaikissa Uudenkirkon kylissä kierteli kalastajia mereltä kalastettuja haileja myymässä sekä suomalaisia potti- eli ruukkukauppiaita. Myyntiä edisti Muolaan pitäjässä, Uudenkirkon naapurissa toiminut, emigranttisukuun kuuluneen Usanoffin omistama saviruukutehdas hyvillä tuotteillaan.²²⁰ Sen sijaan Itä-Kajalasta tulleet Aunuksen ”laukkuryssät” tai ”harjaukot” olivat joutuneet lopettamaan kaupankäyntinsä

itärajan sulkeuduttua lopullisesti vuosina 1921–1922 suomalaisten tekemien Aunuksen retkien epäonnistuttua. Syinä epäonnistumiseen on pidetty suomalaisten vähäisiä voimavaroja taistelussa venäläisiä vastaan ja karjalaisten yhteistyöhaluttomuutta. Vaikka rahoituksesta oli vastannut valtiovalta, Aunuksen retkikunta jäi oman onnensa varaan, ja rauhan tultua sen toimia pidettiin ”seikkailupolitiikkana”.²²¹

Patrun parantolassa oli alkujaan vain 70 sairaansijaa, ensisijaisesti sotilaille. Myöhemmin myös siviilejä hoidettiin maksullisesti. Vuosina 1931–1932 rakennus kunnostettiin. Lääkäreitä ja sairaanhoitajia varten rakennettiin kolmikerroksinen kivirakennus Patrun joen rannalle. Potilasmäärä kohosi myöhemmin 130:een, joista 100 paikkaa oli maksuttomia sotilaille ja 30 siviilihenkilöille.²²²

Ylilääkäri Robert Elmgrenin Rantamäellä 1920-luvulla aloittama Halilan parantolan toipilaitten työkotitiimi oli jouduttu sulkemaan vuonna 1932. Kun Rantamäen tila joutui vuonna 1935 puolustusvoimissa palvelleiden keuhkotautisten avustamisyhdistykselle, työkotitiimi päästiin avaamaan seuraavana vuonna 12.6.1936. Nyt Patrun yhteydessä toimivaan työkotitiimiin voitiin sijoittaa 165–170 potilasta. Johtajana toimi majuri Eino Kaulio ja lääkärinä Patrun parantolan ylilääkäri W. J. Soinio.²²³

Yhteistyötä Patrun ja Halilan välillä lisäsi Patrun lääkäreiden ylilääkäri Soinio ja kirurgi, professori A. J. Palménin ja Halilan ylilääkärin Robert Elmgrenin vuorovaikutus hoito- ja leikkaustehtävissä sekä heidän perheidensä ystävyysuhteet.²²⁴

JOHTOPÄÄTÖKSIÄ

Johdannossa tein kokoavan kysymyksen: ”Miksi muistaisin Halilan keuhkotautiparantolan?” Vastausta muotoillessa on hyvä huomata, että ihmisen muistin muodostuminen on persoonallinen ainutkertainen tapahtuma; siihen viittaa esitykseni Kierkegaardilta lainattu mottolause. Yleispätevää vastausta kysymykseen ei voi antaa. Tuberkuloosihoidon historiaan, Kannaksen monikulttuuriseen elämään ja juuri itsenäistyneen Suomen poliittiseen historiaan liittyvät asiakokonaisuudet antavat kuitenkin mahdollisuuden oman henkilökohtaisen vastauksen muodostamiseen.

Vaikka Halilan parantola Uudenkirkon rajapitäjässä oli kaukana Euroopan metropoleista ja tiedekeskuksista, sen toimintaa ohjasivat kansainvälisestä tutkimuksesta ja tuberkuloosiparantoloiden käytänteistä saatu tutkimustieto ja havainnot. Parantolan ylilääkäri Robert Elmgren teki lukuisia opintomatkoja erityisesti Berliiniin ja Pariisiin ja sovelsi sieltä saatua tutkimustietoa hoitotyöhönsä. Merkittävin ja laajaan käyttöön levinnyt hoitomuoto oli italialaisen Forlaninin kehittämä ilmarintahoido, johon turvauduttiin keuhkotuberkuloosin hoidossa vuosikymmenien ajan.

Jo varhain Elmgren ymmärsi tuberkuloosin laajat kansanterveydelliset haasteet, joiden ratkaisemiseksi tarvittiin laajapohjaista yhteistyötä. Taloudelliset kysymykset muodostivat oman ongelmakokonaisuuden. Vähävaraiset tuberkuloosipotilaat olivat Elmgrenin huolen aiheina myös siksi, että Halilan parantolasta muodostui Suomen omistuksessa kansanparantola, johon vähävaraisilakin oli mahdollisuus päästä hoitoon.

Vähävaraisten tuberkuloosipotilaiden avustamiseen Elmgren vaikutti eri tavoin tarkastelemalla potilaan elämänhistoriaa kokonaisvaltaisesti ennen ja jälkeen parantola-ajan. Tuberkuloosin syntyyn liittyivät usein ahtaat asunto-olot ja niiden heikko hygieeninen taso. Eräällä tavoin hän näki tuberkuloosin sekä yksilön että yhteiskunnan ongelmana.

Rantamäen työkodin perustamista voidaan pitää Elmgreniin toisena merkittävänä hoitotyöhön liittyvänä avauksena ilmarintahoidon aloittamisen ohella. Työkoti oli tarkoitettu tukemaan parantolasta päässeiden arki- ja työelämään sopeutumista, sillä vähävaraiset olivat useimmiten pakotettuja menemään kokopäiväiseen ansiotyöhön liian pian parantolasta pääsyn jälkeen. Se johti monasti uuteen sairastumiseen. Tämän kierteen osapäiväinen, toipilaan kunnolle sopiva työmuoto Rantamäen työkodissa, pyrki katkaisemaan.

Elmgren oli avoin erilaisille hoitotyötä edistävälle järjestelyille. Potilaan omaa asennetta hoitotyöhön hän piti tärkeänä. Niinpä parantolaan pääsy edellytti vakuutusta itsenäisestä sitoutumisesta. Se tarkoitti, että parantola-aikana tuli myös itse huolehtia terveytensä edistämisestä. Potilaan omien ajatusten

jäsentymistä kipujen ja kuolemanpelon maailmaan helpotettiin sillä, että kullakin oli oma henkilökohtainen potilasystävä, jonka kanssa voi jakaa ilot ja surut. Parantolan yhteisöllistä ilmapiiriä kuvasi myös se, että hoitohenkilökunta ruokaili yhdessä potilaiden kanssa samassa ruokasalissa.

Parantola sekä toi uusia virikkeitä kannakselaiseen kulttuurielämään että imi itseensä monikulttuurisia yhteisöllisiä virikkeitä ympäristöstään. Elmgren tarkasteli maaseudun elämän arkea ja löysi sen yksittäisistä tapahtumista terapeuttisia merkityksiä. Henkilökunta ja potilaat pitivät häntä ”kansanmiehenä”. Kuukausittain järjestetyt konsertit parantolan suuressa ruokasalissa olivat potilaiden ja henkilökunnan suosiossa. Elmgren lienee nähnyt myös niiden terapeuttisen, elämänrohkeutta edistävän merkityksen. Taitavana amatööripianistina hän perheensä kanssa antoi niille keskeisen panoksen. Siteet Boris Sirpon perustamaan Viipurin musiikkiopistoon olivat kiinteät, toimihan Elmgren myös musiikkiarvostelijana. Halilan puhallinsoittajilla oli valtakunnallistakin vaikuttavuutta viihdeorkesterien ja sinfoniaorkesterien soittajina.

Eräällä tavalla hämmästyttävää oli, että syrjäisessä Halilassa vieraili eturivin taiteilijoita esiintymässä ja virkistäytymässä. Parantolan vieraskirjan sivut kertovat myös kirjailijoista, valtion korkeimman johdon edustajista ja sukulaisista, erityisesti laajaan Meurman-sukuun kuuluneiden läheisten käynneistä. Lääkärien vierailut olivat paitsi ammatillisesti myös ystävyyssuhteiden näkökulmasta motivoituja. Kannakselainen moniarvoisuus ja sairauden alati muistuttama elämän vakavuus loivat edellytyksiä korkeakulttuurin ja kansankulttuurin rakentavalle kohtaamiselle parantolassa.

Valtion parantolaa kohtaan tuntea mielenkiintoa tuskin olisi syntynyt ilman poliittisen suojakauden kenraalikuvernöörien Nikolai Gerardin ja Woldemar Boeckmanin oleskelua Halilassa. Gerard muistettiin Suomen parlamentaarisen demokratian edistäjänä eduskuntauudistuksen toteutuksessa. Kuva Gerardista syvenee ylläkäarin perheen piirissä vietettyjen yhteisten hetkien välityksellä.

Ennen vallankumousta Karjalankannaksen rajapitäjät kuten Terijoki, Uusikirkko ja Kivennapa olivat toimineet poliittisten pakolaisten ja vallankumousta suunnittelevien toisinajattelijoiden turvapaikkoina. Karjalassa autonomisen Suomen alueilla kysyttiin maailmanhistoriallisia mullistuksia, joiden imussa Suomen itsenäisyyden tavoittelu tuli mahdolliseksi. Leninin lyhyt vierailu Halilassa oli merkittävä, sillä siellä hän hahmotteli tulevan neuvostovaltion ulkopoliittikan peruskysymyksiä.

Halilan parantolan elämästä ja sen vuorovaikutuksesta kannakselaisen monikulttuurisuuden kanssa muodostuu muistikuvien kerrostumia. Millaisia nämä ovat, riippuu kyseisten henkilöiden näkökulmista ja tehtävistä yhteisössä.

Yhteistä kaikille on ollut vastuun kantamisen muistaminen eri muodoissaan.

Siihen, millaiseksi muistojen yleisväri, tunnelma vuosien myötä muodostuu, vaikuttaa havaintojen intensiivisyys ja omakohtaisuus. Erityisesti henkilöiden erilaiset kyvyt kiitollisuuden kokemiseen näyttävät vaikuttaneen lopputulokseen. Monille palaavat muistot hyvästä hoidosta, ystävällisistä sanoista, lasten ulkoa potilasvuoteelle kuuluvista leikkien äänistä ja parantolan mäntymetsien tuoksusta. Muistikuvat eriytyvät niiden virratessa mielessä. Tärkeimpiin yhä uudestaan palatessa löytyy se, mitä itse olemme ja miksi itse haluamme tulla.

Joulun aikaa parantolassa

**LÄÄKÄRIT JA TALOUDENHOITAJA HALILAN KEUHKOTAUTIPARANTOLASSA VUOSINA
1921–1939**

1921

Ylilääkäri LKT Robert Elias Elmgren (s. 1872)
Alilääkäri LL Hedvig Selma Natalie Buch (s.1887)
Toimitsija kauppias Juho Hietanen (s. 1879)

1922

Yl. Robert Elmgren
Al. Hedvig Buch
Toimitsija Juho Hietanen

1923

Yl. Robert Elmgren
Al. Hedvig Buch
Toimitsija Juho Hietanen

1924

Yl. Robert Elmgren
Al. Hedvig Buch
Toimitsija Juho Hietanen

1925

Yl. Robert Elmgren
Alilääkäri 1. Hedvig Buch
2. vt. Väinö J. Soinio
Toimitsija Juho Hietanen

1926

Yl. Robert Elmgren
Al. 1. LKT John Gustaf Grönberg (s. 1870)
2. LL Artur Valter Forsman (s. 1897)
3. LL Artturi Salokannel (s. 1890)
Toimitsija Juho Hietanen

1927

- Yl. Robert Elmgren
Al. 1. John Gustaf Grönberg
2. Artur Valter Forsman
3. LL Aune Staven-Grönberg (s. 1896)
Taloudenhoitaja Juho Hietanen

1928

- Yl. Robert Elmgren
Al. 1. John Gustaf Grönberg
2. Artur Valter Forsman
3. Aune Staven-Grönberg
Taloudenhoitaja Juho Hietanen

1929

- Yl. Robert Elmgren
Al. 1. John Gustaf Grönberg
2. Aune Staven-Grönberg
3. LL Väinö Joubert Soinio (s. 1900)
Taloudenhoitaja Juho Hietanen

1930

- Yl. Robert Elmgren
Al. 1. John Gustaf Grönberg
2. Aune Staven-Grönberg
3. Väinö Joubert Soinio
Tal.hoit. Juho Hietanen

1931

- Yl. Robert Elmgren
Al. 1. LL Toivo Ilmari Böök (s. 1891)
2. Aune Staven-Grönberg
3. Mauri William Björklund
Tal.hoit. Juho Hietanen

1932

- Yl. Robert Elmgren
Al. 1. Aune Staven-Grönberg
2. LL Veikko Pietari Korhonen (s. 1897)
3. Mauri William Björklund
Tal.hoit. Juho Hietanen

1933

- Yl. Robert Elmgren
Al. 1. Aune Staven-Grönberg
2. Veikko Pietari Korhonen
3. LL Ann' Marie Korhonen (s. 1897)
Tal.hoit. Juho Hietanen

1934

- Yl. Robert Elmgren
Al. 1. Aune Staven-Grönberg
2. Veikko Pietari Korhonen
3. Ann' Marie Korhonen
Tal.hoit. Juho Hietanen

1935

- Yl. Robert Elmgren
Al. 1. Aune Kepilä (ent. Staven-Grönberg)
2. Veikko Pietari Korhonen
3. Ann' Marie Korhonen
Tal.hoit. Juho Hietanen

1936

- Yl. Robert Elmgren
Al. 1. Aune Kepilä
2. Veikko Pietari Korhonen
3. Ann' Marie Korhonen
Tal.hoit. Juho Hietanen

1937

Yl. Robert Elmgren
Al. 1. Aune Kepilä
2. Veikko Pietari Korhonen
3. Ann' Marie Korhonen
Tal.hoit. Juho Hietanen

1938

Yl. Robert Elmgren
Al. Aune Kepilä
2. Veikko Pietari Korhonen
3. Ann' Marie Korhonen
Tal.hoit. Juho Hietanen

1939

Yl. Robert Elmgren
Al. 1. Aune Kepilä
2. LL, lääk.majuri Einar Edvard Rosvall (s.1895)
3. vt. Tore Blomqvist 1.10.–9.10.1939
Tal.hoit. Juho Hietanen

Viitteet

- 1 Historisches Wörterbuch der Philosophie (1972), B 2, 641.
- 2 Blomqvist 1991, 147.
- 3 Santavuori kirjoittajalle 2012.
- 4 Pätälä 1981, 207; Jorma Pätälä, Juhlapuhe Punkaharjun kuntoutussairaalan, entisen Takaharjun parantolan 75-vuotisjuhlassa 18.11.1978, 2 eripainos. Vuonna 1940 tuberkuloosiin kuoli Suomessa vielä noin 8000 henkeä eli lähes yksi joka tunti. Vuonna 1978 enää vain 275 vuodessa. Vuorinen 1953, 111–112: ”Ensimmäinen ilmarintahoito Suomessa alettiin Takaharjulla 1908 (Elmgren) ja alettiin hoito samana vuonna neljällä potilaalla. ... Elmgrenin käyttämä kone, joka muuten vieläkin on Takaharjulla tallella, oli samanlainen kuin alkuperäinen Forlaninin kone.” Elmgren kertoo, että hänen käyttämässään koneessa oli lisäksi nanometri, joka osoitti sylinterissä olevan nesteen paineen. Elmgren 1909, 7.
- 5 Hakosalo 2015, 147: ”Roberts namn har gått till den finska medicinhistorien då han som den första i landet genomförde en konstgjord pneumothorax vid Takaharju 1908.”
- 6 Elmgren 1903, I–IV.
- 7 Hakosalo 2015, 146.
- 8 Hakosalo 2015, 147.
- 9 EaN, Robert Elmgren Inekselle 20.2.1902 Berliini.
- 10 Ignatius 2012, 730.
- 11 EaN, Robert Elmgren Instrumentariumin yhtiökokoukselle 1903; Hakosalo 2015, 139.
- 12 EaN, Robert Elmgren Inekselle 18.3.1902 Berliini.
- 13 EaN, Robert Elmgren Inekselle 21.2.1902 Berliini; Ignatius, 2012, 735–736.
- 14 EaN, Robert Elmgren Inekselle 27.2.1902 Berliini.
- 15 Ignatius 2012, 752; Hakosalo 2015, 134. EaN, Robert Elmgren Inekselle 24.3.1902 Bochum, Saksa.
- 16 EaN, Robert Elmgren Inekselle 24.3.1902 Bochum.
- 17 EaN, Robert Elmgren Inekselle 5.4.1902 Pariisi.
- 18 EaN, Robert Elmgren Inekselle 5.4.1902 Pariisi.
- 19 EaN, Robert Elmgren Inekselle 24.3.1902 Bochum.
- 20 EaN, Robert Elmgren Inekselle 11.3.1902 Pariisi.
- 21 Sakula 1983, 327.
- 22 Sakula 1983, 330.
- 23 EaN, Robert Elmgrenin päiväkirja 23.2.1907.
- 24 EaN, Robert Elmgrenin päiväkirja 23.2.1907.

- 25 EaN, Robert Elmgrenin muistiinpanot 1926, 6.
- 26 EaN, Robert Elmgrenin päiväkirja 11.2.1907.
- 27 Elmgren 1913, 5.
- 28 EaN, Robert Elmgren Inekselle 17.1.1907.
- 29 Elmgren 1913, 6.
- 30 Elmgren 1913, 6–7.
- 31 Blomqvist 1991, 148. Tarton rauhansopimuksen asetus 16.4.1920, ks. Koli 1990, 71.
- 32 Blomqvist 1991, 149. Vuonna 1924 henkilökuntaan kuului 80 henkilöä, ylilääkärin lisäksi kaksi apulaislääkärinä ja sairaanhoitaja.
- 33 Blomqvist 1991, 149.
- 34 EaN, Robert Elmgrenin muistiinpanot 31.8.–31.10.1926, 2.
- 35 EaN, Robert Elmgrenin muistiinpanot 1926, 2.
- 36 EaN, Robert Elmgrenin muistiinpanot 1926, 6.
- 37 Saarenheimo 1923, 5; Blomqvist 1986, 129.
- 38 Blomqvist 1986 128–129.
- 39 Blomqvist 1986, 128–130.
- 40 Blomqvist 1991, 148.
- 41 Tuominen 2020, 8.
- 42 EaN, Robert Elmgrenin muistiinpanot 1926, 6.
- 43 Blomqvist 1991, 148. Tarton rauhansopimuksen asetus 16.4.1920, ks. Koli 1990, 71.
- 44 Blomqvist 1991, 148, 150.
- 45 Blomqvist 1991, 148, 150.
- 46 Blomqvist 1991, 148, 150.
- 47 Ignatius 2012, 172.
- 48 Nenola 1986, 133.
- 49 Nenola 1986, 133.
- 50 Nenola 1986, 119.
- 51 Blomqvist 1991, 149.
- 52 Raivio (toim.) 1997, 294–295.
- 53 Nenola 1986, 18.
- 54 Ignatius 2012, 842.
- 55 Nenola 1986, 125.
- 56 Arvo Hussi kirjoittajalle 8.4.2012 Salossa.
- 57 Nenola 1986, 151–152.
- 58 Elmgren 1913, 86.
- 59 Sakula 1983, 330.
- 60 Sakula 1983, 330.

- 61 Elmgren 1909, 12.
- 62 Elmgren 1909, 7.
- 63 Seppänen 1923, 46.
- 64 Sakula 1983, 331.
- 65 Sakula 1983, 328.
- 66 Elmgren 1913, 11.
- 67 Elmgren 1913, 11.
- 68 EaN, Robert Elmgrenin muistiinpanot 4.3.1907.
- 69 EaN, Robert Elmgrenin muistiinpanot 4.3.1907.
- 70 EaN, Robert Elmgrenin muistiinpanot 1926, 2.
- 71 EaN, Ines Elmgren Tuomi-tyttäreille 27.3.1927.
- 72 EaN, Ines Elmgren Tuomi-tyttäreille 27.3.1927.
- 73 EaN, Robert Elmgren pojalleen Svenille 28.7.1926.
- 74 Heikki Santavuori kirjoittajalle Pöytyällä 2012.
- 75 EaN, Ines Elmgren Tuomi -tyttäreille 27.3.1927.
- 76 Nenola 1986, 118.
- 77 Nenola 1986, 118.
- 78 EaN, Robert Elmgrenin muistiinpanot 31.8.–31.10.1926.
- 79 EaN, Robert Elmgrenin muistiinpanot 31.8.–31.10.1926, 1.
- 80 EaN, Robert Elmgrenin muistiinpanot 1926, 2.
- 81 EaN, Robert Elmgrenin muistiinpanot 1926, 2; Blomqvist 1991, 155.
- 82 EaN, Robert Elmgren Sosiaalihuuditukselle, ilmoitus
yhdistysrekisteriin 10.1.1922.
- 83 Kansalaiskeräysten turvin vuonna 1907 perustettu ”Vähävaraisten
keuhkotautisten avustamisyhdistys” perusti 10–25-paikkaisia hoitolaitoksia
eri puolille maata. Robert Elmgrenin sisar, Duodecim-yhdistyksen
ensimmäinen naisjäsen LL Elin Elmgren kuului keräystoimikuntaan useiden
tunnettujen duodecimilaisen ohella. Ignatius 2012, 842.
- 84 Koli 1990, 85. Kuva Rantamäen työkodista.
- 85 Blomqvist 1991, 155–156.
- 86 Koponen 1999, 185–196.
- 87 Sirkiä 1955, 15–17.
- 88 Tuominen 2020, 8.
- 89 Koli 1990, 56.
- 90 Nenola 1986, 133.
- 91 Koli 1990, 58.
- 92 Vapalahti 1986, 192.
- 93 Vapalahti 1986, 177.
- 94 Koli 1990, 16–17.

- 95 Koli 1990, 14–15.
- 96 Santavuori kirjoittajalle 2012.
- 97 Tuominen 2020, 9.
- 98 Tuominen 2020, 4–5.
- 99 Tuominen 2020, 4–5.
- 100 Sirkiä 1955, 856–858; Koli 1990, 61–62.
- 101 Sirkiä 1955, 858.
- 102 Koli 1990, 355.
- 103 Koli 1990, 361.
- 104 Koli 1990, 61–62.
- 105 Koli 1990, 58.
- 106 Hoffman 2004, 804–805; Koli 1990, 62, 69, 70; Grusander 2020.
- 107 Eero Lempiäinen kirjoittajalle 17.1.2020.
- 108 Valjus (toim.) 2001.
- 109 Koli 1990, 71; Sirkiä 1955, 520.
- 110 Partanen 2010a, 36. Vuosina 1921–1922 syntyi ”Itäkarjalan kansannousu”, jonka päätti 1. 5. 1922 Suomen ja Neuvostoliiton solmima rajarauha. Sopimuksen mukaan Laatokasta Pohjoiseen jäämereen kulkevan maarajan kummallekin puolelle muodostettiin rajavyöhyke, jolla liikkumista rajoitettiin ja sovittiin vyöhykkeellä sijaitsevista asevoimista.
- 111 Nevalainen 2010, 57.
- 112 Lähteenmäki 2009, 10, 72.
- 113 Lähteenmäki 2009, 78.
- 114 Lempiäinen kirjoittajalle 17.1.2014.
- 115 Santavuori kirjoittajalle maaliskuussa 2012.
- 116 Santavuori kirjoittajalle maaliskuussa 2012.
- 117 Hämäläinen 1974, 132; Karjala 11.8.1905; vrt. Kiparsky 1945, 101–105.
- 118 Hämäläinen 1974, 132.
- 119 ”Osip Mandelštam”, (https://fi.wikipedia.org/wiki/Osip_Mandelštam, viitattu 28.7.2021).
- 120 Hämäläinen 1974, 132; Kiparsky 1945, 101–105.
- 121 Hämäläinen 1974, 132; Kiparsky 1945, 101–105.
- 122 Hämäläinen 1974, 147.
- 123 Hämäläinen 1974, 148.
- 124 Hämäläinen 1974, 149.
- 125 Hämäläinen 1974, 149.
- 126 Uudenkirjon kansanopisto 1914, 125, 151.
- 127 Partanen 2010b, 160–171.
- 128 Soikkanen 1970, 21.

- 129 Soikkanen 1970, 20, 17.
- 130 Uudenkirkon kansanopisto 1914, 6.
- 131 Uudenkirkon kansanopisto 1914, 1.
- 132 Sirkiä 1955, 491.
- 133 Sirkiä 1955, 489.
- 134 Sirkiä 1955, 489.
- 135 Sirkiä 1955, 489–490.
- 136 Uudenkirkon kansanopisto 1914, 102.
- 137 Uudenkirkon kansanopisto 1914, 125.
- 138 ”Erkki Paavolainen” ([https://fi.wikipedia.org/wiki/Erkki Paavolainen](https://fi.wikipedia.org/wiki/Erkki_Paavolainen), viitattu 3.2.2014).
- 139 Partanen 2010b, 169; Vares 2019, 326.
- 140 Hidén & Honka-Hallila 2006, 216–217.
- 141 Tuominen 2020, 4–5.
- 142 ”Julius A. Lyly”, Otavan Iso tietosanakirja 1964, 947.
- 143 Sirkiä 1955, 397; Koli 1990, 332–333.
- 144 Grusander 2010.
- 145 Polvinen 1971, 353.
- 146 Koli 1990, 70–71.
- 147 Numminen et al. (toim.) 1990, 158.
- 148 Numminen et al. (toim.) 1990, 158.
- 149 Numminen et al. (toim.) 1990, 159.
- 150 Numminen et al. (toim.) 1990, 159.
- 151 Koli 1990, 71.
- 152 Koli 1990, 71.
- 153 Numminen et al. (toim.) 1990, 69.
- 154 Numminen et al. (toim.) 1989, 60.
- 155 Numminen et al. (toim.) 1987, 176–178.
- 156 Lenin 1960, 26, 294–304.
- 157 Numminen et al. (toim.) 1987, 178.
- 158 Rantanen et al. (toim.) 2017, 41–42.
- 159 Rantanen et al. (toim.) 2017, 231; Langhoff 1922, 179.
- 160 Rantanen et al. (toim.) 2017, 87.
- 161 Rantanen et al. (toim.) 2017, 237.
- 162 Rantanen et al. (toim.) 2017, 237.
- 163 Rantanen et al. (toim.) 2017, 50.
- 164 Hannu Hallamaa, ”Liian kiltti kenraalikuvernööri sai potkut Suomen johdosta”, HS 20.2.2008.
- 165 Rantanen et al. (toim.) 2017, 62.

- 166 Rantanen et al. (toim.) 2017, 65.
- 167 Rantanen et al. (toim.) 2017, 72
- 168 Rantanen et al. (toim.) 2017, 73.
- 169 Tuomi Elmgren-Heinonen kirjoittajalle s. a.
- 170 Rantanen et al. (toim.) 2017, 76.
- 171 ”Agathon Meurman”, Otavan Iso tietosanakirja 1964, 1600.
- 172 Santavuori kirjoittajalle 2012.
- 173 EaN, Ines Elmgren pojalleen Svenille 2.4.1924 Halila; Robert Elmgren pojalleen Svenille 16.9.1923.
- 174 Santavuori kirjoittajalle 2012
- 175 Rantanen et al. (toim.) 2017, 29.
- 176 EaN, Ines Elmgren pojalleen Svenille 8.6.1924.
- 177 EaN, Ines Elmgren Eva-tyttäreilleen 23.9.1923.
- 178 Tuomi Elmgren-Heinonen kirjoittajalle s. a.
- 179 Rantanen et al. (toim.) 2017, 23.
- 180 Langhoff 1922, 159. Valtiosihteerin Pietarissa sijainneen viraston muutosta Langhoff kuvaa:”(O)ltuaan miltei täydellisesti venäläinen virasto (se) vähitellen muodostettiin siksi, miksi se alkuaan oli suunniteltu, -suomalaiseksi laitokseksi. ” Langhoff 1922, 6.
- 181 EaN, Ines Elmgren Eva-tyttäreilleen 23.9.1923.
- 182 Rantanen et al. (toim.) 2017, 81.
- 183 Rantanen et al. (toim.) 2017, 20.
- 184 EaN, Puhekonsepti Nikolai Gerardille tämän 80-vuotispäivänä Robert Elmgrenin pitämästä onnittelupuheesta; Gerardin kiitoskortti presidentti Ståhlbergille tämän onnittelun johdosta. Rantanen et al. (toim.) 2017, 78.
- 185 Rantanen et al. (toim.) 2017, 76.
- 186 Suomen kuvalehti helmikuu 1930, 246; Jouni Arjava, ”Malmstén hallitsi myös oopperalaulun”, HS 3. 6. 2020. ”Aino Ackté-muistoja diivasta”-ohjelma, YLE 1990 (<http://areena.yle/1-50592747>). Tuomi Elmgren-Heinonen kertoo ohjelmassa kokemuksistaan Acktén oppilaana.
- 187 Leo Tuominen kirjoittajalle 23.7.2020 Kerava. Tuominen soitti joskus samoissa orkestereissa kuin Malmstén.
- 188 Tuominen 2020, 8.
- 189 EaN, Robert Elmgren Inekselle 1907 s. a. Pariisi.
- 190 Elmgren-Heinonen (toim.) 1959, 483, 1086.
- 191 Elmgren-Heinonen (toim.) 1959, 821
- 192 Elmgren-Heinonen (toim.) 1959, 621–622.
- 193 Tuomi Elmgren-Heinonen kirjoittajalle s.a.

- 194 ”Kersti Bergroth”, Otavan Iso tietosanakirja 1963, 1187.
195 ”Katri Vala”, Otavan Iso tietosanakirja 1963, 766.
196 ”Elli Tompuri”, Otavan Iso tietosanakirja 1963, 1506.
197 Rantanen et al. (toim.) 2017, 76.
198 Ines Elmgren Eva-tyttärelleen 23.9.1923.
199 Koli 1990, 58; Grusander 2010; Eero Lempiäinen kirjoittajalle
17.1.2014.
200 Sirkiä 1955, 493.
201 Ignatius 2012, 842.
202 Sirkiä 1955, 525.
203 Korppi-Tommola 1997.
204 Tallberg 2005, 511–513.
205 [Elmgren, S. G.] 1939, V.
206 [Elmgren, S. G.] 1939, IX.
207 [Elmgren, S. G.] 1939, XII.
208 [Elmgren, S. G.] 1939, XII.
209 Tuomi Elmgren-Heinonen kirjoittajalle s. a.
210 ”Pietilä Antti”, Otavan Iso tietosanakirja 6, 1967, 1211.
211 Tulenheimo (toim.) 2018.
212 Lähteenmäki 2009, 205; Yliö 1969; Leitzinger 2008;
”Maahanmuuttajat Suomessa” (https://fi.wikipedia.org/wiki/Maahanmuuttajat_Suomessa, viitattu 28.7.2021).
213 Koli 1990, 388; Lehtinen 2012, 25–28; Koli 1990, 388. Ks.
Kuujärven kartta.
214 Raivio (toim.) 1997, 295.
215 Raivio (toim.) 1997, 296.
216 Raivio (toim.) 1997, 295; Lehtinen 2012, 26.
217 Tuominen 2020, 3.
218 Koli 1990, 376; Sirkiä 1955, 522–525.
219 Koli 1990, 376.
220 Arvo Hussi kirjoittajalle 8.4.2013.
221 Partanen 2010a, 36.
222 Sirkiä 1955, 525.
223 Blomqvist 1991, 155–156.
224 Sirkiä 1955, 25.

Kuvalähteet

- s. 11 Typetyskone ja laitteen letkuja. Lääketieteen historian museo. Valokuvat: Reijo E. Heinosen kokoelma.
- s. 15 Robert Elmgren työpöytänsä edessä. Kuva kirjasta: Koli, Arvi (1990). Uusikirkko – kylät kujasineen. Salo: SASA-paino, 75.
- s. 17 Vanha Halila. Tuntematon kuvaaja 1935. Museovirasto, Historian kuvakokoelma, Karjalan Liiton kokoelma, HK19451228:78.8.
- s. 19 Ilmakylpyjä Halilan pihalla. Tuntematon valokuvaaja 17.8.1929. Lappeenrannan museot, Wiipuri-museon kokoelma, WMWE1511:23.
- s. 20 Uusi Halila. Tuntematon kuvaaja 1920–1930-luku. Museovirasto, Historian kuvakokoelma, Karjalan Liiton kokoelma HK19451228:82.37.
- s. 23 Typetys Patrun sotilassairaalassa. Kuva kirjasta: Nenola, Aili (1986). *Parantolaelämää. Tuberkuloosipotilaat muistelevat*. Keuhkovammaliitto, 43.
- s. 30 Matti Suurosen Halilan pienoismalli. Valokuva: Reijo E. Heinosen kokoelma.
- s. 48 Nikolai ja Zidaina Gerard. Valokuva: Reijo E. Heinosen kokoelma.
- s. 52 Halilan ruokasali. Valokuva: Reijo E. Heinosen kokoelma.
- s. 55 Potilaiden vappukulkue. Valokuva: Reijo E. Heinosen kokoelma.
- s. 60 Robert ja Ines Elmgren. Valokuva: Reijo E. Heinosen kokoelma.
- s. 67 Joulun aikaa parantolassa. Postikortti: Reijo E. Heinosen kokoelma.

Lähde- ja kirjallisuusluettelo

HAASTattelut

Arvo Hussi (s. 2.7.1925, kauppias ja VPK-toiminnan tukija), haastattelut Salossa 8.4.2013 ja 11.1.2014

Alpo Kakko (s. 1920, Uusikirkko-seuran pj. 1987–1997), haastattelu Perniössä 17.3.2012

Eero Lempiäinen (s. 12.4.1929, kotoisin Uudenkirkon Kirstinälestä), puhelinhaastattelu 17.1.2014

Ilmi Pirhonen (s. 1924, hänen äitinsä oli Halilan pesulassa töissä), haastattelu 7.1.2014

Heikki Santavuori (27.4.1923–27.4.2013, Halilan maatilan tilanhoitajan poika), haastattelut 2012 ja 2013 Pöytyällä

Matti Suuronen (s. 1.5.1949, Halilan pienoismallin tekijä, jonka äiti oli töissä Halilan pesulassa)

Leo Tuominen (30.12.1931–22.3.2021, Halilan parantolan lämmittäjän poika), puhelinhaastattelut 23.7.2020 ja kevättalvella 2021

PAINAMATTOMAT LÄHTEET

Elmgren arkisto, Reijo E. Heinosen kokoelma, Naantali (EaN)

Robert Elmgrenin perheenjäsenten välinen kirjeenvaihto vuosina 1902–1927.

Robert Elmgren Instrumentariumin yhtiökokoukselle 1903 (käsikirjoitus)

Robert Elmgren päiväkirja 11.2.1907.

Elmgren muistiinpanot 1907, 1926

Robert Elmgren Sosiaaliliitokselle. Ilmoitus yhdistysrekisteriin 10.1.1922

Robert Elmgrenin puhekonsepti Nikolai Gerardille tämän 80-vuotispäivänä 3.9.1928

Tuominen, Leo (2020). *Leo Tuominen muistelee Halilassa vietettyä lapsuutta.* Painamaton käsikirjoitus.

SANOMA- JA AIKAUSLEHDET

Helsingin Sanomat 2008, 2020

Karjala 1905

Suomen Kuvalehti 1930

PAINETUT LÄHTEET JA TUTKIMUSKIRJALLISUUS

Blomqvist, Tore (1986). ”Ryska tuberkulossanatorier på Karelskanäset från slutet av 1800-talet till ryska revolutionen 1917”. *Hippokrates* 1986, 124–149.

Blomqvist, Tore (1991). ”Tuberkulossanatorier på Karelskanäset under 1920- och 1930-talen”. *Hippokrates* 1991, 147–175.

Elmgren, Robert (1903). *Über die operative Befestigung der Wanderniere. Experimentelle und klinische Studien.* Berlin-Basel: Karger Verlag 1903.

Elmgren, Robert (1909). ”Keuhkotaudin hoitamisesta keinotekoisien pneumotoraksin avulla”. *Duodecim* XXV:1, 1–14.

Elmgren, Robert (1913). *Keuhkotauti ja sen vastustaminen. Sairaanhoidattajattarille ja tuberkuloosin vastustamista harrastaville oppaaksi.* Porvoo: WSOY.

[Elmgren, S.G.] (1939). *S. G. Elmgrenin muistiinpanot.* Toim. Arno Maliniemi. Suomen historian lähteitä II. Helsinki.

Elmgren-Heinonen (toim. 1959). *Suuri Musiikkikirja. Musikens Verden.* Helsinki: Otava.

Grusander, Outi (2019). ”Valkeahovin lapset”. *Uusikirkko-Kanneljärvi-lehti* 2019.

Grusander, Outi (2020). ”Talousneuvos ja kunnallisvaikuttaja Juho Hietanen”. *Uusikirkkolehti* 2020.

Hakosalo, Heini (2015). ”Syskon, kön och medicinsk karriär”. *Historisk Tidskrift för Finland* 2015, 125–160.

Hidén, Mikael & Honka-Hallia, Helena (2006). *Suomen eduskunta 100 vuotta. Miten eduskunta toimii.* Helsinki: Edita.

Historisches Wörterbuch der Philosophie (1972), B 2, Basel.

Hoffman, Kai (2004). ”Juho Hietanen”. *Suomen kansallisbiografia.* Helsinki: SKS.

Hämäläinen, Vilho (1974). *Karjalan Kannaksen venäläinen kesäasutus ja sen vaikutus Suomen ja Venäjän suhteiden kehitykseen autonomian ajan lopulla.* Acta Universitas Tampereensis 59. Tampere: Tampereen yliopisto.

Ignatius, Jaakko (2012). *Suomalainen lääkärisseura Duodecim 1881–2006 II.* Porvoo: Duodecim oy.

Kiparsky, Valentin (1945). *Suomi Venäjän kirjallisuudessa.* Helsinki: Suomen kirja.

Koli, Arvi (1990). *Uusikirkko – kylät kujasineen.* Salo: SASA-paino.

Koponen, Paavo (1999). *Karjalan kirkkokummut.* Sulkava: Tammi.

Korppi-Tommola, Aura (1997). ”Arvo Ylppö”. *Suomen Kansallisbiografia.*

Helsinki: SKS.

Langhoff, August (1992). *Seitsemän vuotta Suomen edustajana valtaistuimen edessä. Muistelmia ja muistiinpanoja vuosilta 1903–1913.* Suom. Eino Voionmaa. Porvoo: WSOY.

Lehtinen, Sinikka (2012). ”Oot sie kuulkaa, mis ol Uuvelkirkol Aurinkokoti”. *Uusikirkeko-Kanneljärvi-lehti* 2012.

Leitzinger, Antero (2008). *Ulkomaalaispolitiikka Suomessa 1812–1972.* Helsinki: East West Books.

Numminen et al. (toim. 1987). *Lenin ja Suomi I.* Helsinki: Opetusministeriö, Valtion painatuskeskus.

Numminen et al. (toim. 1989). *Lenin ja Suomi II.* Helsinki: Opetusministeriö, Valtion painatuskeskus.

Numminen et al. (toim. 1990). *Lenin ja Suomi III.* Helsinki: Opetusministeriö, Valtion painatuskeskus.

Lenin, V. I. (1960). *Kootut teokset.*

Lähteenmäki, Maria (2009). *Maailmojen rajalla. Kannaksen rajamaa ja poliittiset rintamat 1911–1944.* Helsinki: SKS.

Nenola, Aili (1986). *Parantolaelämää. Tuberkuloosipotilaat muistelevat.* Keuhkovammaliitto.

Nevalainen, Pekka (2010). ”Rauhattomalla rajalla – ihmisten liikkeitä puoleen ja toiseen”. *Viipurin läänin historia IV: Karjala itärajan varjossa.* Toim. Yrjö Kaukiainen ja Jouko Nurmiainen. Lappeenranta: Karjalan kirjapaino, 54–66.

Partanen, Jukka (2010a). ”Rajalääni”. *Viipurin läänin historia IV: Karjala itärajan varjossa.* Toim. Yrjö Kaukiainen & Jouko Nurmiainen. Lappeenranta: Karjalan kirjapaino, 12–53.

Partanen, Jukka (2010b). ”Lääninhallinto ja poliittiset voimasuhteet itsenäistymisestä talvisotaan”. *Viipurin läänin historia IV: Karjala itärajan varjossa.* Toim. Yrjö Kaukiainen & Jouko Nurmiainen. Lappeenranta: Karjalan kirjapaino, 160–171.

Polvinen, Tuomo (1971). *Venäjän vallankumous ja Suomi 1917–1929 II (toukokuu 1918–joulukuun 1920).* Porvoo: WSOY.

Pätiälä, Jorma (1981). ”Taistelu tuberkuloosia vastaan”. *Tusinasta tuhansiksi. Suomalainen lääkäriseura Duodecim 1881–1981.* Toim. Esko Koivusalo et al. Helsinki: Duodecim.

Raivio, Kaari (toim. 1997). *Suuren isän varjossa. Kirsti Gallen-Kallelan elämä.* Helsinki: Otava.

- Rantanen, Arja et. al. (toim. 2017).** *Nikolai Gerard. Suomen unohdettu kenraalikuvernööri*. Helsinki: Kansallisarkisto.
- Saarenheimo, M. (1923).** *Takaharjun parantolan vaiheita. Kaksikymmenvuotiskaudella 1903–1923*. Helsinki: Yhteiskirjapaino.
- Sakula, Alex (1983).** ”Carlo Forlanini, Inventor of certifical pneumothorax”. *Thorax* 1983, 326–332.
- Seppänen, Väinö (1923).** ”Hoitomenetelmätavat 1903–1923”. *Takaharjun parantola 1903–1923*. Helsinki: Yhteiskirjapaino.
- Sirkiä, Konsta (1955).** *Uusikirkkeko. Muistelmia ja kuvia*. Vammala: Uusikirkko-säätiö.
- Soikkanen, Hannu (1970).** *Luovutetun Karjalan työväenliikkeen historia*. Helsinki: Tammi.
- Tallberg, Marianne (2005).** ”Sophie Mannerheim”. *Suomen Kansallisbiografia*. Helsinki: SKS.
- Tulenheim, Antti (toim. 2018).** *Agathon Meurmanin sukukunta. Uudenkirkon kansanopisto 1894–1914 (1914)*. Toim. Opistolaisten toveriliitto. Viipuri.
- Vares, Vesa (2019).** ”Porvarillinen ja demokraattinen maakunta. Luovutetun Karjalan porvalliset puolueet 1900-luvun alusta vuoteen 1939”. *Politiikan ja jännitteiden Viipuri, Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita* 21. Helsinki: VSKS, 303–338. (<https://doi.org/10.47564/vskst.94656>)
- Valjus, Risto (toim. 2001).** *Kuninkaallisia, tasavaltalaisia, Suomen valtion päämiehet ja heidän puolionsa*. Helsinki: SKS.
- Vapalahti, Topi (1986).** *Uusikirkko kohtalon vuosina*. Salo: Uusikirkkoseura.
- Vuorinen, A (1953).** ”Keuhkotuberkuloosin hoitomenetelmät Takaharjun parantolassa puolen vuosisadan aikana”. *Sotilaslääketieteellinen aikakauslehti* 28:3.
- Yliö, Leo (1959).** *Inkerinmaa ja luonto – Inkerin suomalaisten historia*. Inkerin kulttuuriseura.